

Mluvnice

pro

Školy obecné.

Díl III.

Složili

Jan Šťastný, Jan Lepař a Josef Sokol.

(Nezměněný otisk textu z r. 1897.)

Cena 50 h.

— — — — —
V Praze.

Císl. král. školní knihosklad.

1898.

Školní knihy, v c. k. školním knihoskladě vydané,
nesmějí se prodávat dráže než za cenu na titulním
jich listě udanou.

P

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA	
PEDAGOGICKÉ FAKULTY	
HRADEC KRÁLOVÉ	
Signatura	U 413 / 3
Inventár. č.	201902

Oddíl prvni.

Řeč a její části.

Věta, slovo, slabika, hláska.

§. 1.

- Příklady.* 1. Jest noc. Prši. Děš se lije. Cesta není schůdná.
2. Daleko-li jest ještě k cíli? Není-li potok rozvodněn?
Neproudí-li voda příliš silně?
3. Slyš! Co se to ozývá z dálí? Někdo volá o pomoc.
Pospěšme a nemeškejme! Kéžbychom přispěli ještě v čas!

Pravidla. Řeč se skládá z vět, slov, slabik, hlásek.

Věta jest myšlenka pronesená jedním nebo několika slovy.

Určitěji rozumíme větou:

1. každé jednotlivé *povídání*, že něco jest neb není, že se něco děje neb neděje;
2. *otázku*, zdali něco jest neb není, zdali se něco děje neb neděje;
3. *přání* neb *rozkaz*, aby něco bylo neb nebylo, aby se něco dalo neb nedalo.

Slovem rozumíme skupinu hlásek aneb i hlásku jednotlivou, pokud se jí přikládá jistý význam.

Připomenutí. Mluvnice díl III. obsahuje pohromadě učivo vyměřené osnovou učebnou na školní třídu IV. a V. školy obecné. Pokud hledí učivo ke třídě V., jest po straně zatrženo čarou.

Slabikou jmenujeme každé nepřetržité vyslovení hlásek ve mluvení.

Hláška jest nejjednodušší, nerozložitelnou částí lidského mluvení.

Připomenuti. Jednotlivé slovo jest buď částí věty nebo celou větou.

Jednotlivá slabika může být slovem nebo částí slova. Jsouc slovem slabika bývá někdy i celou větou.

Jednotlivá hláska bývá buď částí slabiky aneb i celou slabikou. Některé hlásky mají význam slov; některé jsou slovy nejsouce ani slabikami.

Úkoly. 1. Ve čl. „Přílišná bázeň škodí“ (IV. čít. čl. 8.) rozeznávejte jednotlivé věty a v nich slova! — Které slabiky mají tam význam slov? Které hlásky mají tam význam slov? — Čtěte ze článku toho slova jednoslabičná! — Čtěte z něho slova dvojslabičná, trojslabičná, čtverslabičná, pateroslabičná!

2. Řekněte pět slov jednoslabičných! Pět slov dvojslabičných! Pět slov trojslabičných! Pět slov čtverslabičných!

§. 2.

Příklady. Zralé zrní samo z klasu se sypo.

Zralé|zrní|samo|z|klasu|se|sype.

Zra-lé zr-ní sa-mo z kla-su se sy-pe.

Z|r|a-1|é z|r-n|i s|a-m|o z k|l|a-s|u s|e s|y-p|e.

Úkoly. 3. Kterak se rozdělí následující slova, stojí-li na konci řádku a nevezdou-li se celá na řádek:

země, voda, vítr, kůň, pes, jelen, zajíc, srnec, strom, dub, lípa, javor, jedle, jeskyně, vrch, jezero, kukuřice, mateřídouška, nebezpečenství, nenapravitelný, neuhasitelný.

4. Opisujte článek „Vlk a kamzík“ (IV. čít. čl. 18.) tak, aby na každém řádku bylo právě po šesti slabikách.

5. Jak se jmenují písemná znaménka hlásek? Říkejte písmena v abecedním pořádku! Napište velká písmena v abecedním pořádku!

6. Vyčtěte z abecedy samohlásky! Vyčtěte z abecedy souhlásky! Co jest ou? Co jest ě? Kterak se znamenají samohlásky v písme, mají-li se čisti drouze?

Samohlásky krátké a dlouhé.

§. 3.

Úkoly. 7. Které a piše se ve slovech následujících:

- a) ml-t, pl-t, š-t, hm-t, chv-t;
 č-s, č-p, kl-s, dr-p, hl-s, p-n, vl-s, žb-n;
 pr-ch, h-j, str-ch, m-j, mr-z, hr-z, J-n, st-n;
 tl-k, vl-k, v-k, mr-k, r-k, zr-k, ž-k, h-k, m-k, pt-k;
 d-r, v-r, tv-r, ž-r, sv-r, sp-r, tv-ř, z-ř, str-ž;
 l-ň, d-ň, dl-ň, skr-ň, str-ň, pl-ň, n-ť, l-ť;
 h-d, s-d, hl-d, sl-d, chr-m, kr-m, tr-m, pr-m.
- b) v-na, h-na, hr-na, str-na, r-na, br-na, vr-na, bl-na;
 br-da, r-da, p-ra, k-ra, vr-ta, ztr-ta;
 Pr-ha, sn-ha, dr-ha, v-ha, hl-va, str-va;
 kr-va, tr-va, sl-va, ch-sa, k-sa, b-sa, ř-sa;
 sl-ma, j-ma, p-ska, hl-ska, v-lka, d-lka.

8. Které e piše se ve slovech následujících:

- a) l-d, m-d, r-t, l-t, l-p, c-p, č-p;
 l-s, v-s, p-s, j-z, m-z, b-z;
 d-n, l-n, s-n, l-v, š-v, kr-v;
 p-c, kl-c, ř-č, s-č, m-č, chm-l, tm-l.
- b) chl-b, chl-v, sl-z, r-va, pl-va, dv-ře;
 p-ro, l-to, jm-no, st-blo; t-mě, pl-mě, s-mě.

9. Které z trojího u (u, ú, ū) piše se ve slovech následujících:

- t-k, s-k, d-ch, sl-ch, pl-h, dl-h, kr-h, pr-h;
 s-d, tr-d, k-s, br-s, d-še, k-še, r-ka, m-ka;
 -d, -l, -kol, -řad, -loha, -roda, -těk, -skok, -doli;
 r-že, k-že, st-l, v-l, k-l, d-l, p-l, s-l, v-z, d-m, dv-r.

Samohlásky a souhlásky tvrdé a měkké.

§. 4.

Opakování. Které samohlásky jmenujeme tvrdými?
 Které měkkými? Které jsou střední samohlásky?

Které souhlásky jmenujeme tvrdými? Které měkkými? Které obojetnými?

Jaké i píše se po měkkých souhláskách? Jaké po tvrdých? Ve kterých slovech píše se tvrdé y neb ý po v? po b? po p? po m? po l? po z? po s?

Úkoly. 10. Které i měkké píše se v následujících slovech po měkkých souhláskách:

- j-h, j-tro, j-skra, j-rcha, j-zva, j-zba, j-lec;
j-l, j-dlo, j-cen, j-cha, j-zda.
- ž-to, ž-vot, ž-hadlo;
ž-la, ž-ně, ž-zeň, ž-havka, ž-žala.
- š-ška, š-kmo, š-roko;
š-je, š-dlo, š-p, š-pek.
- č-n, č-ch, č-lý, č-stý, č-pera;
č-ž, č-še, č-slo, č-hati.
- c-t, c-bule, c-tron, c-hla, c-zí, c-nkati;
c-n, c-p, c-l, c-sař, c-diti.
- d-v, d-voko;
d-l, d-lo, d-ra, d-tě, d-vka, d-že, d-ky.
- t-sk, št-ka, t-síc, t-cho;
t-že, t-seň, st-n, št-t, št-pati, st-rati, st-hati.
- kn-ha, n-t, n-kdo, n-c, vn-tř;
sn-h, kn-že, hn-zdo, n-zko.
- i kř-ž, mř-ž, kř-da, stř-bro, zř-dlo, kř-dlo, hř-va, ř-dko.

11. Které y tvrdé píše se v následujících slovech po souhláskách tvrdých:

- h-nu, ch-ba, ch-trost, ch-tám, k-selost, k-tka, t-kev, r-ji, kr-ji, r-ba, kr-sa;
- ch-lí se, ch-že, k-vá, r-č, skr-še, str-c, d-m, t-den.

Souhlásky obojetné.

§. 5.

Úkoly. 12. Jmenujte souhlásky obojetné! Které i píše se v následujících slovech po souhláskách obojetných:

- v-šně, v-nař, v-chřice, v-dle;
v-no, v-nek, v-ch, v-ko, v-tr, zv-ře, chv-le.
- b-č, b-dlo, b-tva, b-skup;
b-da, b-lek.

- c) p-vo, p-la, p-lnost, p-lník, p-javice;
p-d, p-ce, p-ha, p-sek, p-sař, p-štala.
- d) m-str, m-lost, m-nulosť, km-t;
m-č, km-n, m-ra, m-sa, m-sto, m-za.
- e) l-dé, l-st, l-ška, l-šta, kl-ka, l-tina;
l-tost, l-ce, l-cha, l-pa, l-ska.
- f) s-rka, z-ma, z-sk;
s-ra, s-la, s-ň, s-t, s-tí.

13. Pište věty, aby se v nich správně dle smyslu užiti mohlo následujících slov:

- a) byt, bit, bydlo, bidlo, byl, bil, býti, bíti, bílý, býl;
- b) na pysku, na písku, pyká, píka, pýcha, pichá;
- c) víti, výti, vil, vyl, ví, vy, výška, vížka, vídáme, vydáme, vír, výr;
- d) mi, my, míti, mytí, milý, mýlí, míč, myč, míšky, myšky;
- e) lísá se, lysá, líska, lyska, plynu, plínu, polyká, políká, blýská se, blízká;
- f) siň, syn, sito, syto, síra, sýra, nazývá, nazívá (se).

Které souhlásky na konci slov a slabik jednosejně znějí.

§. 6.

**Úkoly. 14. Kterak poznáme, máme-li psáti na konci slov nebo slabik souhlásky b, v, d, h, z, d', ž,
nebo p, f, t, ch, s, č, š?**

15. Pište následující věty, doplňujíce slova správně náležitými souhláskami:

1. Kovářů- mě- dává ohni de-. — 2. Kopává ro- pánovi hro-. — 3. Za mla- a ce- sluší pla- a chlé-. — 4. Zelený le- ptáčkům je ple-. — 5. Závist a hně- smutný je zje-. — 6. Chceš-li sno-, díla se cho! — 7. Lepší vlastní gro- nežli cizích ko-. — 8. Dobrý plu- zahání dlu-. — 9. Ostrý drá- a zu- hojný dravci lu-. — 10. Hří- dáblu smi-. — 11. Živým stro- a kro-, mrtvým hro- a ro-. — 12. Nastane ča-, uzraje kla-. — 13. Moudře si ve-, svého si hle! — 14. Plná dí- láká my-.

Oddíl druhý.

Tvarosloví.

O jménech podstatných.

Rod, číslo a pády jmen podstatných.

§. 7.

Příklady. Bratr přemýšlí. Chápe se péra. Piše ujci psaní. Milý ujčel
Piši Vám o své příhodě. Zaplesáte radostí.

Opakování. Kolikerý rod rozeznáváme u podstatných jmen? Pojmenujte tři osoby rodu mužského — a tři rodu ženského! Řekněte tři podstatná jména rodu středního! — Kolikeré číslo podst. jmen rozeznáváme? Řekněte tři podstatná jména v čísle jednotném — a tři v čísle množném! — Kolikero pádů podstatných jmen rozeznáváme? K u které otázce odpovídá se pádem prvním? pádem druhým? pádem třetím? pádem čtvrtým? — Kdy je podstatné jméno v pádě pátém? kdy v pádě šestém? kdy v pádě sedmém?

Úkol 16. V následujících větách přidávejte vypuštěné slovo **holub** v náležitém pádě jednotného i množného čísla:

— jest domácí pták. Jestřáb neleká se —. Hrdlička podobá se —. Chlapec ochočil si —. —, lítej! Lasice slídí po —. Chlapec pohrává s —.

— jsou domácí ptáci. Jestřábi nelekají se —. Hrdličky podobají se —. Chlapec ochočil si dva —. —, lítejte! Holubář se shání po —. Rád se zabývá —.

Opakování. Co jest to, podstatné jméno skloňovati? Které části rozeznáváme na podstatném jméně, skloňujeme-li je?

Sklonba podstatných jmen rodu mužského.

Vzory „holub“ a „dub“.

§. 8.

Opakování. Podstatná jména *holub* a *dub* skloňují se takto:

Jednotné číslo.

1. pád	holub,	dub,	holub- i (-ové),	dub- y .
2. —	— a ,	— u ,	— ú (-úv),	— ú (-úv).
3. —	— u (-ovi),	— u ,	— úm ,	— úm .
4. —	— a ,	—	— y ,	— y .
5. —	— e ,	— e ,	— i (-ové),	— y .
6. —	o — u (-ovi),	o — u (-ě),	o — ech (-ich),	o — ech (-ich).
7. —	— em ,	— em ,	— y ,	— y .

Opakování. Která podstatná jména skloňují se dle vzoru *holub*? Ve kterých pádech mají ta podstatná jména příponu měkké **-i** krátké? Ve kterých pádech je přípona tvrdé **-y** krátké? Ve kterých pádech a příponách jest **-ú** (s kroužkem)? Kterak se mění souhlásky **h**, **ch**, **k**, **r** před příponami **-i** nebo **-ich** v tomto sklonění?

Úkol 17. Skloňujte dle vzoru **holub** podstatná jména: čáp, sup, jelen, beran, kapr, luňák, slavík.

Opakování. Která podstatná jména skloňují se dle vzoru *dub*? Ve kterých pádech mají ta podstatná jména příponu tvrdé **-y** krátké? Ve kterých pádech a příponách jest **-ú**?

Úkol 18. Skloňujte dle vzoru **dub** podstatná jména: zub, snop, srp, strom, hrad, sud, plot, list.

Vzory „muž“ a „meč“.

§. 9.

Příklady.	Kdo pracuje?	muž,	muž- i (-ové).	1. p.
	Koho se otázal chlapec?	muž- e ,	muž- ú (-úv).	2. p.
	Komu věří?	muž- i (-ovi),	muž- úm .	3. p.
	Koho zná?	muž- e ,	muž- e .	4. p.
	Pomoz (pomozte) nám,	muž- i !	muž- i (-ové)!	5. p.
	O kom je tu řeč?	o muž- i (-ovi),	o muž- ich .	6. p.
	S kým jsme se radili?	s muž- em ,	s muž- i .	7. p.

Pravidlo. Podlé vzoru *muž* skloňují se podstatná jména rodu mužského, která končíce se v 1. pádě čísla jednotného měkkou souhláskou nebo příponou **-ee**, znamenají bytost životnou, jako: malíř, písář, kupec, soudce, tvůrce a mn. jin.

Úkol 19. Skloňujte v obojím číslu podstatná jména: bělič, hasič, uhlíř, mlynář, tesař, úhoř.

§. 10.

Příklady. Co jest ostré?

meč,	meč- e ,	1. p.
meč- e ,	meč- ù (- úv),	2. p.
meč- i ,	meč- ùm .	3. p.
meč,	meč- e .	4. p.
meč- i!	meč- e!	5. p.
v meč- i ,	v meč- ich .	6. p.
meč- em ,	meč- i.	7. p.

Čeho se užívá v boji?

Čemu se podobá šavle?

Co dělá zbrojíř?

Zhoubný jsi (zhoubné jste),

V čem má vojín zalibení?

Cím jest možno se brániti?

Pravidlo. Podlé vzoru *meč* skloňují se podstatná jména rodu mužského, která končíce se v 1. pádě čísla jednotného měkkou souhláskou, znamenají bytost neživotnou, jako: háj, keř, plášt, míč, nůž a pod.

Úkol 20. Skloňujte v obojím číslu podstatná jména: keř, bič, míč, talíř, plášt, kříž.

Pravidlo. Podstatná jména podlé vzorů *muž* a *meč* mají ve příponách 2. a 3. pádu množného čísla (**-ù**, **-ùv**, **-ùm**) **ù** s kroužkem právě tak jako vzory *holub*, *dub*.

Ve příponě **-ich** 6. pádu množného čísla jest měkké dlouhé **i**.

Ostatní pády vzorů *muž* a *meč* dostávají přípony **-e** neb **-i**. Tvrdé **y** ve příponách těchto dvou vzorů se nevyskytuje.

Úkol 21. V následujících větách ustanovujte pády a číslo podstatných jmen dle vzorů **muž** a **meč**:

1. Kdo meč běre, ten od meče schází. — 2. Ovce neplouchající pastýře kořist vlku. — 3. Lékaři, uzdrav se sám! — 4. Najde kovář uhlíře. — 5. Přemluvač nutiteli

podoben. — 6. Bičem nepřešvihneš obušku. — 7. Do boje se šavle nepůjčuje. — 8. Kdo chce žít v pokoji, nečiní zmínky o boji. — 9. Lepší kůrka v pokoji, nežli bochník v rozbroji.

Na př.: Do boje se šavle nepůjčuje.

boje = podstatné jméno — dle vzoru meč — 2. pád — jednotného čísla.

10. Těžko boháče a chlubiče rozeznati. — 11. Zajice v pytli nekupuj! — 12. Kdyby nebylo oráče, nebylo by boháče. — 13. Nebylo by zlodějů, kdyby nebylo přijimačů. — 14. V nerybných krajích i rak za rybu platí. — 15. Zahalečím vždycky svátek. — 16. Dobrá vůle koláče ji, zlá hlavu tepe. — 17. Živ buď s rozumem, obejdeš se bez lékařův. — 18. Kdekoli tobě žiti, vlasti a králi hled' sloužiti.

Sklonba podstatných jmen rodu ženského.

Vzor „ryba“.

§. 11.

Pravidlo. Podstatné jméno *ryba* skloňuje se takto:

Jednotné číslo.

1. pád:	ryb- a
2. —	— y
3. —	— ě
4. —	— u
5. —	— o
6. —	o — ě
7. —	— ou

Množné číslo.

ryb- y
—
— ám
— y
— y
— ách
— ami

Opakování. Která podstatná jména řídí se ve sklonování vzorem *ryba*? Ve kterých pádech mají ta podstatná jména tvrdé krátké -y?

Úkol 22. Skloňujte dle toho vzoru podstatná jména: chyba, sova, koza, stěna, hrana, ruda; — socha, plocha, štika; — jehla, lávka.

Vzor „země“.**§. 12.**

Příklady. a) *Země* jest naším obydlim.

Tvar *země* jest kulatý.

Hory *země* kulatosti neubírají.

Učením poznáváme *země*.

Veliká jsi, ó, *země*!

V *země* jsou rudy a kovy.

Nad *země* se klene obloha.

b) *Země* rakouské hraničí na severu s Německem.

Ze *země* rakouských využívá se mnoho plodin.

Vlast naše náleží k *zeměm* rakouským.

Umieme jmenovati *země* rakouské.

Rozsáhlé jste, *země* rakouské.

V *zeměch* rakouských jsou mnohé hory a nižiny.

Zeměmi rakouskými protékají mohutné řeky.

Pravidlo. Podstatné jméno *země* skloňuje se takto:

Jednotné číslo.

Množné číslo.

1. pád: *země*

země

2. — — ě

— ī

3. — — ī

— īm

4. — — ī

— ē

5. — — ě

— ě

6. — o — ī

o — īch

7. — — ī

— ēmi

Vzorem *země* řídí se sklonba těch podstatných jmen rodu ženského, která se končí v 1. pádě čísla jednotného samohláskou -ě neb -e, jako: krmě, vůně, olše, růže, duše, vůle, chvíle, tabule; — hokyně, žákyně, kuchyně, hospodyně, košíle, svíce, sklenice.

Úkol 23. Skloňujte dle vzoru *země* podstatná jména: krmě, olše, růže, duše, nůše.

Vzory „dlaň“ a „kost“.**§. 13.**

Příklady. Co je spojeno s loktem?

U čeho jsou prsty?

dlaň.

dlan-ě.

1. p.

u dlan-č.

dlan-í.

2. p.

Čemu se podobá list kaštanový?

dlan-i.

dlan-īm.

3. p.

Co má ruka? (Co mají ruce?)

dlaň.

dlan-ě.

4. p.

Důležitá jsi (důležité jste),

dlan-i!

dlan-ě!

5. p.

Na čem bývá mnoho rýžek?

na dlan-i.

na dlan-īch.

6. p.

Čím můžeme tleskat?

dlan-i.

dlan-ēmi.

7. p.

Co je tvrdé?	kostf.	kost-i.	1. p.
Z čeho se dělají různé věci?	z kost-i.	z kost-š.	2. p.
Čemu se podobá roh?	kost-i.	kost-em.	3. p.
Co zdělává soustružník?	kost.	kost-i.	4. p.
Tvrda jsi (tvrdé jste),	kost-i!	lost-i!	5. p.
V čem bývá tuk?	v kost-i.	v kost-ech.	6. p.
Čím jest možno se poraniti?	kost-i.	kost-ni.	7. p.

Pravidlo. Vzorem *dlaň* nebo *kost* řídí se ta podstatná jména rodu ženského, která v 1. pádě jednotného čísla končí se souhláskou měkkou neb obojetnou.

Zejména skloňují se:

a) vzorem *dlaň*: b) vzorem *kost*:

s koncovným **ž**: stráž, diž, tlž, mříž,
věž, mládež, drůbež,
krádež, loupež;
š: výš, skrýš, souš, rozkoš;
č: kleč, chatrč, tyč;
c: klec, obec;
d: kád;

f: labut, poušt, houšt;

myš;
řeč, seč, žluč;
moc, noc, věc;
čeled, pid, měd, od-
pověď;
čtvrt, chuť, pouť, oprat,
nit, pečeť, havět, pa-
měť, past, vlast, hrst,
kořist, bolest, milost,
starost, čest, lesť, a.j.v.;
pláň (planý strom),
plaň (rovina), zeleň;

ň: daň, laň, dýň, jabloň,
peluň, saň, síň, stráň,
báseň, bázeň, kázeň,
píseň, tísň, žen, zbraň,
žízeň;
ř: šíř, zař;
j: chvoj, zbroj, kolej,
krůpěj, šlapěj;

v, b, p, m: kotev, větev, pánev,
konev, krev;

z, s: hráz, tvrz, mláz, mez,
nesnáz;

l: koudel, postel, koupel;

tvář, jař, zvěř, sběř;

obuv, ohlav;
hloub, leb, otep, step;
ozim;
haluz, kolomaz, mosaz,
rez, hus, směs, ves;
hůl, sůl, mysl, běl.

Úkoly. 24. Následující podstatná jména skloňujte v jednotném i ve množném čísle:

- a) podlé vzoru *dlaň*: věž, chatrč, tyč,
klec, káď, labuť;
- b) podlé vzoru *kost*: řeč, věc, noc;
otep, ves, hůl.

25. Následující podstatná jména říkejte a) ve 2. pádě jednotného čísla: díž, skrýš, lež, řeč, obec, noc, poušt, pout, báseň, pláň, zář, tvář, kotev, otep, hráz, haluz, koupel, sůl;
b) v 3. pádě čísla množného;
c) v 6. pádě čísla množného!

§. 14.

Pravidlo. Podstatná jména dle vzorů *země*, *dlaň*, *kost* mají v 7. pádě jednotného čísla a ve 2. pádě množného čísla příponu měkké dlouhé **-í**. — Druhý pád množného čísla bez přípony skloňovací mají na př. podstatná jména: (mnoho) košíl, sklenic, lavic, hranic, neděl, ovec, žákyň, pědruhyně.

Podstatná jména dle vzoru *země* a *dlaň* mají též měkké dlouhé **i** ve příponách **-ím** a **-ich**, to jest ve 3. a v 6. pádě množného čísla.

Přípona tvrdé **-y** neb **-ý** v těchto vzorech nevyskytuje se v žádném pádě.

Úkoly. V příkladech následujících úkolů (26.—33.) doplňujte podstatná jména těmi příponami, které jim náležejí dle vzoru, pádu a čísla:

- 26.** 1. Čicháme vůn-. — 2. Kuchařka ustrojila chutnou krm-. —
3. Máme tělo a duš-. — 4. Rozsvítíme voskovou svíc-. —
5. Počkejme ještě chvíl! — 6. Slavíme neděl-. — 7. Neopatrné dítě rozbilo pěknou sklenic-. — 8. Hospodář dal vykopati studn-.
- 27.** 1. Zvykejte prác-, pilnost-, poslušnost! — 2. Hospodář rozkazuje své čeled-. — 3. Mládež- sluší skromnost a čistota. — 4. Den přichází po noc-. — 5. Jablko roste na jablon-. — 6. Lépe jest slavíku v háji nežli v klec-. — 7. Při pec- dobré věc-.

28. 1. Rybník jest ohrazen hráz-. — 2. Pokrmy solíme sol-. — 3. Voják se brání šavl- aneb jinou zbran-. — 4. Pocestný podpírá se hol-. — 5. Kolo se maže kolomaz-. — 6. Vodu nabíráme konv-. — 7. Krejčí šije jehlou a nit-. — 8. Před některými časy svítivali chudobní lidé louč-. — 9. Praha vyniká polohou a výstavnost-. — 10. Pocestný trápen byl žízn-.
29. 1. Praha má mnoho věž-. — 2. Některý žák umí mnoho básn- a písн-. — 3. V rybě jest mnoho tenkých kost-. — 4. Nemoené dítka vytrpělo mnoho bolest-; matka jeho probděla s ním mnoho trudných noc-. — 5. Ploty se dělávají z tyč-. — 6. Nejezte neznámých věc-!
30. 1. Kdo se dopouští lž-, může se dopustiti i krádež-. — 2. Rolník nasypal do díž- rž-. — 3. Myš vklouzla do své skrýš-; kočka myš- nedostihla. — 4. Do kád- lije se voda. — 5. S jablon- spadlo jablko chut- lahodné. — 6. Kde není bázn-, tam není kázn-. — 7. Varujte se lenost-! — 8. Pracujeme od noc- do noc-. — 9. Žebrák se bral ode vs- ke vs-.
31. 1. Žádost- zlým a vášn- odpírejte! — 2. Nelze žíti v samých radost- a rozkoš-. — 3. Nečiňte nic proti svým povinnost-. — 4. Ve hlubokých studn- bývá studená voda. — 5. Na strán- k jihu skloněných zakládají se vinice. — 6. Hlásní bývají na věž-. — 7. Učíme se pěkným písн-. — 8. Jarní mráz uškodil třešn- a jablon-.
32. 1. Kočka lapá myš-. — 2. Drvoštěp lámal suché větv- a vázal je v otep-. — 3. Pastýři zpívali veselé písн-. — 4. Lékař hojí všeliké nemoc-. — 5. Voda trhává hráz-. — 6. Pole mají mez-. — 7. Vítr láme haluz-. — 8. Nitář prodává nit-. — 9. Některé stráně bývají posázeny třešn- nebo višn-, některé jablon-. — 10. Okna bývají chráněna železnými mříž-. — 11. Chudobný soužen bývá velkými starost-.
33. 1. Chudoba ct- netratí. — 2. Jazyk bez kost-, ale kost láme. — 3. Mnoho řeč-, málo věc-. — 4. Proti své krv bojuje, kdo svůj národ nemiluje. — 5. Slepé slepic- vše

zrní pšenic. — 6. Člověka po řeč-, bylinu po vln-
poznáš. — 7. Lž- se nevylžeš. — 8. Jeden kocour stáda
myš- se nebojí. — 9. Čisté tvář- málo vody třeba. —
10. Z písni- ani slova nevynechej!

Sklonba jmen podstatných rodu středního.

Vzor „slovo“.

§. 15.

Opakování. Podstatné jméno *slovo* skloňuje se takto:

Jednotné číslo.

1. pád:	slovo
2. —	—a
3. —	—u
4. —	—o
5. —	—o
6. —	o —ě
7. —	—em

Množné číslo.

slova	—
—	—ům
—	—a
—	—a
—	o —ech (-ich)
—	—y

Která podstatná jména řídí se ve skloňování vzorem *slovo*? Ve kterém pádě mají ta podstatná jména příponu tvrdé **-y** krátké? Ve které příponě jest **-ů** s kroužkem?

Připomenuti. Některá podstatná jména tohoto vzoru mají v 6. p. množného čísla příponu **-ách**, na př.: *o jablkách*, *na lýtkách*, *na sitkách*, *na víckách*, *ve městečkách*, *na rouchách*, *na bedrách*.

Úkol 34. Skloňujte dle toho vzoru podstatná jména: město, hnízdo, kladivo, dělo, čelo, tělo; — jezero, jaro; — jablko, městečko, kolečko, vědro, lýtko, okno, veslo.

Vzor „pole“.

§. 16.

Příklady. Co žíví rolníka?

pole. pole. 1. p.

Čeho si rolník hledí?

pole. polí. 2. p.

Čemu věnuje píli?

polí. polím. 3. p.

Co zdělává?

pole. pole. 4. p.

Úrodné jsi (úrodná jsto),

pole! pole! 5. p.

Na čem se daří obilí?

na polí. na polích. 6. p.

Čím bývají dědici poděleni?

polem. polí. 7. p.

Pravidlo. Podlé vzoru *pole* skloňují se podst. jména středního rodu, která v 1. pádě jednotného i množného

čísla mají příponu **-e**. Jsou to zejména tato: líce, moře, roře, lože, slunce, nebe, poledne; — kromě těch i podstatná jména utvořená příponou **-ce**, nebo **-ště** jako: tázce, vejce, srdce, bojiště, loviště, pastviště, lučiště, trniště; (vyjímajíc *koště*).

Podstatná jména dle vzoru *pole* mají ve příponách truhého, třetího a šestého pádu množného čísla (**-í**, **ím**, **-ich**) měkké dlouhé **-í**.

Říkáme správně: Kolem vesnice bylo mnoho strnišť. Sedlka prodala opu vajec. Nevidíme více sluncí nad sebou než jedno.

Vzory „poupě“ a „símě“.

§. 17.

<i>Výklady.</i> Co na keři rozkvétá?	poupě.	poupata.	1. p.
Z čeho vykvétá (vykvétají) růže?	z poupeře.	z poupat.	2. p.
Čemu škodivá mráz?	poupěti.	poupatum.	3. p.
Co hubívá červ?	poupě.	poupata.	4. p.
Útlé jsi — útlá jste,	poupě!	poupata!	5. p.
V čem jsou svinutý listky květu?	v poupeři.	v poupatech.	6. p.
Čím jest (jsou) růže nejprve?	poupětem.	poupaty.	7. p.

Pravidlo. Podlé vzoru *poupě* skloňují se podstatná náma středního rodu, která končíce se v 1. pádě jednotého čísla samohláskou **-e** neb **-ě**, v 1. pádě množného čísla dostávají příponu **-ata**; zejména pak tato:

1. hrabě, kníže, markrabě (také se těchto jmen užívá v rodě mužském);
2. pachole, děvče, vnouče;
3. zvíře, dobytče, tele, hřibě, jehně, kůzle, kotě, kuře, house, káče, hádě;
4. doupě, vole, koště.

Výklady. Símě kličí. Ze semene vyrůstá rostlina. Semení je třeba vláhy a tepla. Rostlina zrajíc, vydává símě. Símě, jak jsi podivuhodné! V semení je zárodek nové rostliny. Rolník osévá pole semenem.

Pravidlo. Podlé vzoru *símě* skloňují se podstatná náma: témě, plémě, břímě, rámě, písmě; (ve tvaru lnějším: semeno, temeno, plemeno, břemeno, rameno, ísmeno dle vzoru *slово*).

Vzor „psaní“.

§. 18.

<i>Příklady.</i> Co se posilá po poště?	psaní,	psaní.	1. p.
Z čeho nabýváme zpráv o ne- přítomných osobách?	ze psaní,	ze psaní.	2. p.
Čemu chceme vyrozuměti?	psaní,	psaním.	3. p.
Co roznaší listonoš?	psaní,	psaní.	4. p.
Důležitý jsi — důležitá jste,	psaní!	psaní!	5. p.
V čem má býti šetřeno správ- nosti?	ve psaní,	ve psaních.	6. p.
Čím bývají zprávy podávány?	psaním,	psaními.	7. p.

Pravidlo. Podlé vzoru *psaní* skloňují se podstatná jména středního rodu, která v 1. pádě jednotného i množného čísla končí se na **-í**, jako: znamení, učení, pobřeží, údolí, návrší, křoví, obili, náměstí a jiná.

Toto **-í** vyskytuje se při vzoru *psaní* ve všech pádech jednotného i množného čísla, buď samo anebo ve připonách **-im**, **-ich**, **-imi**.

Příklady. Biblí jest sbírka Písem svatých. Kazatel zabývá se často biblí.

Pravidlo. Také některá podstatná jména *rodu žen- ského* skloňují se podlé vzoru *psaní*; ta však v 7. pádě jednotného čísla nemají připony **-im**, nýbrž pouhé **-í**. Taková podstatná jména jsou: paní, biblí, rolí, lodí, kvitancí a pod.

Úkoly. 35. Následující podstatná jména skloňujte podlé náležitých vzorů: moře, doupě, údolí, srdce, jehně, náměstí, paní, kůzle, hoře, návrší, téma, břímě.

36. V následujících větách ustanovujte rod, vzor, pád a číslo všech podstatných jmen:

1. Neštěsti nechodí po horách, ale po lidech. — 2. Slovo není šíp, ale horší nežli šíp. — 3. Těsná jsou dvířka k nebi. — 4. Strom po ovoci poznán bývá. — 5. Každá bolest k srdci. — 6. Zle žiti v nouzi ale hůře v hoři. — 7. Přátel u boháčů jako plev okolo zrni. — 8. Muž trpělivý panuje myslí své. — 9. Oděv a stravu měj podlé stavu. — 10. Hloupost a pýcha na jednom stromě rostou. — 11. Čest nad bohatství. — 12. Zle nohám pod nemoudrou hlavou.

O jménech přídavných.

Rozdíl jmen přídavných.

§. 19.

Příklady. Dobrý soused, drahý klénot.

Hluboká rána těžko se hoji.

Dobré slovo najde laskavé ucho.

Domácí chléb je chutný.

Zaječí srst je hustá.

Vlaštovčí hnizdo je pěkné.

Bratrův přítel je zdráv.

Sestřina přítelkyně je churava.

Sousedovo pachole je boso.

Pravidlo. Na přídavném jméně rozeznáváme kmen, který jest zakončen souhláskou buď tvrdou neb měkkou, a přípony.

Podlé zakončení kmene a podlé přípon jsou přídavná jména rozdílná tvarem, a to: 1. přídavná jména *určitá*, která mají v 1. pádě jednotného čísla přípony dlouhé: **-ý, -á, -é — -í**; 2. přídavná jména *neurčitá*, která v 1. pádě jednotného čísla v mužském rodě končí se souhláskou, v rodě ženském a středním pak mají za přípony samohlásky krátké: **-a, -o**.

Přídavná jména určitá tvrdého kmenového zakončení mají dle rodu trojí rozdílné přípony (jsou trojího východu): v jednotném čísle **-ý, -á, -é**, ve množném čísle **-í, -é, -á**.

Přídavná jména určitá se zakončením měkkým mají ve všech rodech obojího čísla jednostejný východ **-í**.

Jsou-li přídavná jména odvozena ode jmen osob příponami **-ův, -ova, -ovo** nebo **-in, -ina, -ino**, říkáme jim přídavná jména *přisvojovací*. Přídavná jména přisvojovací srovnávají se zakončením a příponami s přídavnými neurčitými.

Sklonba jmen přidavných:

Určitých trojího východu.

§. 20.

Opakování. Přídavná jména určitá trojího východu skloňují se podlé následujících vzorů:

Jednotné číslo.

Množné číslo.

Rod

Rod

mužský	— ženský	— střední.	mužský	— ženský	— střední.
1. p. slabý	slabá	slabé	slabí (-é)	slabé	slabá
2. „ —ého	—é	—ého	—ých	—ých	—ých
3. „ —ému	—é	—ému	—ým	—ým	—ým
4. „ —ého (-ý)	—ou	—é	—é	—é	—á
5. „ —ý	—á	—é	—í (-é)	—é	—á
6. „ —ém	—é	—ém	—ých	—ých	—ých
7. „ —ým	—ou	—ým	—ými	—ými	—ými

Úkol 37. Skloňujte v jednotném i množném čísle: chudý dělník, plný klas, moudrá hlava, sladké jádro, řádný občan, tmavý les, zelená louka, úrodné pole.

Určitých jednoho východu.

Překlady.

§. 21.

Jarní čas je překrásný. Jarního času užívá rolník ku práci polní. Jarnímu času podobá se věk mladosti. Těšíme se na jarní čas. Jarní čase, jak jsi důležitý! V jarním čase třeba je pracovati. Jarním časem nesmí se pole zanedbávati.

Jarní doba bývá krásná. Jarní doby užívá rolník a t. d.

Jarní počasí bývá orbě příznivé. Příznivého jarního počasí užívá rolník ku práci polní. Těšíme se pěknému jarnímu počasí. Chválíme si jarní počasí. Jak jsi letos příjemné, milé jarní počasí! Na jarním počasí mnoho záleží. Pěkným jarním počasim podporuje se vzrůst obili.

Jarní měsíce bývají krásné. Jarnich měsíců užívá rolník a t. d.

Pravidlo. Určitá přídavná jména jednoho východu skloňují se podlé následujících vzorů:

Jednotné číslo.

Rod mužský — rod ženský — rod střední.

Množné číslo.

Všecky tři rody.

1. pád:	jarní	jarní	jarní	jarní
2. "	— ího	—í	— ího	— ich
3. "	— ímu	—í	— ímu	—ím
4. "	— ího (-i)	—í	—í	—í
5. "	—í	—í	—í	—í
6. "	— ím	—í	— ím	— ich
7. "	— ím	—í	— ím	— imi

Úkoly. 38. Odpovídejte k následujícím otázkám:a) slovy: *východní vítr*;

Co bývá chladné? Čí ostrota bývá v zimě nepříjemná?
 Čemu nemají býti vinice přístupné? Co často pocitujeme? —, jak jsi chladný! Při čem zřídka pršívá? Čím se chladno zvyšuje?

b) slovy: *moucha domácí*;

Co sedává na sladké tekutiny? Čí křídélka jsou průzračná? Čemu bývá muchomůrka záhubná? Co (koho) láká světlo? —, kam se ukryješ v zimě? Po čem slídívá pavouk? Čím bývají znečištovány obrazy nástenné?

c) slovy: *školní cvičení*;

Co má býti žákům milé? Čeho si žáci mají hleděti? Čemu se mají s chutí věnovati? Co zameškává žák nedbalý? —, jak jsi potřebné! Po čem touží pilný žák? Čím se rád zabývá?

d) slovy: *lesní stromy*.

Co jest dub a buk? Čeho si hledí lesník? Čemu věnuje péči? Co dává sázetí? —, jak jste užitečné! Na čem hnizdívá mnoho ptáků? Čím bývají stráně porostlé?

39. Sklonujte slova: parní stroj, polní půda, vodní kolo, zimní noc.

Přídavná jména neurčitá.**§. 22.**

Příklady. Kohout je syt, slípk a je syta, kuřátko je syto, kohouti jsou syti, slípky jsou syty, kuřátka jsou syta. Sud je pln, sud y jsou plny.

Opakování. S kterými vzory podstatných jmen shodují se přídavná jména neurčitá ve příponách 1. pádu množného čísla?

Úkol 40. Pište podle toho následující věty ve množném čísle:

1. Žák má býti pozoren a pilen; nemá býti leniv a zahálčiv. — 2. Býváš někdy vesel, někdy smuten. — 3. Sestra naše je teď zdráva; není nemocna. — 4. Dcera má býti matky své poslušna. — 5. Tato služka je pracovita a věrna. — 6. Ono děvče je vždycky pozorno. — 7. Toto pachole bývá roztržito. — 8. Dokud je stromek mlad a slab, dá se ohýbat.

Přídavná jména přisvojovací.

§. 23.

Příklady. Přemyslův pluh, Přemyslova práce, Přemyslovo pole;
Libušin soud, Libušina věštba, Libušino panování.

Úkoly. 41. Z následujících vět vybírejte jména osob a z těch odvozujte přídavná jména přisvojovací:

1. Adam v ráji zhřešil. — 2. Eva lehce uvěřila hadu. —
3. Abel byl srdce upřímného. — 4. Kain měl mysl závistivou. — 5. Noe byl spravedlivý, Abraham ústupný, útrpný a přívětivý. — 6. Jakub utekl před prudkým bratrem Esauem. — 7. Josefa milujeme pro čistou a nevinnou duši jeho. — 8. Mojžíš byl statečný a neohrožený zastance lidu svého. — 9. Samson vynikal silou těla. — 10. David mnoho bojoval a rozšířil své království. — 11. Šalomoun velice moudrý vystavěl chrám Bohu neviditelnému.

Na př.: 1. Hřich Adamův, 2. lehkověrnost —, 3. upřímné srdce —, 4. závistivá mysl a t. d.

42. Odvozujte přídavná jména přisvojovací z osobních jmen ve větách následujících:

Krok měl tři dcery: Kazi, Tetu a Libuši. Lidmila a Bořivoj měli syna Spytihněva a Vratislava. Vratislav měl za manželku Drahomíru. Synové jejich byli Václav a Boleslav.

Čí otec byl Krok? Čí dcera byla Kazi? a t. d.

§. 24.

Příklady. Sousedovi holubi doletují na náš dvůr.

Sousedovy duby jsou velmi staré.

Sousedovy ryby polekaly.

Sousedova slova mnoho platí.

Pravidlo. V 1. pádě množného čísla dostávají přídavná jména přisvojovací tytéž přípony, jako vzory podstatných jmen *holub, dub, ryba, slovo*.

Úkol 43. Následující věty napište tak, aby přisvojovací jména přídavná se svými podstatnými byla v nich v číslu množném:

1. Sousedův bratr je zdráv. — 2. Lidmilin bratr je silen. — 3. Dobravin bratr je nemocen. — 4. Mojmirův soudruh je pilen. — 5. Nádenníkův chlapec chodívá bos. — 6. Pánův služebník je dbalý. — 7. Myslivecův chrt je rychlý.

8. Vinařův sklep je pln. — 9. Evin výkres je čist. — 10. Rolníkův pluh je ostrý. — 11. Malířův obraz je pěkný.

12. Malířova sestra jest ještě živa. — 13. Anežčina teta je nemocna. — 14. Sedlákova stodola je prázna. — 15. Tetina zahrada je plna stromův. — 16. Matčina starost je veliká.

17. Sousedovo pachole je zdrávo a veselo. — 18. Bratrovo pouzdro je prázno. — 19. Dědovo slovo vždy je laskavo. — 20. Žákovo pero jest nové. — 21. Kovářovo kladivo je těžké.

§. 25.

Příklady.

a) Kdo je zde?	Mojmírov bratr.	Mojmírova sestra.	1. p.
Čí je to kniha?	Mojmírova bratra.	Mojmírový sestry.	2. p.
Komu poradíme?	Mojmírovu bratu.	Mojmírově sestře.	3. p.
Koho uvítáme?	Mojmírova bratra.	Mojmírovu sestrū.	4. p.
Vítej nám,	Mojmírov bratře!	Mojmírova sestrol.	5. p.
O kom je řeč?	o Mojmírovu bratu.	o Mojmírově sestře.	6. p.
S kým půjdeme?	s Mojmírovým bratrem.	s Mojmírovou sestrou.	7. p.

b) Co tu leží?	Mojmírov obraz.	Mojmírovo pouzdro.
Čeho si povídáme?	Mojmírova obrazu.	Mojmírova pouzdra.
Čemu se divíme?	Mojmírovu obrazu.	Mojmírovou pouzdru.
Co pozorujeme?	Mojmírov obraz.	Mojmírovo pouzdro.
Pozoru jsi hoden (hodno),	Mojmírov obraz!	Mojmírovo pouzdro!
Po čem se ohlé- dáme?	po Mojmírově obrazu.	po Mojmírově pouzdrě.
Čím jsme pře- kvapeni?	Mojmírovým obrazem.	Mojmírovým pouzdrem.

Pravidlo. Přídavná jména přisvojovací dostávají ve sklonbě čísla jednotného tytéž přípony jako vzory podstatných jmen *holub*, *dub*, *ryba*, *slovo*.

Z toho pravidla vyjímá se 7. pád všech rodů a 5. pád rodu mužského a ženského.

Úkol 44. V následujících větách napište přídavná jména přisvojovací s příponami, které jim dle pádu přísluší:

1. První nástupce (Přemysl) byl Nezamysl. — 2. Za (Křesomysl) panování dobývalo prý se v Čechách mnoho zlata a stříbra. — 3. O (Hormýr) Šemiku zachovala se pověst, že skočil se skály Vyšehradské. — 4. Proti Neklanovi, nástupci (Křesomysl), pozdvihl se Vlastislav, kníže Lucký. — 5. (Neklan) nástupcem na knížecím stolci českém byl Hostivit. — 6. K (Mojmír) říši náležela i Nitra. — 7. Děvina, (Rastislav) hradu, nepřátelé jeho nedobyli. — 8. Nepřátelé říše Velkomoravské báli se moci (Svatopluk). — 9. Po (Svatopluk) smrti nastaly rozbroje mezi syny jeho. — 10. Bořivoj měl za manželku Lidmilu, dceru (Slavibora). — 11. (Bořivoj) a (Lidmila) působením šířeno bylo v Čechách křesťanství.

§. 26.

Příklady.

a) Kdo je zde?	Mojmíroví bratři.	Mojmírový sestry.	1. p.
Či jsou to knihy?	Mojmírových bratří.	Mojmírových sester.	2. p.
Komu poradíme?	Mojmírovým bratrům.	Mojmírovým sestrám.	3. p.
Koho uvítáme?	Mojmírový bratry.	Mojmírový sestry.	4. p.
Vítězte nám,	Mojmíroví bratři!	Mojmírový sestry!	5. p.
O kom je řeč?	o Mojmírových bratřích.	o Mojmírových sestrách.	6. p.
S kým půjdeme?	s Mojmírovými bratry.	s Mojmírovými sestrami.	7. p.

b) Co tu leží?	Mojmírový obrazy.	Mojmírova pouzdra.
Čeho si povídáme?	Mojmírových obrazů.	Mojmírových pouzder.
Čemu se divíme?	Mojmírovým obrazům.	Mojmírovým pouzdrům.
Co pozorujeme?	Mojmírový obrazy.	Mojmírova pouzdra.
Pozoru jste hodny (hodna),	Mojmírový obrazy!	Mojmírova pouzdra!
Po čem se ohlédáme?	po Mojmírových obrazech.	po Mojmírových pouzdrech.

Čím jsme překvapeni? Mojmírovými obrazy. Mojmírovými pouzdry.

Pravidlo. V množném čísle mají přídavná jména přisvojovací v 1. a 5. pádě přípony vzorů podstatných jmen *holub*, *dub*, *ryba*, *slово*; v ostatních pádech dávají se jim přípony určitých jmen přídavných *slabý*, *slabá*, *slabé*.

Úkol 45. V následujících větách piše přídavná jména přisvojovací s příponami, které jim dle pádu náležejí:

1. (Krok) dcery jmenovaly se Kazi, Teta, Libuše. —
2. Veliká byla v Čechách vážnost (Krok) dcer. — 3. Národ český důvěřoval a byl oddán (Krok) dcerám. — 4. Ve velice ctil (Krok) dcery. — 5. O (Krok) dcerách zachovala se chvalná pověst až na naše časy. — 6. (Krok) deerami dal se národ v mnohých věcech řídit. — 7. (Vojtěch) snahám byli nejvíce Vršovici na odpór. — 8. (Vojtěch) ostatky byly Břetislavem z Polska vyzdvíženy. — 9. (Prokop) moudrá slova dojala knížete Oldřicha. — 10. (Prokop) slov Oldřich uposlechl.

Stupňování jmen přídavných.

§. 27.

- Příklady.* a) Antonín jest tak pilný jako Jan; ale Bohuslav jest pilnější nad oba, a Václav jest nejpilnější ze všech žáků naší školy.
- b) Ametyst je tak tvrdý jako křemen obecný; rubín je tvrdší, a diamant je nejtvrďší ze všech drahých kamenů.
- c) Stříbro jest kov měkký; cín jest měkčí nežli stříbro; olovo jest kov nejměkkější.

Pravidlo. Značíme-li přídavným jménem, jakou měrou se přisuzuje jistá vlastnost osobám nebo věcem přirovnáváním, tu přídavné jméno stupňujeme.

Rozeznáváme tři porovnavacích stupňů jména přídavného.

V prvním stupni znamená přídavné jméno, že se jistá vlastnost přisuzuje osobám nebo věcem měrou rovnou; anebo se tím stupněm kladé vlastnost bez všeho srovnávání.

Ve druhém stupni znamená přídavné jméno, že osoba nebo věc vyniká jistou vlastností aspoň nad jednu z těch osob nebo věcí, ku kterým se přirovnává.

Ve třetím stupni znamená přídavné jméno, že osoba nebo věc předčí jistou vlastností nade všecky jiné, které k ní byly přirovnány.

V prvním stupni mají přídavná jména původní svůj tvar.

V druhém stupni dostávají odvozovací příponu **-ější** nebo **-ší**; několik přídavných jmen na **-ký**, **-ká**, **-ké** je se stupňovací příponou **-čí**: (*lehký — lehčí, tenký — tenčí, vlnký — vlnčí*).

Třetí stupeň vytvořuje se ze druhého předponou **nej-**.

Úkoly. 46. *Doplňujte následující věty druhým stupněm jmen přídavných:*

1. Seno je zelené; čerstvá tráva je —.
2. Dnešní den není příliš jasný; včerejší den byl —.
3. Tento pokoj jest tmavý; ale sklep je —.
4. Ze dvou růží může být jedna červená, druhá —.
5. Ze dvojí srsti může být jedna rezavá, druhá —, jedna černá, druhá —.
6. Kroupy jsou drobné, krupice je —.
7. Chléb jest bílý, mouka je —.
8. Daleký les bývá modrý, obloha je —.
9. Nit bývá tlustá, provaz je —.
10. Tento list je žlutý, onen je —.
11. Některé lice jsou bledé, jiné —.
12. Les je hustý, obilí je —.

47. *Přidávejte v následujících větách k u podstatným jménům druhý a třetí stupeň jmen přídavných:*

Voda je průzračná, sklo —, vzduch —.

Vojáci bývají udatní, někteří jsou —, jeden jest —.

Motouz je tlustý, provaz —, lano —.

Občané bývají bohatí, někteří jsou —, jeden jest —.

§. 28.

- Příklady.*
- a) silný — silnější — nejsilnější;
chytřý — chytřejší — nejchytřejší;
 - b) dražký — dražší — nejdražší;
nízký — nížší — nejnižší;
suchý — sušší — nejsušší;
vysoký — vyšší — nejvyšší;
 - c) velký — větší — největší; malý — menší;
dlouhý — delší; dobrý — lepší; zlý — horší.

Pravidlo. O stupňování jmen přídavných ještě toto pamatovati sluší:

- a) Stupňovací přípony **-ější**, **-ší** obměkčují tvrdé koncovky kmenové; zejména mění přípona **-ší** souhlásky **h a z v ž, ch a s v š**.
- b) Přídavná jména ukončená v 1. stupni příponami **-oký, -eký, -ký**, stupňujíce se příponou **-ší**, odšouvají tu původní příponu a zkracují dlouhou samohlásku kmenovou.
- c) Některá přídavná jména stupňují se nepravidelně, přenášejíce příponu **-ší** na jiný kmen.

Připomenuti. Beze stupňování jsou přídavná jména, když význam jejich stupňování nedopouští, na př.: zlatý, hliněný — městský, lesní — hadí, vlaštovčí — věčný, prastarý — dvourohý, beznohý a j.

Říká se: svatý, nejsvětější — lidský, lidštější — snaďný, snađnejší i snazší.

Chceme-li vyznačiti zvláště velikou anebo i největší míru jisté vlastnosti, zesilujeme první stupeň přísloveci, na př.: **velmi** pilný, **tuze** ostrý, **hodně** těžký, **nesmírně** daleký, **náramně** prudký, **nejvýš** mocný, **nanejvýš** dobrotivý a p.

O náměstkách.

Rozdíl náměstek.

§. 29.

Opakování. Co jest slovo **já?** — **ty?** — **on?** — **ona?** — **ono?** Kterou mluvnickou osobu znamená náměstka **já?** — **ty?** — **on?** — **ona?** — **ono?** — **my?** — **vy?** — **oni?** —

ony? — ona? Kolikeré náměstky rozeznáváme? — Jmenujte náměstky přisvojovací! — Jmenujte náměstky ukazovací! — Jmenujte náměstky tázací!

Úkol 48. Stanovte náměstky ve větách následujících:

1. Naše vlast jest nám drahou matkou. — 2. Můj dům jest mi světem. — 3. Čí pole, toho i plot. — 4. Ten nežil, kdo dobrou pověst po sobě nezůstavil. — 5. Každému své milo. — 6. Kdo do tebe kamenem, ty do něho chlebem. — 7. Ono pole dobrě rodí, po kterém hospodář chodí. — 8. Vy se smějete, a nás slzy polévají. — 9. Kdo stvořil svět? — 10. Co pálí? — 11. Který kámen jest nejtvrdší? — 12. Nikdo bez chyby není. — 13. Kde nic není, ani smrť neběre. — 14. Jaká práce, taková odplata.

Sklonba náměstek.

Náměstky já, ty — my, vy — se.

§. 30.

Příklady. Já i ty jsme bratři; mne i tebe rodiče se ujímají; mně i tobě prokazují dobrdiní; o mne i o tebe pečují; o mně i o tobě často rozprávějí; kéžby se mnou i s tebou mohli býti spokojeni!

My pišeme, a *vy* kreslíte. *Nás* i *vás* týkají se slova učitelova. *Nám* i *vám* jest život drahý. *Nás* i *vás* vedou rodiče k dobrému. Kéž by ani v *nás* ani ve *vás* se nezklamali! Kéž by s *námi* i s *vámi* mohli býti spokojeni!

Pravidlo. Náměstky osobné já, ty, a náměstka osobně zvratná se mají skloňování toto:

	<i>Jednotné číslo.</i>		<i>Množné číslo.</i>		<i>Oboji číslo jednostejné.</i>	
1.	já	ty	my	vy		—
2.	mne	tebe	nás	vás	sebe	
3.	mně, mi	tobě, ti	nám	vám	sobě, si	
4.	mne, mě	tebe, tě	nás	vás	sebe, se	
5.	—	ty	—	vy	—	
6.	o mně	o tobě	o nás	o vás	o sobě	
7.	mnou	tebou	námi	vámi	sebou	

Připomenutí. Náměstky širšího tvaru *mně, tobě, sobě — mne, tebe, sebe* klademe na počátku věty, po předložkách anebo pro důraz; jinak užíváme tvarů užších: *mi, ti, si — mé, té, se.*

Pišice pamatujte, že tvrdé krátké **y** mají náměstky: *ty, my, vy*; — avšak měkké krátké **i** náměstky *ti, mi, si, námi, vámi.*

Náměstka on, ona, ono.

§. 31.

Příklady. Bedřich jest bratr Annin;
on i ona jsou dítky dobré;
jeho i ji jest mi líto;
jemu i já rád bych pomohl;
jej i ji rád bych spatřil;
o něm i o ní slyšetí je vše dobré.
s ním i s ní mohou býti rodiče spokojeni.

Tito chlapci (tyto dívky, tato pacholata) bývají v zahradě; oni (ony, ona) tam často zpívají; neznáme **jich** bliže, ale přejeme **jím** všeho dobrého; každý **je** chváli, každý o **nich** dobrá mluví, každý **je** s **nimi** spokojen.

Pravidlo. Náměstka *on, ona, ono* skloňuje se takto:

Jednotné číslo.

Množné číslo.

Rod:	mužský	—	ženský	—	střední	m.	—	ž.	—	stř.	
1. p.	on		ona	on	o	oní	oni	ony	ona		
2. „	jeho (ho)		jí	jeho (ho)		jich					
3. „	jemu (mu)		jí	jemu (mu)		jím					
4. „	jej (jeho, ho)		ji	je		je					
6. „	o něm		o ní	o něm		o nich					
7. „	jím		jí	jím		jimi					

Pamatujme: 1. Po předložce měni se počáteční hláska **j** těchto náměstek **v ř**; protož mluvime a pišeme: od **něho**, k **němu**, s **ním**, vedle **ni**, pro **ni**, bez **nich**, k **nim**, s **nimi**.

2. Měkké dlouhé **i** mají tyto náměstky jen v jednotném čísle a to v 7. pádě všech tří rodů a v 2., 3. a 6. pádě rodu ženského.

V ostatních pádech jednotného i množného čísla jsou samohlásky krátké; zejména jest měkké krátké **i** ve 4. pádě jednotného čísla rodu ženského (**ji**, za **ni**, pro **ni**) a ve množném čísle vesměs (**oni**, **jich**, **jimi**, **jimi**).

Úkol 49. Skloňujte: on a já, my ale ne oni, vy a ona.

Náměstky můj, tvůj, svůj — nás, vás.

§. 32.

Příklady. Váš bratr a vaše sestra milují hudbu.

Z **vaše** bratra a z vaší sestry mohou být umělci.

Vaše
mū
bratru a vaši sestře hudba jest milá.

Slyšeli jsme **vaše** bratra a vaši sestru.

O **vaše** bratru a vaši sestře slyšet je vše dobré.

S **vaše** bratrem a s vaši sestrou o hudbě promluvime.

Vaši bratři a vaše sestry vzdělávají se v hudbě.

Od **vaše** bratří a sester mnogo v hudbě očekávame.

Vaše
mū
bratřím a sestrám hudba je milá.

Slyšeli jsme **vaše** bratři a sestry.

O **vaše** bratřích a sestrách je chvalná pověst.

S **vaše** bratřimi a sestrami o hudbě se poradíme.

Misto: váš bratr, vaše sestra říkejte: můj (tvůj) bratr, má (tvá) sestra;
místo: vaši bratři, vaše sestry říkejte: moji (tvoji) bratři, moje (mé) tvoje,
(tvé) sestry.

Pravidlo.

Náměstky **můj**, **má**, **mé** — **moji**, **moje (mě)**, **moje (má)**,
tvůj, **tvá**, **tvé** — **tvoji**, **tvoje (tvé)**, **tvoje (tvá)**,
svůj, **svá**, **své** — **svoji**, **svoje (své)**, **svoje (svá)**
srovnávají se ve skloňování skoro vesměs s přídavnými
jmény dle vzoru *slabý*, *slabá*, *slabé*.

Náměstky **náš**, **naše**, **naše** — **naši**, **naše**, **naše**,
váš, **vaše**, **vaše** — **vaši**, **vaše**, **vaše**
mají tytéž skloňovací přípony jako náměstka *on*, *ona*,
ono — *oni*, *ony*, *ona*.

Pozor na rozdíl ve psaní: **vaši** sestru, **vašich** sester, **vašim** sestrám, **s vašimi**
sestrami — **vaši** sestře, **o vaši** sestře, **s vaši** sestrou.

Úkol 50. Skloňujte: **můj** dobrý bratr, **má** nová kniha, **mé**
pěkné pero, **náš** starý dům, **vaše** veliká louka.

§. 33.

Příklady. Ctím (já) otce **svého**. Ctíme (my) otce **svého**.

Ctíš (ty) otce **svého**. Ctíte (vy) otce **svého**.

Cti $\begin{pmatrix} \text{on} \\ \text{ona} \\ \text{ono} \end{pmatrix}$ otce svého .	Cti $\begin{pmatrix} \text{oni} \\ \text{ony} \\ \text{ona} \end{pmatrix}$ otce svého .
---	--

Pravidlo. Náměstky zvratně přisvojovací *svůj, svá,* své klademe o všech třech osobách obojího čísla, kdykoli osoba, které se něco přisvojuje, věty té jest zároveň podmětem.

Úkol 51. Vytkněte ve větách následujících, které mluvnické osobě náměstkovou přisvojovací se něco přisvojuje:

1. Já mám *svou* knihu a piši *svým* perem, ale ty máš knihu *mou* a píšeš *mým* perem. — 2. Nebeř *mé* knihy, vezmi si *svou*. — 3. Jan ztratil *svou* knihu a proto čte v *tvé* knize. — 4. Mám *jeho* nůž. — 5. Máme školní *své* věci v pořádku. — 6. Dejte pozor na *své* věci i na *naše*. — 7. Žáci bez dovolení učitelova ze *svých* mist choditi nemají.

Náměstky ukazovací.

§. 34.

Příklady. To je **ten** vrch, **ta** hora, **to** údoli, o kterém jsme slychali. Nedaleko **toho** vrchu, **té** hory, **toho** údoli jest vesnice. Vyhneš se **tomu** vrchu, **té** hoře, **tomu** údoli. Vidíme z daleka **ten** vrch, **tu** horu, **to** údoli. Čitali jsme o **tom** vrchu, o **té** hoře, o **tom** údoli. Co leží za **tím** vrchem, za **tou** horou, za **tím** údolím? Otec prodá **toho** koně, kterého nedávno kupil.

Úkol 52. Říkejte tyto věty také ve množném čísle!

Pravidlo. Náměstka *ten, ta, to* skloňuje se takto:

Jednotné číslo.

Množné číslo.

Rod mužský — ženský — střední. Rod mužský — ženský — střední.

1. p.	ten	ta	to	ti	ty	ta
2. „	toho	té	toho		těch	
3. „	tomu	té	tomu		těm	
4. „	toho, ten	tu	to	ty	ty	ta
6. „	o tom	o té	o tom		o těch	
7. „	tím	tou	tím		těmi	

§. 35.

Příklady. **Tento** strom jest vyšší než **onen**. **Tato** ulice vede na náměstí, **ona** k mostu.

Tohoto pána znám dlouho, **onoho** jsem dnes po prvé viděl; jest to **týž** pán, kterého jsme ráno potkali.

Přikoupil jsem knihu **těhož** papíru — metr **těhož** sukna — kus **těž** látky.

Jaká práce, **takový** plat. Jaký pán, **taková** čeládka.

Sám jsi to pravil. Matka **sama** tě viděla. Dilo **samo** se chváli. **Samí** jste tím vinni. Sestry byly **samy** doma.

Pravidla. 1. Náměstkou *ten, ta, to* (*tento, tato, toto*) ukazujeme na osoby a věci bližší; náměstkou *onen, ona, ono* na něco vzdálenějšího.

Náměstka *onen, ona, ono* skloňuje se jako *ten, ta, to*.

2. Náměstkou **týž, táž, též** vytýkáme osoby neb věci již známé, náměstkou **takový, taková, takové** věci jedno stejněho druhu neb způsobu. Obě tyto náměstky skloňují se dle vzoru přídavných jmen **slabý, slabá, slabé**.

3. Náměstka **sám, sama, samo** má tvary přídavných jmen neurčitých: **syt, syta, syto**.

Náměstky tázací a vztažné.

§. 36.

Příklady. a) **Kdo** stvořil svět? **Koho** se bojíte? **Komu** důvěřujete?

Koho voláte? O **kom** mluvite? **Kým** býváte napomínáni?

Co se leskně? **Čeho** nabýváme praci? **Čemu** máme zvykat?

Co stavějí zednici?

Který kámen je nejtvrdší? **Jaký** strom je dub?

b) **Kdo** stvořil svět, **ten** jej i zachovává.

Koho se bojíme, **toho** se chráníme.

Komu se nelení, **tomu** se zelení.

Co lidé rádi slyší, **tomu** i věří.

Čeho nemáš, **tím** se nechlub.

Nešťastný jest **člověk**, **který** nemá důvěry v Boha.

Železná **ruda**, **která** železo k sobě přitahuje, služe magnet.

Otec naš, **jenž** jsi na nebesích.

Bůh, jehož jméno vyzýváte a **jemuž** se klaníte, pomůže vám.

Jaký rozum, **taková** řeč.

Pravidlo. Tázací náměstky *kdo?* *co?* *který?* *jaký?* stávají se vztaznými, když ve větách složených vztahují se k náměstkám ukazovacím nebo k některému podstatnému jménu.

Náměstka *kdo* skloňuje se jako *ten*, náměstka *co* podlé *ono*, náměstky *který*, *jaký* podlé *slabý*, —á, —é.

Také náměstka *jenž* náleží ke vztazným a dostává v jednotném i množném čísle přípony náměstky osobné *on*, *ona*, *ono*.

Připomenutí. Náměstky neurčité **někdo**, **něco**, **nějaký**, **některý**, **nikdo**, **nic (ni-*co*)**, **nijaky**, **ledakdo**, **ledaco**, **ledajaky** **ledakterý**, **kdosi**, **cosi**, **jakýsi**, **kterýsi** a t. d. jsou utvořeny z náměstek tázacích a mají skloňování s nimi společné.

Náměstky **každý** a **žádný** skloňují se dle vzoru jmen přídavných: *slabý*, —á, —é.

O číslovkách.

Rozdíl čislovek.

§. 37.

Opakování. Kterým slovům říkáme číslovky? Kterým číslovky určité? Kterým neurčité? Ku které otázce odpovídají číslovky základní? Ku které číslovky řadové? Ku které číslovky druhové?

Úkoly. 53. Rozeznávejte určité a neurčité číslovky v tom, co následuje: pět poslů, dvě oči, několik větví, dvanáct měsíců, mnoho neděl, sto zlatých, všecky peníze, tisíc domů; — druhý dům, kolikátý měsíc, třetí rok, poslední den, několikeré pokolení, dvojí míra, čtvero počasí, veškeren svět, všecka sláva.

54. Vyhledávejte číslovky základní ve větách následujících:

1. Královský zámek v Praze má tři dvory a čtyři sta čtyřicet komnat. — 2. Délka Labe v Čechách je třicet myriametrů; délka celého Labe až k moři sto myriametrů. — 3. Sněžka pne se nad spodinou svou více než dvě stě metrů; nadmořské výšky má tisíc šest set metrů. — 4. Rožmberský rybník obejít lze za pět

hodin. — 5. Před lovením vypouští se z něho voda čtrnácti trubami a teče po šest neděl. — 6. V dolech Příbramských zaměstnáno jest více nežli čtyři tisice horníkův. — 7. V pralese viděti jest sosny i dvě stě let staré zvýši padesáti metrů.

55. *Křikte a pište, kolikátý den v témdni jest neděle, pondělí a t. d. — Kolikátý měsíc v roce ledn, únor, březec a t. d.*
56. *Kolikeré třešně znáte? Kolikerá jablka? Kolikerý inkoust bývá dle barvy? Kolikeré jsou květiny dle času, kdy kvetou? Kolikeré kovové peníze jsou u nás v oběhu?*
57. *Odvozujte druhové číslovky ze základních dva, tři, čtyři, pět, šest, sedm, osm, devět, deset, přidávajíce ku každé číslovce vhodné podstatné jméno, na př.: dvojí víno, čtvrtky růže a t. d.*

Sklonba číslovek.

Číslovky určité.

§. 38.

Příklady. Jeden strom není háj. *Jedna* vlaštovka nečini léta.

Jedno slunce více vydá než tisíc hvězd. Není Řím, ni Praha *jednoho* roku vystavěna.

Bůh nerozdává všecko *jednomu* člověku.

Lidé chodili přes lávku po *jednom*. *Jedním* rázem (*jednon* ranou) dub nepadne.

Jední žáci jsou pilní, druži nedbalí.

Jsou tu *jedny* dvěře, *jedna* vrata.

Peníze *jedném* pamují, druhým slouží.

Bůh *jedny* dvěře zavře a sto jiných otvírá.

Výhra i prohra na *jedněch* samích jezdívají.

Jedněmi dveřmi se vchází, druhými vychází.

Sklonba číslovky jeden, jedna, jedno.

Jednotné číslo.

Rod: mužský	— ženský	— střední,	m. — ž. — stř.	Množné číslo.
1. p. jeden	— jedn-a	— jedn-o	— jedn-i, -y, -a	
2. „ jedn-oho	— é	— oho	— éch	
3. „ — omu	— é	— omu	— ém	
4. „ — oho (jeden)	— u	— o	— y, -y, -a	
6. „ o — om	— é	— om	— éch	
7. „ — ím	— ou	— im	— émi	

Pravidlo. Základní číslovka *jeden, jedna, jedno* skloňuje se jako náměstka *ten, ta, to*. — Přenášíme-li číslovku *jeden, jedna, jedno* do množného čísla, nabývá významu číslovky druhové.

Úkol 58. Skloňujte slova: *jeden les, jedna dědina, jedno město, jedny stromy, jedny třešně, jedna jablka, jedny boty, ten jeden komín, to jedno okno, jedny varhany.*

Připomenuti. Číslovky *sto, tisíc, million*, jsouce tvarem jména podstatná, skloňují se dle vzorů, kterým zakončením svým se podobají: *sto* dle *slovo*, *tisíc* dle *meč*, *million* dle *dub*.

Rikáme a pišeme: *sto* let, ze *sta* lidí, ke *stu* myslivců, za *sto* let, v každém *stu* jehel, čtyři *sta* domů, sedm set jezdci, s pěti sty pěšinci (ale: *dvě stě* v 1. a 4. pádě) — *tisíc zlatých*, v každém *tisici* hřebíků, do tří *tisíc mužů*; dva *milliony obyvatel*, pěti *milliony zlatých*.

§. 39.

Příklady. *Dva* více mohou než jeden. Čtyři oči více vidí nežli *dvě*.

Jeden dům *dvou* pánsků nestřípi.

Nikdo nemůže *dvěma* pánum sloužiti.

Kdo *dva* zajice honí, žádného neuhoní.

Žáci chodívají pořádkem po *dvou*.

Mezi *dvěma* stoličkami člověk na zem padá.

Dvě stě zlatých stál váš kůň. Neschází nám mnoho do *dvou* set zlatých.

Oba stromy se ujaly. Vitr vyvrátil *oba* duby.

Obě ruce mají se vzdělávati. U *obou* rukou jsou palce. *Oběma* rukám třeba jest obratnosti.

Cvičte *obě* ruce v práci. Vojín byl raněn na *obou* rukou.

Bránil se *oběma* rukama.

Budeme tu do *tří*, do *čtyř*, do *pěti* hodin.

Otec odkázal jmění své *třem, čtyřem, pěti* dítkám.

Metr látky platíme po *třech*, po *čtyřech*, po *pěti* zlatých.

Vůdce přitáhl se *třemi*, se *čtyřmi*, s *pěti* tisíci muži.

Sklonba číslovek *dva, dvě — ova, obě — tři, čtyři, pět*.

1.p.	dva	dvě	ova	obě	tři	čtyři	pět
2. „	dvou		obou		tří	čtyř	pěti
3. „	dvěma		oběma		třem	čtyřem	pěti
4. „	dva	dvě	oba	obě	tří	čtyři	pět
5. „	dva	dvě	oba	obě	tři	čtyři	pět
6. „	o dvou	o obou		o třech	o čtyřech	o pěti	
7. „	dvěma	oběma		třemi	čtyřmi	pěti	

Pravidlo. Číslovky *dva*, *dvě* — *oba*, *obě* mají zvláštní sklonění *číslem dvojným*.

Číslovky *tři*, *čtyři* (*čtyry*) jsou čísla množného dují se ve sklonění se vzorem *kost*.

Všecky základní číslovky od *pěti* až po *sto* do v 2., 3., 6. a 7. pádě jednostejnou příponu měkké krájinak se nemění.

Připomenutí. Číslovky *druhý*, *čtvrtý*, *pátý*, *stý*, *paterý*, *desátý* skloňují se podle vzoru přídavných jmen *slabý*, —á, —é; číslovky *třetí*, *tisící* — *dvojí*, *trojí* podle vzoru *jarní*.

Úkol 59. Skloňujte: *dva vozy*, *dvě hodiny*, *oba domy*, *obě čtyři nohy*, *čtyři kola*, *tři letní měsíce*, *tři krátká čtyři pěkné knihy*, *pět nových per*, *dvacet mladých*:

Číslovky neurčité.

§. 40.

Příklady. *Všechnen* svět je pln slávy Boží. — Bůh je *všechno* světa p. Bůh *vsemu* světu život dává. — Bůh *všechnen* svět Roznesla se pověst po *všem* světě (nebo *vším* světem

Všechna (*všecka*) lidská moc, *vše* (*všechno*, *všecko*) lidsknic nesvede. — Užilo se k tomu *vši* lidské moci. — Nepo-to *vši* lidské moci. — Zvrátilo to *všechnu* lidskou moc, *vše* Veta po *vši* lidské moci. — Nedokážeš toho *vši* lidskou

Všichni (*všickni*) lidé jsou smrťelni. — Smrť jest *vši* osudem. — Smrť je *všem* lidem souzena. — Smrť *vše* stihne. — O *všechni* lidech bylo to pověděno. — Bůh nade *všem* lidmi.

Všecky růže odkvetly. — *Všecka* údoli budou vyplně-

Pravidlo. Číslovka *všechen*, *všechna*, *všechn* *všecek*, *všecka*, *všecko* skloňuje se takto:

Jednotné číslo.

Rod mužský	—	ženský	—	střední
1. p. <i>všechen</i> (<i>všecek</i>)		<i>všechna</i> (<i>všecka</i>)	<i>vše</i>	{ <i>vši</i>
2. „ <i>všecho</i>		<i>vší</i>		<i>všechn</i>
3. „ <i>vsemu</i>		<i>vší</i>		<i>všem</i>
4. „ <i>všechen</i> (<i>všecek</i>)		<i>všechnu</i> (<i>všecku</i>)	<i>vše</i>	{ <i>vši</i>
5. „ <i>všechen</i> (<i>všecek</i>)		<i>všechna</i> (<i>všecka</i>)	<i>vše</i>	{ <i>vši</i>
6. „ o <i>všem</i>		o <i>vši</i>		o <i>všem</i>
7. „ <i>vším</i>		<i>vši</i>		<i>vším</i>

Množné číslo.

Rod mužský — ženský — střední.

1. p. všichni (-ickni) lidé	všechny (-ecky), všechna (-ecka)
všechny (-ecky) stromy	
2. p.	všech
3. "	všem
4. " všechny (všecky)	všechny (-ecky), všechna (-ecka)
5. " všichni (všickni)	všechny (-ecky), všechna (-ecka)
6. "	o všech
7. "	všemi

Úkol 60. Skloňujte: všechen lidský rozum, všechna země, všechno vojsko, všechna lidská sláva, všechno polní kvítí; — všickni věrní Čechové, všecky vysoké hory, všecka hluboká údolí.

O slovesech.**Osoba a číslo sloves.**

§. 41.

Opakování. Co jsou slovesa? Kolikrát mluvnickou osobu znamenají slovesa? Kdy je sloveso v osobě první? Kdy ve druhé? Kdy ve třetí? Kolikrát je číslo sloves? Kdy je sloveso v čísle jednotném? Kdy v čísle množném?

Úkoly. 61. Určujte osobu a číslo sloves ve příslušných následujících:

1. Proti Bohu nic nemohu. — 2. Mrvu z cizího oka vrhuješ, ve svém břevna nevidíš. — 3. Bída učí rozumu. — 4. Pilník se železa rez stírá. — 5. My všickni pod Bohem chodíme. — 6. Neochrání-li Hospodin hradu, darmo činíme stráž a ohradu. — 7. Pozdě melí Boží kola. — 8. Vy zpíváte, a nás slzy polévají. — 9. Ptáci nesejí aniž oří, a přece syti žiji. — 10. Nepotřebují zdraví lékaře.
62. Rozesnávejte osobu a číslo sloves ve čl. „Včela a čmel“ (IV. čít. čl. 15.)!
63. Rozesnávejte osobu a číslo sloves ve čl. „Hradba a dělo“ (V. čít. čl. 18.)!

Čas sloves.

§. 42.

Opakování. Kolikerý čas rozeznáváme na slovese? Kdy jest sloveso v čase přítomném? Kdy v čase minulém? Kdy v čase budoucím?

Úkoly. 64. Rozeznávejte osobu, číslo a čas sloves ve větách následujících:

1. Každý sobě štěstí kuje. — 2. Pro zlato slzy tekou. —
3. S jakým stáváš, takovým ostáváš. — 4. Co jsem slibil, splním. — 5. Milostiv Bůh, a já při jeho milosti nezchudnu. — 6. Lidé jsou pro nás stromy sázeli, i my pro lidí stromů nasázíme. — 7. Smála se vrše bahnu, a již sama v něm se plouží. — 8. Kopáš družci hrob, sám se v něj uložíš. — 9. Pomsta i na chromém koni dojede. — 10. Co máme, nevíme, až když ztratíme.

65. Rozeznávejte osobu, číslo a čas sloves ve čl. „Stokrát nic umorilo osla“! (V. čít. čl. 13.)

Rozdíl sloves dle trvání děje.

Slovesa trvající a končící.

§. 43.

Příklady. Růže kvete — kvetla (déle než dva dny).

Strom roste — rostl (mnoho let).

Obili zraje — zrálo (několik neděl).

Ditko klečí — bude klečeti (nějakou chvíli).

Mlynář mele mouku. — Pekař peče chléb.

Pravidlo. Některá slovesa jako *kvést* — *kvetu*, *růsti* — *rostu*, *zrátit* — *zraji*, *klečet* — *klečím*, *mleti* — *melu*, *pécti* — *peku* a mnoho jiných vyslovují děj, který bez ohledu na ukončení buď trvá, nebo trval, nebo trvati bude. Říkáme jim *slovesa trvající*.

§. 44.

Příklady. Jablka zrají — **uzrají** na podzim.

Svice hoří — **shoří** za malou chvíli.

Mlynář **bude mlít** — a **semele** obili.

Krejčí kabát šil — a **ušil**.

Pomodlili jsme se. — **Napsali** jsme úkol.

Pravidlo. Ze slovesa trvacího stává se předložkovou předponou *sloveso končící*, které znamená, že děj trvacím slovesem pronesený skončení dojde neb došel.

Úkoly. 66. V následujících větách rozeznávejte slovesa trvací od končicích:

1. Pták letí. — 2. Kanárek nám uletěl. — 3. Skřivan vyletěl do povětrí. — 4. Jablko se kulí; přikuli se k tobě. — 5. Každý květ zvadne. — 6. Děvče vije věnec; až jej uvije, donese jej své matce. — 7. Zedníci stavěli dům; za léto jej vystavěli. — 8. Služka zametla pokoj. — 9. Kovář okoval koně. — 10. Krejčí přinesl oděv.

67. Které předložkové předpony ve předcházejících příkladech na slovesech pozorujete?

68. V následujících větách proměňte trvací slovesa v končicí:

1. Přadlena přede přízi. — 2. Ovce se pasou. — 3. Brouci lezou ze země. — 4. Pekař hněte těsto. — 5. Bratr četl knihu. — 6. Sestra pletla punčochu. — 7. Pivo teklo ze sudu. — 8. Matka myla dítko. — 9. Trpěl jsem mnoha bolestí. — 10. Co jsi to činil? — 11. Co my děláme, vy nám kazíte. — 12. Žeď se bořila. — 13. Práce se nám daří. — 14. Pálili jsme louč. — 15. Kreslili jsme čtverec. — 16. Nesl jsem psaní na poštu. — 17. Rolník vezl na trh obilí.

Slovesa okamžitá a pokračovací.

§. 45.

Příklady. Tlesknut rukama. Pichl jsem se do prstu. Chlapec hodí míčem. Myslivec střelil.

Pravidlo. Slovesa *tlesknouti* — *tlesknutu*, *pichnouti* — *pichnu*, *hoditi* — *hodím*, *střeliti* — *střelím* a jiná znamenají děj jedním rázem (v jediném okamžiku) skončený. Tako-vým říkáme *slovesa okamžitá*.

§. 46.

Příklady. Tleskám rukama. Píchal jsem jehlou do papíru. Chlapci házejí míčem. Myslivec střílel.

Pravidlo. Slovesa *tleskatí* — *tleskám*, *pichati* — *pichám*, *házetí* — *házím*, *stříleti* — *střílím* jsou odvozena ze sloves

okamžitých a znamenají, že děj okamžitými slovesy pronesený (hodím) bez omezení po sobě následuje (házim). Říkáme jim *slovesa pokračovací*.

Úkoly. 69. V následujících větách rozeznávejte slovesa okamžitá od pokračovacích:

1. Tento pes kousá; kousne vás některého. — 2. Někdo v lese píská; již zase písknul. — 3. Klepáme na dvéře. —
4. Kdo to teď klepl? — 5. Nůž je ostrý; řízneš se jím. —
6. Řezáme pruty. — 7. Chlapec seká dříví. — 8. Ať se jen nesekne do ruky! — 9. Včela bodá. — 10. Bodla mne do tváře. — 11. Některé koně kopají. — 12. Nechoď ke koni, sic tě kopne. — 13. Skákali jsme přes strouhu. —
14. Karel skočil do strouhy.

70. Proměňte následující slovesa okamžitá v pokračovací, zachovávajíce osobu i číslo jejich:

bohdnu, seknu, říznu, výsknu, písknu, řeknu; klepneš, tukneš, tleskneš, houkneš, foukneš; hodíme, skočíme, kročíme, střelíme, chybíme; sednete, kleknete, lehnete, řeknete, chytíte.

71. O následujících slovesech udávejte, jsou-li okamžitá nebo pokračovací, a pronášejte slovesa pokračovací ve všech osobách času přítomného, okamžitá ve všech osobách času budoucího:

chytati — chytiti; lapiti — lapati; krojiti — krájeti; kráčeti — kročiti; skočiti — skákat; chybovati — chybiti; kupovati — koupiti; klekati — kleknouti.

Slovesa končicí a pokračovací.

§. 47.

Příklady. Ovoce *zraje* — *dozraje* brzo — již *dozrává*.

Růže *kvete* — *odkvete* — *odkvétá*.

Pravidlo. Slovesa končicí tvoříme z trvacích pouhou předložkovou předponou, neménice při tom kmene. Změníme-li v končicích slovesech kmen, stávají se z nich pokračovací.

Úkoly. 72. V následujících větách rozeznávejte slovesa končici a pokračovací:

1. Co já zaváži, ty urozvážeš. — 2. Zákony nás zavazují ku konání povinností. — 3. Rozvazujeme uzel. —

4. Uvážil jsem tvoje slova. — 5. Ještě o nich uvažuji. — 6. Rozmyslim se ještě, mám-li odjeti již zejtra. — 7. Rozmýšlím se dlouho. — 8. Mrzákům se nevysmíváme. — 9. Zajíc ukryl se v obili. — 10. Celý den se tam ukryval. — 11. Krtek rozrývá půdu. — 12. V zahradě rozryl záhonek. — 13. Zahradník zalivá květiny. — 14. Zalil je všecky. — 15. Matka ohřívala jídlo. — 16. Rádi bychom se ohřáli. — 17. Otvírali jsme ale neotevřeli. — 18. Růže rozkvétají. — 19. Všecky již rozkvetly.
73. *O následujících slovesech udávejte, jsou-li končící nebo pokračovací, a pronášejte končící ve všech osobách času budoucího, pokračovací pak ve všech osobách času přítomného:*
- oznámiti — oznamovati, rozhlásiti — rozhlašovati,
schovatí — schovávati, vykonati — vykonávati, obráti-
ti — obraceti, utratiti — utráčeti, převýšti — převy-
šovati, poslechnouti — poslouchati, vyučiti — vyučovati.

Připomenutí 1. Ze sloves trvacích: utvořena jsou pokračovací:

néstí — nesu	nositi — nosím
véztí — vezu	voziti — vozím
vésti — vedu	voditi — vodím
hnáti — ženu	honiti — honím
jítí — jdu	choditi — chodím
jetí — jedu	jezditi — jezdím
letěti — letím	litati — litám
běžeti — běžím	běhati — běhám

Připomenutí 2. Ze sloves pokračovacích: odvozena jsou končící:

házeti — házím	vyházeti — vyházím
chytati — chytám	pochytati — pochytám
kopati — kopám	vykopati — vykopám
a t. d.	a t. d.

Připomenutí 3. Slovesa jako *nosívám, vozívám, chodívám, chytávám, říkávám, volávám* znamenají, že jistý děj jako ze zvyklosti opakuje se v dobách neurčitých, různých; říkáme jim *slovesa různodobá*.

* * *

Pravidlo. Hledíc ku trvání děje, pronáší se slovesy trvacími, pokračovacími a různodobými průběh děje neskonaleho v čase přítomném, minulém nebo budoucím — okamžitými pak a končicími pronáší se skončení děje v čase minulém nebo budoucím.

Dle toho rozeznáváme na slovesech časy děje neskonalého a časy děje skonalého.

Přehled děje skonalého a neskonalého v čase přítomném, minulém a budoucím.

		čas přítomný	čas minulý	čas budoucí
		ma	časy děje	
eskonalého	neskonalého			
okamžité:	chytit končící: " pochyti	chytám zachycuj, zapisuji chytávám, psavám	píši chytal chytával, psával jsem	budu psati zachycovati, zapisovati chytávati, psávati
		chytí napsat	chytí napsal pochytal jsem	psati zachycovati, zapisovati chytávati, psávati

Úkol 74. Ve článku „Boháč a chudák“ (V. čít. čl. 29.) rozeznávejte slovesa trvací, pokračovací, různodobá, okamžitá a končící!

Způsob sloves.

§. 48.

Příklady. a) Čtu — četl jsem — budu čísti dopis.

Žák piše — napsal — napiše úkol.

b) Psal bych rád, kdybych mohl.

Byl bych četl, kdybych byl měl knihu.

c) Čti! — Čtěme! — Píšte!

Opakování. Kolikrát způsob rozeznáváme v těchto větách na slovese? — Kdy je sloveso ve způsobě oznamovacím? Kdy je ve způsobě rozkazovacím? Kdy ve způsobě spojovacím? — Kolikrát čas dá se vyznačiti slovesem ve způsobě oznamovacím — a kolikrát osoba v každém čase? — Kolikrát čas vyznačiti se dá slovesem ve způsobě spojovacím a kolikrát osoba v každém čase? — Který rozdíl času a kolikrát osoba pronáší se rozkazovacím způsobem slovesa?

Úkoly. 75. Rozeznávejte osobu, čas a způsob sloves ve větách následujících:

1. Sobeo říkává: Vše rád udělám, jen nechtěj, bych něco dal, půjčil nebo slibil. — 2. Když hra nejmilejší, přestaň! — 3. O čem chceš, aby žádný nezvěděl, žádnému neprav! — 4. Řeč na váze měř, málo komu věř! — 5. Kdybys jel zvolna, dojel bys dale. — 6. Boha se bojte, císaře v uctivosti mějte! — 7. Moudrému napověz! — 8. Vrz za sebe, před sebou najdeš. — 9. Kdyby byl chlapec vedl slepého, byl by ho ochránil úrazu. — 10. Kdybyste byli výše vystoupili, byli byste měli vyšší rozhled. — 11. Měřte dobře, aby se vám dobře odměřilo.

76. Vyhledávejte věty se spojovacím způsobem sloves ze čl. „Uhlíř a bělič“ (IV. čít. čl. 6.) a ze čl. „Sirotek v Radhošti“! (IV. čít. čl. 44.)

77. Rozeznávejte osobu, čas a způsob sloves ve článku „Mojžíš a beránek“! (V. čít. čl. 32.)

Rod slovesný.

§. 49.

Příklady.

Zednici **stavějí** dům.
Divky **vijí** věnec.

Dům **se staví** — jest (bývá) stavěn.
Věnec **se vije** — jest (bývá) vité.

Pravidlo. Vynáší-li se slovesem, že podmět něco činí, jest sloveso *v rodě činném*.

Značí-li sloveso, že činnost koná se na podmětě, jest *v rodě trpném*.

Úkoly. 78. Rozesnávejte rod činný a trpný na slovesech následujících:

1. Mlynář mele obili. — 2. Obili se mele. — 3. Obili jest semleto. — 4. Posiláme pósla do města. — 5. Posel bývá posílán do města. — 6. Psaní se do světa rozesílají. — 7. Bývám povzbužován ku pilnosti. — 8. Rez sežírá železo. — 9. Byl jsem pádem poraněn. — 10. Ztratil jsem knihu. — 11. Kniha se ztratila. — 12. Čím srdce jest přeplněno, tím ústa přetýkají. — 13. Jak kdo měří, tak mu bude odměřeno. — 14. Cizinou rozum se ostří. — 15. Malým ohněm i veliký les může být spálen. — 16. Nemůže být šídro v pytli utajeno. — 17. Po zpěvu pták poznán bývá.

79. Proměňte v následujících větách rod sloves v trpný:

1. Pták zpěv prozrazuje. — 2. Pěkné slovo železná vrata otvírá. — 3. Čas všecky věci mění. — 4. Kovář za horka železo kuje. — 5. Bez nehod přítele nepoznáš. — 6. Čelem zdi nevyrazíš. — 7. Rolník pole oře a vláčí. — 8. Libuše založila Prahu. — 9. Sekáči posekali trávu. — 10. Husy krmíme zrním. — 11. Dřevoštěp poráží stromy.

80. Ve čl. „Kterak ježek jest pečliv o svou domácnost“ (IV. čít. čl. 116.) rozesnávejte rod sloves!

81. Ze čl. „O vlku“ (IV. čít. čl. 118.) vypisujte věty, kde sloveso jest v rodě trpném.

82. Ve čl. „Láska synovská“ (V. čít. čl. 33.) rozesnávejte rod slovesný!

Tvary slovesa.

Tvary určité.

Příklady.

nesu konev (já);

neseš obraz (ty);

nese košík (on, ona, ono);

neseme stůl (my);

nesete tabuli (vy);

nesou věnce (oni, ony, ona);

nes košík!

nesme věnce!

neste obraz!

(Určete způsob, osobu, číslo, čas slovesa **nesu** — **neseš** — **nese** a t. d.)

Že sloveso značí první osobu jedn. čísla, poznáme z osobní přípony **-u**; že značí osobu druhou, poznáme z osobní přípony **-eš**; že značí osobu třetí, poznáme z osobní přípony **-e**.

Podobně poznáme 1. osobu množného čísla z osobní přípony **-eme**, druhou z osobní přípony **-ete**, a třetí z osobní přípony **-ou**.

Osobu a číslo slovesa poznáme z určitých přípon osobních, které se připínají ku kmeni slovesnému **nes-**.)

Pravidlo. Ty tvary slovesa, na kterých určitými příponami osobními vyznačena jest osoba a číslo, zovou se *určitými tvary* slovesa.

Podobně jako na slovese **nesu**, poznáme určitě osobu a číslo z přípon osobních na tvarech sloves:

pasu ,	paseme ,	piji ,	pijem ,	volám ,	volam ,	mluvím ,	mluvim ,
pasek ,	pase ,	piješ ,	pijet ,	voláš ,	volat ,	mluvíš ,	mluvite ,
pase ,	pasou ,	pije ,	pijí ,	volá ,	volají ,	mluví ,	
pas ,	pasme ,	pij ,	pijme ,	volej ,	volejme ,	mluv ,	mluvme ,
paste ;		pjte ;			volejte ;		mluvte .

Tvary neurčité.

Neurčitý způsob (infinitiv).

§. 51.

Příklady. mluviti, mlčeti, seděti, slyšeti, volati, pásti, pitli.

Mluviti je stříbro, mlčeti zlato.

Pravidlo. Tvar slovesa zakončený příponou **-ti** (-t) zove se *způsob neurčitý* (čili *infinitiv*).

Připomenuti. Slovesa *peku*, *vleku*, *řku*, *mohu* znějí v neurčitém způsobě *péci*, *vléci*, *řici*, *moci*; podobně některá jiná.

Příčesti činné a trpné.

§. 52.

Příklady. Mluvil jsem, mluvila jsem, mluvilo jsem;

mluvil jsi, mluvila jsi, mluvilo jsi.

Bratr mluvil (jest), sestra mluvila (jest), pachole mluvilo (jest).

Žák bude volán — žákyně volána — pachole voláno. Nápoj bývá

pít — voda **pita** — mléko **pito**.

(Tvar slovesa *mluvil* ukazuje na osobu rodu mužského; tvar *mluvila* na osobu rodu ženského; tvar *mluvilo* na rod střední. — že takový tvar slovesa ukazuje na rod mužský, poznáme z koncovné souhlásky **-I**; že značí rod ženský, poznáme z přípony **-A**, a že značí rod střední, poznáme z přípony **-O**.)

Tvary slovesné *mluvil*, *mluvila*, *mluvilo*, kterými se dá vyznačiti rozdíl trojího rodu, mužského, ženského a středního, podobají se zakončením svým přídavným jménům neurčitým, na př.: *vesel*, *vesela*, *veselo*.)

Pravidla. Tvar slovesný, zakončený v jednotném čísle příponou **-I**, **-A**, **-O**, jmenujeme *příčestím činným*.

Tvar slovesný, zakončený v jednotném čísle příponou **-t**, **-ta**, **-to**, nebo **-n**, **-na**, **-no**, jmenujeme *příčestím trpným*.

Pouhým příčestím nemůže se vyjádřiti úplný výrok. Aby příčestí nabylo moci výrokové, pojíme je s určitým tvarem pomocného slovesa *jsem*, *jsi*, *jest*, *jsme*, *jste*, *jsou* — *bývám*, *býváš*, *bývá*, *býváme*, *býváte*, *bývají* — *буду*, *budeš*, *bude*, *budeme*, *budete*, *budou* — *bych*, *bys*, *by*, *bychom*, *byste*, *by* — *buď*, *buďme*, *buďte* — *bývej*, *bývejme*, *bývejte*.

Přechodník.

Příklady.

§. 53.

a) Zemlél tak, že spí **stoje**. — *Jak* spí?

Husa spala **stojíc** na jedné noze. — *Jak* spala husa?

Budeme se modlit **stojící** nebo **klečící**. *Jak* se budeme modlit?

b) Chybív žák psal znova. *Proč* psal znova?

Usnuvší matka měla těžký sen. *Kdy* měla sen?

Ozbrojivše se vytrhli do boje. *Kdy* vytrhli do boje?

Pravidlo. Některými slovesnými tvary odpovídáme jako příslovci k otázkám *jak*, *kdy*, *proč*, ale rozeznáváme v zakončení jejich jako u příčestí rod mužský, ženský a střední a jednotné i množné číslo. Tvarům takovým říkáme *přechodníky*.

(Věty uvedené pod a) lze rozložit:

.... spí — a zároveň — stojí: oba děje jsou současné v přítomnosti;

.... spala — a zároveň — stála: „ „ „ „ v minulosti;

.. budeme se modlit — a zároveň — státi: „ „ „ „ v budoucnosti.)

Pravidlo. Přechodník jakožto příslovečné určení vztahuje se ve větě vždy k některému slovesu určitému, které samo není přechodníkem.

Značí-li přechodník a určité sloveso, k němuž se táhne, děj současný, ať již přítomný nebo minulý nebo budoucí, říká se mu *přechodník současnosti*.

(Věty uvedené pod b) lze rozložit:

... chybil — a potom — psal znova;

... usnula — a potom — měla sen;

... ozbrojili se — a potom — vytrhli do boje.

Ve všech těch větách přechodníkem i určitým slovesem značí se děje minulé; ale děj přechodníkem značený byl pokaždé již skončen, než druhý nastal.)

Pravidlo. Značí-li přechodník děj minulý a dříve ukončený, než nastal děj vyznačený slovesem určitým, říká se mu *přechodník skonalé minulosti*.

Úkol 83. Rozložte následující věty, nahrazujice přechodníky jinými tvary slovesnými:

1. Vlk leže netyje. — 2. Lípa kvetouc libou vydává vůni. — 3. Svíce lidem sloužíc sama se stravuje. — 4. Nebe dary berouc, lepší dává. — 5. Pasáci pásli koně, za uzdu je držíce. — 6. Koupaje se, drž se břehu. — 7. Kopřiva ze země lezouc pálí. — 8. Dívky po lesu chodice, hledaly hub. — 9. Obchodník prodávaje zboží, svého zisku hledí. — 10. Vlaštovky vracejice se k nám, zvěstují jaro. — 11. Nechtěj létat, nemaje křidel.

12. Skřivan vyletěv do povětrí, zpíval. — 13. Matka uloživši všecky dítky na spaní, teprv sama na lůžko se ubírá. — 14. Vylezše na horu, viděli jsme, ano slunce vychází. — 15. Živ jsa celý národ v srdeci nosil; umřev žije v srdeci národu celého.

* * *

Pravidlo. Sloveso objevuje se tedy u větě buď ve tvaru určitém aneb ve tvarech neurčitých, kteréžto jsou: způsob neurčitý (infinitiv), příčestí, přechodník.

Kterak slovesnými tvary značíme rod, způsob
a čas slovesa.

§. 54.

Příklady. a) **Piš úkol!** **Pište úkol!** **Pišme úkol!**

b) **Píši** (pišeš, bratr piše) úkol; za chvíli jej **dopíši**.

Psal jsem — psal jsi — bratr **psal (jest)** úkol.

Zejtra **budu (budeš, bude)** jiný úkol **psati**.

c) **Psal bych** úkol, kdybych měl pero.

Pravidlo. V činném rodě pronáší se tvarem určitým:

1. způsob rozkazovací;

2. způsobu oznamovacího čas přítomný a budoucí skonalý.

Minulý čas způsobu oznamovacího pronáší se *přičestím činným*, ku kterému pojí se určitý tvar pomocného slovesa *jsem, jsi, jest, jsme, jste, jsou*.

Bez tohoto pomocného slovesa státi může přičestí činné jen v osobě 3. jednotného a množného čísla, kdež pomocné sloveso obyčejně se vypouští.

Neurčitý způsob sám o sobě neudává ani osoby ani času; užívá se ho ve spojení s určitým tvarem slovesa *budu, budeš, bude, budeme, budete, budou* k vyznačení času budoucího neskonaleho.

Spojovací způsob času přítomného pronášíme přičestím činným s tvary pomocného slovesa: *bych, bys, by, bychom, byste, by*; spojovací způsob času minulého přibírá k témtoto tvarům ještě přičestí *byl, —a, —o*.

§. 55.

Příklady. a) **Bud' vítán!** **Budte vítáni!**

b) **Jsem (jsi, jest) vítán.** Jsme (jste, jsou) vítáni!

Bývám (býváš, bývá) vítán. Býváme (býváte, bývají) vítáni.

Byl jsem (byl jsi, byl jest) vítán.

Budu (budeš, bude) vítán.

c) **Byl bych (byl bys, byl by) vítán.**

Byl bych býval (byl bys býval, byl by býval) vítán.

Opakování. K vyznačení rodu trpného ve všech způsobech a časech třeba jest příčestí trpného, kteréžto se přidává k tomu způsobu a času pomocného slovesa *býti*, jejž právě chceme naznačiti.

Připomenutí. Trpný rod často vyjadřujeme slovesem ve tvaru rodu činného se zvratnou náměstikou **se**, na př. Dům stavi se, — stavěl se, — bude se stavěti, — vystaví se. — Kolo se zlámalo. — Hodiny natahuji se každý den.

Šesteru tříd časovacích.

§. 56.

I. nes-u — nés-ti		pi-j-i — pi-ti
II. táh-n-u — táh- nou -ti		vi-n-u — vi- nou -ti
III.	drž-im	drž-e-ti
IV.	čin-im	čin-i-ti
V. vol-ám — vol-a-ti		kráj-im — kráj-e-ti
VI. mil-uj-i — mil- ova -ti		

Pravidlo. Kmeny slovesné rozeznáváme zavřené a otevřené. Je-li kmen slovesný ukončen souhláskou, jako *nes-u* — *nés-ti*, *táh-n-u* — *táh-nou-ti*, říká se mu *kmen zavřený*; má-li na konci samohlásku, jako *pi-j-i* — *pi-ti*, *vi-n-u* — *vi-nou-ti*, jmeneje se *kmenem otevřeným*.

Přípona způsobu neurčitého jest **-ti**.

Ta část slovesa, ku které se připíná přípona **-ti**, aby z toho byl způsob neurčitý, jest *základem způsobu neurčitého*.

Základem způsobu neurčitého jest buď pouhý kmen, jako: **nés-ti**, **pi-ti**, anebo kmen rozšířený slabikami a hláskami: **-nou-**, **-e-**, **-i-**, **-a-**, **-ova-**, jako: *vinou-ti*, *drže-ti*, *čini-ti*, *vola-ti*, *milova-ti*.

Slabiky a hlásky **-nou-**, **-e-**, **-i-**, **-a-**, **-ova-**, které v neurčitém způsobě přímo po kmeni slovesném následují, jmenejí se *příznakem způsobu neurčitého*.

Podlé základu způsobu neurčitého rozpadají se slovesa v šestero časovacích tříd.

Která slovesa mají základ neurčitého způsobu bez příznaku, ta řadíme do třídy první; slovesa s příznamem **-nou-** do třídy druhé, s příznakem **-e- (-ě-)** do třídy třetí, s příznakem **-i-** do třídy čtvrté, s příznakem **-a-** do třídy páté, s příznakem **-ova-** do třídy šesté.

První třída má dva časovací vzory: *nes-u* — *nés-ti* a *pi-ji* — *pí-ti*.

Vzorem *nes-u* — *nés-ti* řídí se slovesa kmene zavřeného, vzorem *pi-ji-i* — *pí-ti* slovesa kmene otevřeného.

Druhá třída je tolikéž o dvou vzorech: kmene zavřeného *táh-n-u* — *táh-nou-ti* a kmene otevřeného *vi-n-u* — *vi-nou-ti*.

V páté třídě stanoví se vzory *vol-ám* — *vol-a-ti* a *kráj-ím* — *kráj-e-ti*.

Vzor *kráj-e-ti* náleží proto do páté třídy, poněvadž původně zněl *kráj-a-ti*. Vzorem tím řídí se slovesa po-kračovací, jako: *házešti* — *házím*, *kácešti* — *kácím*, *má-četi* — *máčím*, *stáčeti* — *stáčím*, *stříleti* — *střílím*, *kou-leti* — *koulím*; poznávají se po zdloužené samohlásce kmenovní; jen *vracetí* — *vracím*, *stavěti* — *stavím*, *klaněti se* — *klaním se*, *mizeti* — *mizím*, *věšti* — *věším*, mají kmenovní samohlásku krátkou.

Ostatní časovací třídy, třetí, čtvrtá a šestá, mají po jednom vzoru.

Úkoly. Stanovte příznak způsobu neurčitého u sloves ve větách následujících dvou úkolů (84. a 85.):

84. 1. Lépe jest vodu piti v radosti, nežli med v žalosti. — 2. Jedno minouti, druhé svinouti, třetího nechatati je cesta ku pokoji. — 3. Lépe zmoknouti nežli utonouti. — 4. Lépe jest potknouti se nohou nežli jazykem. — 5. Uměti v čas mlčetí není leda umění. — 6. Kdo se nechceš mrzeti, uč se jazyk držeti. — 7. Co nesluší činiti, nesluší též mluviti. — 8. Pravdu mluviti, přizeň ztratiti. — 9. Nikdo nemůže dvěma pánum sloužiti. — 10. Třeba jest pídi se měřiti.

85. 1. Neštěstí učí hledati Boha. — 2. Lépe zpívat než klívat. — 3. Tlachati není cepem máchati. — 4. Na suchém dřevě těžko listí trhati. — 5. Snáze jest se tázati než odpovidati. — 6. Těžko bráti, kde nic není. — 7. Kdo sám běží, toho snadno hnáti. — 8. Lháti — žváti; jenom na konečky pamatovati. — 9. Jednou rukou slibovati, druhou sázeti. — 10. Těžko sytého častovati a bohatému darovati. — 11. Těžko jest proti ostnu se zpěčovati. — 12. Lépe jest se ptáti nežli chybovati.
86. *Následující slovesa srovnejte dle příznaku způsobu neurčitého:*
 vézti, voziti, svážeti, sednouti, seděti, sedati, saditi, sázeti, vysazovati, hoditi, házeti, vyhazovati, říkati, vyřknouti, čísti, počítati, zpívat, prozpěvovati, písknouti, pištěti, pískati, dechnouti, dýchat, oddychovati, kročiti, kráčeti, vykračovati, vésti, voditi, prováděti, sprovážeti, provozovati, koupiti, kupovati, trhnouti, trhati, vytrhovati, tržiti, točiti, otáčeti, vlétnouti, letěti, litati, poletovati, šíti, vyšívati, bíti, přibíjeti, chytiti, chytati, zachycovati, pršeti, prchnouti, prehati, hořeti, kořiti, pokročovati, hleděti, hledati, hlídati, líti, nalívati, mýti, umývati, krýti, skrývati, plouti, plynouti, plovati.
87. *Rozciznávejte ve předešlých úkolech (84.—86.) slovesa dle trvání děje!*

Časování slovesa.

Osobní přípony tvaru určitého:

a) Ve způsobě oznamovacím.

§. 57.

Příklady.

Jednotné číslo.

Množné číslo.

Osoba:	1.	2.	3.	1.	2.	3.
I.	nes- u ,	nes- e š,	nes- e ,	nes- eme ,	nes- ete ,	nes- ou ,
	pi-j- i ,	pi-j- e š,	pi-j- e ,	pi-j- eme ,	pi-j- ete ,	pi-j- i ,
II.	táh- n-u ,	táh- n-e š,	táh- n-e ,	táh- n-eme ,	táh- n-ete ,	táh- n-ou ,
	vi-n- u ,	vi-n- e š,	vi-n- e ,	vi-n- eme ,	vi-n- ete ,	vi-n- ou ,
VI.	mil-uj- i ,	mil-uj- e š,	mil-uj- e ,	mil-uj- eme ,	mil-uj- ete ,	mil-uj- i ,
V.	vol-á- m ,	vol-á- n š,	vol-á- n ,	vol-á- me ,	vol-á- te ,	vol-a- jí ,
	kráj-í- m ,	kráj-í- n š,	kráj-í- n ,	kráj-í- me ,	kráj-í- te ,	kráj-e- jí ,
III.	drž-í- m ,	drž-í- n š,	drž-í- n ,	drž-í- me ,	drž-í- te ,	drž-í- i ,
IV.	čin-í- m ,	čin-í- n š,	čin-í- n ,	čin-í- me ,	čin-í- te ,	čin-í- i .

Pravidlo. Osobní přípony sloves v čase přítomném způsobu oznamovacího jsou trojí:

1. **-u (-i), -eš, -e, -eme, -ete, -ou (-i).**
2. **-ám, -áš, -á, -áme, -áte, -ají.**
3. **-ím, -íš, -í, -íme, -íte, -ejí (-i).**

Přípony **-u (-i), -eš, -e, -eme, -ete, -ou (-i)** náležejí vzorům třídy první, druhé a šesté.

Vzor *nés-ti* — *nes-u* přiráží osobní přípony přímo k samému kmeni.

U vzoru *pí-ti* — *pi-j-i* jest základem kmen rozšířený průzevnou souhláskou **j**, u vzoru *mil-ova-ti* — *mil-u-j-i* kmen rozšířený slabikou **uj**.

Po měkké souhlásce **j** mění se tu přípona **-u** v měkké krátké **-i**, přípona **-ou** v měkké dlouhé **-í**.

Slovesa třídy druhé *táh-nou-ti* — *táh-n-u*, *vi-nou-ti* — *vi-n-u* časují se z kmene zesilněného příznačným **-n**.

Přípony **-ám, -áš, -á, -áme, -áte, -ají** náležejí vzoru *volati*, přípony pak **-ím, -íš, -í, -íme, -íte, -ejí** vzoru *krájeti* třídy páté.

Vzor III. třídy *drž-e-ti* — *drž-ím* a vzor třídy IV. *čin-i-ti* — *čin-ím* mají jednostejné osobní přípony **-ím, -íš, -í, -íme, -íte, -í**, které se liší od přípon vzoru *kráj-e-ti* — *kráj-ím* tolíko ve 3. osobě množného čísla.

Připomenutí. 1. Slovesa I. třídy zakončená ve kmeni souhláskou **h** nebo **k**, jako *moh-u*, *pek-u*, nezní v neurčitém způsobě *moh-ti*, *pek-ti*, nýbrž *moci*, *péci*.

2. Slovesa tato před příponami **-eš, -e, -eme, -ete** mění kmenové koncovky **h** v **ž**, **k** v **č**, na př.: *moh-u*, *můž-eš*, *můž-e*, *můž-eme*, *můž-ete*, *moh-on* — *pek-u*, *peč-eš*, *peč-e*, *peč-eme*, *peč-ete*, *pek-on*.

3. Slovesa I. třídy zakončená ve kmeni souhláskou **d** nebo **t**, jako *ved-u*, *met-u*, nezní v neurčitém způsobě *věd-ti*, *mét-ti*, nýbrž *vés-ti*, *més-ti*.

4. Časováním svým do I. třídy hledí také slovesa: *pn-u* — *pi-ti* (*pja-ti*), *tn-u* — *ti-ti* (*ta-ti*), *žn-u* — *ží-ti* (*ža-ti*), *po-čn-u* — *po-čí-ti*, *jn-u* — *jí-ti* (*ja-ti*), kteráž původní svůj kmen zavřený souhláskou **n** nebo **m** mění v samohlásky **i**, **a** (**ja**). — Tolikéž slovesa: *tru* — *tří-ti*, *dru* — *dříti*, *mru* — *mřiti*, *vru* — *vříti*, *pru* — *pří-ti*, *mel-u* — *mlíti*, která mají kmen zakončený souhláskou **r** nebo **l**:

5. Slovesa *uměti*, *rozuměti*, *náležeti* a mnohá jiná utvořená ze jmen přídavných a podstatných, jako *hubeněti* (z přídavného jména *hubený*), *kameněti* (z podstatného jména *kámen*), *lačněti*, *mrvěti*, *šedivěti*, *tučněti*, náležejí do třídy třetí, ale ve 3. osobě množného čísla mají příponu **-ejí**: (oni) *umějí*, *rozumějí*, *hubenějí*, *kamenějí*, *lačnějí* a t. d.

6. Slovesa: *bráti* — *beru*, *dráti* — *deru*, *práti* — *peru*, *sváti* — *zvu*, *štváti* — *štvu*, *hnáti* — *ženu*, svým příznačkem a časováním náležejí do třídy páté, přítomný čas však tvoří dle vzoru *nést* — *nesu*.

7. Podobně i slovesa: *mazati* — *mazi*, *vázati* — *váži*, *kázati* — *káži*, *tesati* — *teži*, *psáti* — *píži*, *česati* — *čeži*, *dýchatí* — *dýži*, *trestati* — *tresci*, *šeptati* — *šepeži*, *skákatí* — *skáči*, *plakati* — *pláči*, náležejí dle příznaku svého do třídy páté, ale dostávají osobní přípony vzoru *piti* — *piji*, ménice ve všech osobách jednotného i množného čísla kmenové koncovky

z, s, ch, t, k
v ž, š, e, č.

Úkol 88. Vyvozuje z následujících tvarů neurčitého způsobu tvary určité pro všecky osoby obojího čísla ve způsobě oznamovacím času přítomného:

- a) dle vzoru *nést* — *nesu*: *pásti*, *vézti*, *lézti*, *hrýzti*,
 pléstí, *kvéstí*, *hnísti*, *čísti*, *růstí*, *břísti*,
 přistí, *housti*, *vésti*, *klásti*;
- b) " " *piti* — *piji*: *liti*, *biti*, *žiti*, *siti*, *šiti*, *rýti*,
 mýti, *pěti*, *káti*, *pláti*;
- c) " " *vinouti* — *vinu*: *minouti*, *plynouti*, *vanouti*,
 slynoti, *tanouti*, *tonouti*;
- d) " " *táhnouti* — *táhnu*: *vládnouti*, *tisknouti*;
- e) " " *držeti* — *držím*: *seděti*, *ležeti*, *klečeti*, *bě-žeti*, *letěti*, *hleděti*, *slyšeti*;
- f) " " *činiti* — *činím*: *mluviti*, *mysliti*, *chváliti*,
 páliti, *chladiči*, *vařiti*, *blouditi*;
- g) " " *volati* — *volám*: *dělati*, *chovati*, *kovati*, *bě-hati*, *hledati*;
- h) " " *krájeti* — *krájím*: *házeti*, *kácti*, *sázeti*, *vá-lečeti*, *stříleti*, *máčeti*;
- i) " " *milovati* — *miluji*: *žalovati*, *bědovati*, *pano-vati*, *kralovati*, *opětovati*.

b) Ve způsobě rozkazovacím.

§. 58.

Množné číslo.

Vzory.

<i>I. nés-ti, nes-u,</i>	<i>Jednotné číslo.</i>	<i>Osoba 1.</i>	<i>Osoba 2. a 3.</i>
<i>pí-ti, pij-i,</i>	<i>pij,</i>	<i>pij-me,</i>	<i>pij-te,</i>
<i>II. táh-nou-ti, táhn-u,</i>	<i>táhn-i,</i>	<i>táhn-ěme,</i>	<i>táhn-ěte,</i>
<i>vin-ou-ti, vin-u,</i>	<i>viň,</i>	<i>viň-me,</i>	<i>viň-te,</i>
<i>III. drž-e-ti, drž-im,</i>	<i>drž,</i>	<i>drž-me,</i>	<i>drž-te,</i>
<i>IV. čin-i-ti, čin-im,</i>	<i>čiň,</i>	<i>čiň-me,</i>	<i>čiň-te,</i>
<i>V. vol-a-ti, vol-ám,</i>	<i>vol-ej,</i>	<i>volej-me,</i>	<i>volej-te,</i>
<i>kráj-e-ti, kráj-im,</i>	<i>kráj-ej,</i>	<i>krájej-me,</i>	<i>krájej-te,</i>
<i>VI. mil-ova-ti, miluj-i,</i>	<i>mil-uj,</i>	<i>miluj-me,</i>	<i>miluj-te.</i>

Pravidla. Rozkazovací způsob tvoříme ze základu přítomného času.

Známkou rozk. způsobu jest měkké krátké **i**, jakž viděti, proneseme-li jej důrazněji: *nesiž*, *vediž*, *držiž* a t. d.

Ale známka **i** zůstává jen tenkráte patrnou, končí-li se slovesný kmen skupinou souhlásek nesnadno vyslovitelných, jako: *táhni*, *zvi*, *mydli*.

Jinak se tím **i** obměkčuje toliko předcházející souhlásky **d**, **t**, **b**, **k**, **n** v **d**, **t**, **z**, **c**, **ň**, jako *ved-u* — *ved*, *met-u* — *met*, *pomoh-u* — *pomo-z*, *peku* — *pec*, *vin-u* — *viň*.

Přípon osobních rozkazovací způsob v jednotném čísle nemá; ve množném čísle má první osoba příponu **-me**, druhá a třetí příponu **-te**.

Úkol 89. Vyvozujte z následujících neurčitých tvarů nejprve 1. osobu způsobu oznamovacího a z toho tvaru všecky osoby rozkazovacího způsobu obojího čísla:

pásti, vézti, lézti; — pléstí, přísti; — vléci, tlouci, vrci; — liti, biti, žiti; — minouti, plynouti, vanouti; — bodnouti, lehnouti, kleknouti; — seděti, ležeti, klečeti; — mluviti, mysliti, chváliti; — dělati, chovati, kovati; — házeti, kácti, sázeti; — žalovati, bědovati, panovati.

Přípony příčestí činného i trpného.

a) V rodě mužském čísla jednotného.

§. 59.

Příklady.

I. nés-ti,	nes- I ,	nes- e-n ,	III. drž- e-ti ,	drž- e-I ,	drž- e-n
pi- ti ,	pi- I ,	pi- t ,	IV. čin- i-ti ,	čin- i-I ,	čin- i-n
II. táh- nou-ti ,	táh- nu-I ,	táh- nu-t ,	V. vol- a-ti ,	vol- a-I ,	vol- a-n
táh- I ,	taž- e-n ,	kráj- e-ti ,	kráj- e-I ,	kráj- e-n	
vi- nou-ti ,	vi- nu-I ,	vi- nu-t ,	VI. mil- ova-ti ,	mil- ova-I ,	mil- ová-n

Pravidlo. Přípona činného příčestí jest **-I**.

To se připíná k základu způsobu neurčitého, to jest u sloves první třídy ku kmeni holému: *nes-I*, *pi-I*, u sloves ostatních tříd k jejich příznakům: **-nu-**, **-e-**, **-i-**, **-a-**, **-ova-**, totiž: *táh-nu-I*, *vi-nu-I*, *drž-e-I*, *čin-i-I*, *vol-a-I*, *mil-ova-I*.

Přípona trpného příčestí jest **-t** nebo **-n**.

Přípona **-n** nepřiráží se nikde ku kmeni holému, nýbrž po hláskách příznačných **-e-**, **(-ě-)**, **-á-**, **-ová-**, jako: *drž-e-n*, *vol-á-n*, *mil-ová-n*, a také: *nes-e-n*, *taž-e-n*, *čin-ě-n*.

Přípona **-t** přiráží se ku kmeni holému u sloves první třídy kmene otevřeného, jako: *pi-t*, *my-t*, *ku-t*, *zu-t*, ku příznaku **-nu-** u sloves třídy druhé, jako: *vi-nu-t*, *bod-nu-t*, *kle-nu-t* a t. d.

b) V rodech všech čisla jednotného i množného.

§. 60.

Příklady. Holub letěl.

Dub se skácel.

Holubi letěli.

Duby se skácely.

Holubi byli puštěni.

Duby byly skáceny.

Ryba plovala.

Slovo se proneslo.

Rybý plovaly.

Slova se pronesla.

Rybý byly lapeny.

Slova byla pronesena.

Pravidlo. Na příčestí činném i trpném vyznačujeme, jakého rodu je podmět, ku kterému sloveso jakožto výrok náleží.

V jednotném čísle končí se příčestí v mužském rodě souhláskou, v ženském hláskou **-a**, v středním hláskou **-o**, jako podstatná jména *holub*, *dub*, *ryba*, *slovo*.

Ve množném čísle má příčestí v rodě mužském při bytosti životné příponu **-i**, při bytosti neživotné příponu **-y**, v ženském rodě příponu **-y**, ve středním příponu **-a**, zase všude tak jako podstatná jména *holubi*, *duby*, *ryby*, *slava*.

Úkoly. Pište následující věty (úk. 90.—92.) v jednotném a množném čísle:

90. 1. Jestřáb letěl, holub se ho bál. — 2. Pes zaštěkal, zajíc se plašil. — 3. Rybář lovil ryby, kapr se chytil. — 4. Chlapec potkal cizince a pozdravil ho. — 5. Žák vylezl tiše sešit na lavici a psal čistě svůj úkol.

6. Orel byl postřelen. — 7. Zajíc bude vyplašen. — 8. Kapr bývá chován v rybníce. — 9. Jelen nebývá zapřáhán do povozů. — 10. Vlk bývá od pastuchů pronásledován.

11. Strom vypučel, zazelenal se, rozkvetl a vydal ovoce. — 12. Pramen vyprýštěl ze země, vliv se v potok,

tekly lučinami, zavlažoval trávu. — 13. Klas se vymetl, odkvetl a uzrál. — 14. Strom byl podtat, skácen, osekán a pořezán. — 15. Most byl sklenut. — 16. Záhon byl okopán.

91. 1. Vrána krákala, kavka kvákala. — 2. Štika proháněla ryby v rybnice a mnoho jich pohubila. — 3. Včela vylétala z úle, sedala na květiny, ssála med a nosila jej do úle. — 4. Cihla byla vysušena a vypálena. — 5. Ulice byla vyrovnaná a vydlážděna. — 6. Kniha byla vytiskena a vydána. — 7. Kolo se točilo.

8. Kladivo dopadlo na žhavé železo. — 9. Jablko spadlo se stromu. — 10. Mračno přehnalo se nad krajinou. — 11. Zrcadlo viselo na stěně. — 12. Jedno léto již uplynulo. — 13. Pole bylo oráno, vláčeno a osíváno. — 14. Prkno bylo měřeno, řezáno, hoblováno a dlaňáno.

92. 1. Chroust pohubil mnoho listí. — 2. Mráz pohubil mnoho květin. — 3. Housenka pohubila mnoho květu. — 4. Potok se rozvodnil a zaplavil celou krajinu. — 5. Řeka se rozvodnila. — 6. Vinař zasadil vinný kmen a pečlivě jej ošetřoval. — 7. Vinný kmen se zelenal, rostl a vydal pěkné hrozny.

8. Had byl od luňáka napaden, přemožen a pohlcen. — 9. Strom byl od rolníka zasazen a oštěpován. — 10. Žába bývá od čápa pronásledována. — 11. Zrcadlo bývá hlazeno a do rámce zasazeno.

Přípony přechodníkův.

a) Přechodník současnosti.

§. 61.

Příklady.

Jednotné číslo.	Množné číslo	Jednotné číslo.	Množné číslo
Rod m. ž. a stř.	všech rodů.	Rod m. ž. a stř.	všech rodů.
I. nes-a, nes-ouc,	nes-ouce,	I. pij-e,	pij-ic,
II. táhn-a, táhn-ouc,	táhn-ouce,	III. drž-e,	drž-ic,
vin-a, vin-ouc,	vin-ouce.	IV. čin-è,	čin-ic,
		V. volaj-e,	volaj-ic,
		krájej-e,	krájej-ic,
			krájej-ice,
		VI. miluj-e,	miluj-ic,
			miluj-ice.

Pravidlo. Přípony přechodníku současnosti jsou dvojí: tvrdé — v mužsk.r.-**a**, v ž. a stř.-**ouc**, ve mn.č.-**ouce** a změkčené — " " -**e**, " " -**ic**, " " -**ice**.

Přípony tvrdé přirázejí se k časovacímu základu zakončení tvrdého, jako: **nes-a** — **nes-ouc** — **nes-ouce**, **táhn-a** — **táhn-ouc** — **táhn-ouce**, **vin-a** — **vin-ouc** — **vin-ouce**.

Příponami změkčenými tvoří se přechodník ze základů zakončení měkkého: **pij-e** — **pij-ic** — **pij-ice**, **drž-e** — **drž-ic** — **drž-ice**.

Základ, ku kterému se přirázejí přípony přechodníku současnosti, obdržíme, vypustíme-li koncovku z tvaru třetí osoby množného čísla přítomného času oznamovacího způsobu, jako:

3. os. mn. č. **táhn-ou** = **táhn-a** — **táhn-ouc** — **táhn-ouce**,
drž-i = **drž-e** — **drž-ic** — **drž-ice**,
volaj-i = **volaj-e** — **volaj-ic** — **volaj-ice**,
krájej-i = **krájej-e** — **krájej-ic** — **krájej-ice**,
miluj-i = **miluj-e** — **miluj-ic** — **miluj-ice**.

Úkol 93. Z neurčitého způsobu sloves uvedených v úkole 88.
 tvořte přechodník současnosti ve všech rodech obojího čísla!

b) Přechodník skonalé minulosti.

§. 62.

Jednotné číslo.

Příčestí činné:

I. odnes-**l**,
 vypí-**l**,

II. stáhnu-**l**,
 svinu-**l**,

III. zdrže-**l**,

IV. učini-**l**,

V. svola-**l**,

skráje-**l**,

VI. smilova-**l**,

Rod m.

odnes,

vypí-v,

stáhnu-v,

svinu-v,

zdrže-v,

učini-v,

svola-v,

skráje-v,

smilova-v,

ž. a stř.

odnes-**ši**,

vypí-**v-ši**,

stáhnu-**v-ši**,

svinu-**v-ši**,

zdrže-**v-ši**,

učini-**v-ši**,

svola-**v-ši**,

skráje-**v-ši**,

smilova-**v-ši**,

Množné číslo

všech rodů.

odnes-**še**,

vypí-**v-še**,

stáhnu-**v-še**,

svinu-**v-še**,

zdrže-**v-še**,

učini-**v-še**,

svola-**v-še**,

skráje-**v-še**,

smilova-**v-še**.

Pravidlo. Přípona přechodníku skonalé minulosti v mužském rodě jednotného čísla jest **-v**, a k té v ženském a středním rodě přistupuje **-ši**, ve množném číslu všech rodů **-še**.

Základ si utvoříme ze příčestí činného, odvrhneme-li z něho příponu **-l**.

Je-li takový základ zakončen souhláskou (*nes-l*, *táh-l*), vypouští se přípona **-v**, na př.: *snes* — *sněši* — *sněsše*, *stáh* — *stáhši* — *stáhše*.

Úkol 94. Z následujících příčestí utvořte přechodníky skonalé minulosti ve všech rodech obojího čísla:

zavezl, vykvetl, navlekl, požal, pojal, zapřel, vylijl, zasil, vytisknul, zbělel, zhubeněl, odletěl, uslyšel, pochválil, ochladil, udělal, vychoval, uvázal, přikázal, sebral, sezval, dopanoval.

Připomenutí: 1. Příčestí činná a trpná, pronáší-li se jimi výrok věty, mají vždycky tvar *neurčitých* jmen přídavných: *vesel*, *-a*, *-o*, *syt*, *-a*, *-o*, *pilen*, *-a*, *-o*. Jsou-li však přívlastky jména podstatného, dostávají rodové přípony přídavných jmen *určitých*: *slabý*, *-á*, *-é*. Na př.: *Růže* odkvetla. Odkvetlá růže opadává. Cihla byla vypálena. Vypálená cihla je tvrdá.

2. Podobně bývají přechodníky tvaru určitého a rovnají se určitým jménům přídavným podle vzoru *jarní*, jako: *tonoucí plavec*, *spící liška*, *vycházející slunce*.

3. Pamatujme, že východ **-án**, **-ána**, **-áno** neurčitého trpného příčestí vzorů *volati*, *milovati* samohlásku **-á-** má prodlouženou: *volán*, *volána*, *voláno*, *milován*, *milována*, *milováno*; avšak: *volaný*, *-á*, *-é*, *milovaný*, *-á*, *-é*.

Na př.: Host byl pozván. Pozvaný host byl uvítán. — Kniha byla schována. Schovaná kniha snadno se najde. — Pole bylo dobře zděláno. Pole dobře zdělané vydalo hojnou úrodu. — Byl nám darován obraz. Darovaný obraz se nám libil. — Matka byla ode všech dítek milována. Naše milovaná matka se opět pozdravila. — Vzácná květina byla v zahradě vypěstována. Pěstovaná cizí květina se v zahradě naši neujala. — Žákům bylo jmenováno několik cizích měst. Každé jmenované město si žáci pamatuji.

Obrazec časování slovesného.

§. 63.

Rod činný.

Způsob oznamovací.

Čas přítomný.

Os. 1. jdn. č. chvál- ím	chvál- iv-á-m	vychval- uj-i
„ 2. „ „ — íš	— áš	— eš
„ 3. „ „ — i	— á	— e
„ 1. mn. „ — íme	— áme	— eme
„ 2. „ „ — íte	— áte	— ete
„ 3. „ „ — i	— ají	— i

Čas minulý.

Os. 1. jdn. č. chválil, chválival, vychvaloval, pochválil, -a, -o jsem		
„ 2. „ „ —	—	— jsi
„ 3. „ „ —	—	— (jest)
„ 1. mn. „ chválili, chválivali, vychvalovali, pochválili, -y, -a jsme		
„ 2. „ „ —	—	— jste
„ 3. „ „ —	—	— (jsou)

Čas budoucí.

Os. 1. jdn. č. budu	chváliti, chválivati, vychvalovati,	pochválím
„ 2. „ „ — eš	—	— íš
„ 3. „ „ — e	—	— i
„ 1. mn. „ — eme	—	— íme
„ 2. „ „ — ete	—	— íte
„ 3. „ „ — ou	—	— i

Způsob spojovací.

Čas přítomný.

Os. 1. jdn. č. chválil, chválival, vychvaloval, pochválil, -a, -o bych		
„ 2. „ „ —	—	— bys
„ 3. „ „ —	—	— by
„ 1. mn. „ chválili, chválivali, vychvalovali, pochválili, -y, -a bychom		
„ 2. „ „ —	—	— byste
„ 3. „ „ —	—	— by

Čas minulý.

Os. 1. jdn. č. byl, -a, -o bych	chválil, chválival, vychvaloval, pochválil, -a, -o	
„ 2. „ „ —	bys	—
„ 3. „ „ —	by	—
„ 1. mn. „ byli, -y, -a bychom	chválili, chválivali, vychvalovali, pochválili, -y, -a	
„ 2. „ „ —	byste	—
„ 3. „ „ —	by	—

Způsob rozkazovací.

chval

chváliej

vychvaluju

pochval

—me

—me

—me

—me

—te

—te

—te

—te

Přechodník

současnosti.

chvále

chválivaje

vychvaluje

skonale minulosti.

—ic

—ic

—ic

—ši

—ice

—ice

—ice

—še

Rod trpný.

Způsob oznamovací.

Čas přítomný.

Os. 1. jdn. č. jsem (bývám)	chválen, -a, -o
„ 2. „ „ jsi (—áš)	chválíván, -a, -o, pochválen, -a, -o
„ 3. „ „ jest (—á)	vychvalován, -a, -o
„ 1. mn. „ jsme (—áme)	chváleni, -y, -a
„ 2. „ „ jste (—áte)	chválíváni, -y, -a, pochváleni, -y, -a
„ 3. „ „ jsou (—aji)	vychvalováni, -y, a

Čas minulý.

Os. 1. jdn. č. byl, -a, -o jsem	chválen, -a, -o
„ 2. „ „ — jsi	chválíván, -a, -o, pochválen, -a, -o
„ 3. „ „ — jest	vychvalován, -a, -o
„ 1. mn. „ byli, -y, -a jsme	chváleni, -y, -a
„ 2. „ „ — jste	chválíváni, -y, -a, pochváleni, -y, -a
„ 3. „ „ — jsou	vychvalováni, -y, -a

Čas budoucí.

Os. 1. jdn. č. budu	chválen, -a, -o
„ 2. „ „ — oš	chválíván, -a, -o, pochválen, -a, -o
„ 3. „ „ — e	vychvalován, -a, -o
„ 1. mn. „ —eme	chváleni, -y, -a
„ 2. „ „ —ete	chválíváni, -y, a, pochváleni, -y, -a
„ 3. „ „ —ou	vychvalováni, -y, -a

Způsob spojovací.

Čas přítomný.

Os. 1. jdn. č. byl, -a, -o bych	chválen, -a, -o
„ 2. „ „ — bys	chválíván, -a, -o, pochválen, -a, -o
„ 3. „ „ — by	vychvalován, -a, -o
„ 1. mn. „ byli, -y, -a bychom	chváleni, -y, -a
„ 2. „ „ — byste	chválíváni, -y, -a, pochváleni, -y, -a
„ 3. „ „ — by	vychvalováni, -y, -a

Čas minulý.

Osl. 1. jdn. č. byl, -a, -o	bych	byl, -a, -o	chválen, -a, -o
" 2. " "	—	bys	—
" 3. " "	—	by	—
" 1. mn. " byli, -y, -a	bychom	byli, -y, -a	chváleni, -y, -a
" 2. " "	—	byste	—
" 3. " "	—	by	—
			vychvalován, -a, -o
			chvalování, -y, -a, pochváleni, -y, -a
			vychvalování, -y, -a

Způsob rozkazovací.

buď chválen, -a, -o, chváliván, -a, -o, vychvalován, -a, -o, pochválen, -a, -o
—me chváleni, -y, -a, chváliváni, -y, -a, vychvalováni, -y, -a, pochváleni, -y, -a
—te — — — —

Přechodník.

jsa (bývaje)	chválen,	chváliván,	vychvalován,	pochválen,
—ouc (—ic)	—a, -o	—a, -o	—a, -o	—a, -o
—ouce (—ice)	—i, -y, -a	—i, -y, -a	—i, -y, -a	—i, -y, -a
býv	chválen,	chváliván,	vychvalován,	pochválen,
—i	—a, -o	—a, -o	—a, -o	—a, -o
—e	—i, -y, -a	—i, -y, -a	—i, -y, -a	—i, -y, -a

Slovce nesklonná.

O přislovcih.

§. 64.

Opakování. Co jsou přislovce? — Říkejte přislovce tázací! — Říkejte přislovce místa! — Říkejte přislovce směru! — Říkejte přislovce času! — Říkejte přislovce způsobu!

Úkol 95. Čtouce čl. 28., 37., 42. (čít. IV.), vyhledávejte v nich přislovce místa, směru, času, způsobu!

§. 65.

Příklady. Václav piše pěkně,
Jaromír pěkněji,
Vojtěch nejpěkněji.

Pravidlo. Přislovce se stupňují, pokud jsou odvozena z přídavných jmen, která mohou být stupňována.

Ukol 96. Stupňujte ve větách příslovce: rychle, jasně, hlasitě, zřetelně, tiše, rozumně.

Připomenutí. Nepravidelné stupňování pozorovati jest u příslovci: *dobře, lépe, nejlépe; zle, hůře, nejhůře; brzo, dříve, nejdříve; — málo, méně, nejméně; mnoho, více, nejvíce.*

O předložkách.

Předložky s pádem jedním.

§. 66.

Příklady. Nepouštěj se **bez** vesla na moře!

Člověk **do** práce stvořen jest.

Větší bolest bývá **od** jazyka nežli od meče.

Hledej rady **u** moudrého!

Z jiskry malé velký ohně bývá.

Oděv, stravu měj **dle** stavu!

Okolo štěpnice bývá plot.

Kromě nebe všude závist.

Ptáci mají **místo** srsti peří.

Úkoly. 97. Vc kterých pádech ve předcházejících příkladech jsou podstatná jména po předložkách:

bez, do, od, u, ze;

dle, okolo, kromě, místo?

98. Doplňte následující věty vhodnými jmény podstatnými v nálezitém pádě:

1. Třtina se nekláti **bez** —. 2. Nikdo **bez** — nejídá koláče.
3. Ráda kočka ryby jí, ale **do** — se jí nechce.
4. Ráda paní Nouze **do** — zajiždí.
5. Den trvá **od** — **do** —.
6. Od — jazyk nebolívá.
7. U — vlévá se Vltava do —.
8. U — vnímá Labe Ploučnici, u — Kamenici.
9. Zajíci vybíhají často **z** — **do** —.
10. Ze — razí se dukaty, ze — tolary.
11. Vrby rostou podlé —.
12. Vrána vedlé — sedá.
13. Okolo — je hráz.
14. Země se otáčí okolo —, a nikoli slunce okolo —.
15. Kromě — hubí kočka i ptáčky.
16. Kromě — mají Čechy všecky důležité nerosty.
17. Místo — a — mají ryby ploutve.
18. V zimě místo — padává s oblak sněhu.

99. Pište z paměti věty, užívajíce v nich předložek svrchu položených s druhým pádem.

§. 67.

Příklady. Člověk je stvořen **k** obrazu Božímu.

Proti proudu těžko plouti.

Není mi země dražší **mimo** vlast.

Není vše zlé, co se stává **mimo** obyčej.

Pro dítky rodiče mnohou těžkost podstupují.

Plavci se plaví **přes** daleké moře.

Hvězdář pozoruje hvězdy **skrze** dalekohled.

Při milé práci čas rychle ubíhá.

Úkoly. 100. Ve kterých pádech jsou podstatná jména ve příkladech těchto po předložkách:

k (ke, ku), **proti?** — **mimo**, **pro**, **přes**, **skrze?** — **při?**

101. V následujících větách dokládejte ku předložkám vhodná podstatná jména v náležitých pádech:

1. Jiný jest čas **k** — a jiný **k** jídlu. 2. Ochotné dítě nabízí se rádo **ku** —. 3. Jih jest proti —, východ proti —. 4. Proti — není léku. 5. Mimo — nemá člověk dražšího pokladu. 6. Pro — slzy tekou. 7. Mnohý koná dobrodlní jen pro —. 8. Ptáci táhnou **přes** —. 9. Čechové přišli do nové vlasti **přes** —. 10. Vltava teče **skrze** —. 11. Skrze — voda snadno prosakuje. 12. Při — chvíle dlouhá. 13. Při — bývají zahrady.

102. Pište z paměti věty, užívajíce v nich předložek z předu položených s náležitými pády podstatných jmen!

Předložky s pádem dvojím.

§. 68.

Příklady. Rolník jde **na** pole, pracuje **na** poli.

Kulhavý oprá se **o** hůl, chodi **o** holí.

Slad **v** mouku **ve** mlýně se mele.

Pole naše sahá až **po** řeku.

Lodka plula **po** řece.

Nepřítel dostal zemi **ve** svou moc; má ji **ve** své moci.

Úkoly. 103. Ve kterých pádech ve předch. příkladech jsou podst. jména po předložkách: **na**, **o**, **ve**, **po**?

104. Pište z paměti věty, užívajíce v nich předložek **na**, **o**, **ve**, **po** a) se čtvrtým pádem jména podstatného, b) se šestým pádem jména podstatného!

§. 69.

Příklady. 1. Při setbě padá některé zrno **mezi trní** (kam?); ale **mezi trním** (kde?) se udusi. — 2. Slunce vyšlo **nad horou**. Mrak se vznášel **nad horou**. — 3. Pocestný uložil se **pod košatý strom**; odpočíval **pod stromem**. — 4. Žalobník vstoupil **před soudce**, stál **před soudcem**.

Úkoly. 105. Ve kterých pádech ve předch. příkladech jsou podst. jména po předložkách: **mezi, nad, pod, před?**

106. Pište z paměti věty, užívajíce v nich předložek **mezi, nad, pod, před** jednou se čtvrtým pádem na otázku **kam?** a po druhé se sedmým pádem na otázku **kde?**

Předložky s pádem trojím.

§. 70.

Příklady. Červivá jablka **se stromu** padají.

Máme mouky **s potřebu**.

Těžko berana **s vlkem** smířiti.

Za zdravého života čiň dobrě!

Kde není ryb, i rak **za rybu** plati.

Za hřichem pokuta v patách běží.

Úkoly. 107. Ve kterých pádech ve předch. příkladech jsou podstatná jména po předložkách **se, za?**

108. Pište z paměti věty, užívajíce v nich předložek **se a za** se druhým, čtvrtým a sedmým pádem jména podstatného.

109. Čtete články 13. a 15. (čít. IV.) a vyhledávajíce z nich předložky říkejte, se kterým pádem se pojí.

110. Čtete článek „Petr Szapary“ (V. čít. čl. 41.), vyhledávejte v něm předložky a určujte pády jejich podstatních jmen!

* * *

Připomenutí. K nesklonným slovům náležejí též citoslovce a spojky. O citoslovech dostatečně promluvено bylo v díle II. této mluvnice, o spojkách bude řeč při nauce o větě složené.

Oddíl třetí. Větování.

O větě jednoduché.

Čím se pronáší podmět a výrok věty jednoduché.

§. 71.

Příklady. Železo — jest kov. — Studně — jest hluboká.

Já — vypravuji, ty — posloucháš.

Oba — máte pracovati. — Zaháleti — jest hřich.

Stojím. — Sedíme. — Piš! — Zpívejte!

Opakování. Které členy rozdělujeme ve větě? Co jest podmět věty? Co jest výrok věty?

Čím jest pronesen podmět ve předcházejících příkladech? Čím výrok? Kdy nebývá podmět pronesen zvláštním slovem?

Úkoly. III. V následujících neúplných větách pronášejte podměty:

a) jmény podstatnými:

— roste. — skáče. — kvete. — zraje. — litá. — plove.

b) jmény přídavnými (která tu však mají význam jmen podstatných):

— neslyší. — nemluví. — nevidí. — nepláče. — se nesměje. — nelže. — ustoupí.

c) náměstkami:

— staví dům? — pálí? — se vaří? — bez chyby není. — se nikdy nechlubíme.

d) číslovkami:

— jednou zemřeme. — se raduje, — pláče. — čte, — počítá, — se učí.

e) neurčitým způsobem (infinitivem) slovesa:

— jest naše povinnost. — jest hřich. — není kupovati. — není pracovati.

112. Čtouce prvních 13 vět ve čl. „První řada přísloví“ (IV. čit. čl. 3.), vytýkajte, čím jest v každé vyjádřen podmět.
113. K následujícím podmětům přičiněte výrok, a to vyslovený:
- slovesem*:
Kopřiva —. Růže —. Trní —. Voda —. Vítr —.
 - podstatným jménem se sponou*:
Dub —. Křemen —. Slavík —. Labe —. Praha —.
 - přídavným jménem se sponou*:
List —. Med —. Ocet —. Led —. Křemen —.

Jaké jsou věty dle způsobu výroku.

§. 72.

Příklady. Přísloví napoví. Pravda nehladi.

Pravidlo. Výrokem se o podmětě buď něco tvrdí nebo popírá; podlé toho rozeznáváme věty *kladné* a *záporné*.

§. 73.

Příklady. Mlynář mele. Mel! Mele-li mlynář? Kéž by mlynář mlel!

Pravidlo. Výrok může být oznamením, rozkazem, otázkou, žádostí. Podlé toho rozeznáváme věty *oznamovací*, *rozkazovací*, *tázací* a *žádací*.

Věty oznamovací zavíráme *tečkou*, rozkazovací a žádací *rozkazníkem*, tázací *otazníkem*.

Úkol 114. Rozesnejte dle tohoto rozdělení věty ve čl. „První řada přísloví“! (IV. čit. čl. 3.)

O doplňku čili předmětě.

Rozdíl sloves podmětných a předmětných.

§. 74.

Příklady. a) Pták litá.

Ryba **pluje**.

Strom **rosté**.

Růže **kvete**.

Voda **teče**.

b) *Rolník veze* — co? — obilí.

Kající hřišník **lituje** — čeho? — hřichů.

Mráz **škodívá** — čemu? — květu.

Přemýšlíme — o čem? — o svém úkole.

Bůh **vládne** — čím? — světem.

Pravidlo. Hledíme-li při slovesech k tomu, jak plný výrok se jimi pronáší, rozeznáváme slovesa dvoje:

a) Slovesa, jichž ku plnosti výrokové třeba jest doplniti doplňkem čili předmětem, odpovídajícím k otázce: *koho — co?* *koho — čeho?* *komu — čemu?* *o kom — o čem?* *kým — čím?*

b) Slovesa, která takového doplnění předmětem ne-potřebují.

Slovesa, která se předmětem doplňují, jmenují se *slovesa předmětná*.

Slovesa, která majíce plnost výrokovou, přestávají na samém podmětě, jmenují se *slovesa podmětná*.

Úkol 115. *Rozcenzávejte podmětná a předmětná slovesa ve včtách následujících:*

1. Zahradník zasévá semeno. — 2. Semeno klíčí. —
3. Bylinka vzrůstá a kvete. — 4. Ovoce zraje. — 5. Listí žloutne, hnědne a opadává. — 6. Vítr fučí, zdvívá listí a dělá závěje. — 7. Stárnete, slábnete, chřadnete, hubnete.

§. 75.

Příklady. a) Oráč oře. *Oráč oře strnisko.* Sekáč seče. Sekáč seče pšenici. Zednici stavějí. Zednici stavějí radnici. Krejčí šije. Krejčí šije kabát.

b) Člověk mluví. *Mluví-li pravdu?* Dítě se boji. Dítě se boji bouřky.

Není třeba říci: „*Oráč oře půdu*“, ježto nic jiného se neorá než půda; avšak chceme-li naznačit, kterou půdu, tu již dodáváme: *strnisko, úhor, jeteliště*.

„*Člověk mluví*“ jest tolík, jako: „*člověk umí mluvit*“ anebo: (jistý) člověk jest právě *mluvicím*. — „*Dítě se bojí*“ znamená tolík, jako: *bojí se čehokoli, jest bázlivé*.

Pravidlo. Předmětná slovesa stávají také bez předmětu a to:

- a) když se míní předmět tak obecný, že se jiný ani mysliti nedá;
- b) když se klade zvláštní váha na smysl, který má sloveso bez předmětu.

Připomenutí. Podmětná slovesa mívají u sebe kromě prvního také jiné pády podstatných jmen, ale jen jako příslovečná určení místa, směru, způsobu, času, příčiny. Kterážto příslovečná určení mohou být rovněž tak i při slovesech předmětných. Na příklad:

Ryba pluje — kde? — ve vodě.

Pták litá — odkud? — z kraje — kam? — do kraje.

Strom roste — jak? — do výšky.

Růže kvete — kdy? — v červnu.

List vadne — proč? — suchem.

Rolník voze — kdy? — dnes — co? — obili — kam? — do města.

Slovesa neosobná.

§. 76.

Příklady. Mrzne. Prší. Hřímá. Blýskalo se. Bude mrznouti.

Pravidlo. Neosobnými slovesy jmenují se ta, kterých užívá se toliko ve 3. osobě jednotného čísla, a k nimž žádného určitého podmětu si nemyslíme.

Vyjadřují se jimi zejména úkazy přírodní.

Slovesa zvratná.

§. 77.

Příklady. a) **Dítě se modlí.** Stařec **se postí.** Louka **se zelená.** Vrch **se modrá.**

b) **Slepice bojí se** luňáka. Sova štíti se světla. Dítko si váží rodičů. Žák si hledí učení.

c) **Blýská se.** Chumelí se.

d) **Chce se** mi jisti. Hladové slepici o prosu **se snívá.** Stýská se nám.

Pravidlo. Zvratná slovesa jsou ta, kterých nikdy neužíváme bez zvratné náměstky osobné **se (si)**.

Připomenutí. 1. Od sloves zvratných slouží rozteznávat taková slovesa, kterých se jen někdy jako zvratných užívá. Zejména užívá se tak sloves předmětných k vyjádření trpného rodu, učiníme-li předmět slovesa podmětem, na př.: Zednici stavějí dům. Dům se staví. — Lamači lámcou kámen. Kámen se lámě.

Tolikéž užíváme podmětných sloves zvratně a neosobně, chceme-li vyznačiti, že vůbec něco jen se děje, nemyslice si určitého podmětu, na př.: Po práci sladce **se spi.** Po železné dráze rychle **se jede.** **Zpívalo se.**

2. Náměstku **se** rozteznávejme od předložky **se (s).** Náměstka **se** hledí vždycky ke slovesu, kdežto předložka **se (s)** náleží ku pádu jmen sklonných. Na př.: Matka vrátila se i se sestrou. Balvan sřítil se se skály.

O doplňování a určování sloves.

§. 78.

Příklady. Cnóst sílu přemáhá.

Tonoucí i stébla se chytá.

Havranu mýdlo nepomůže.

Na trní fíky nerostou.

Lidé v štěstí paměť trati.

Pravidlo. Předmět i příslovečné určení náleží ke slovesu a váže se k němu pádem čistým nebo předložkovým.

Kde je výrok věty pronesen slovesem, k němuž váže se předmět nebo určení příslovečné nebo obojí zároveň, máme sloveso samo za základní slovo výrokové.

Připomenutí. Také podmět věty bývá pronesen slovesem, které jest doplněno předmětem a určeno příslovečným určením; tu pak jest sloveso samo zase základním slovem podmětovým, na př.: Času moudře užívati jest život si prodloužiti.

Úkol 116. Pozorujte v následujících příkladech, kterým členem věty jest v nich sloveso doplněné předmětem anebo určené příslovečným určením:

1. Některé děti bojí se strašidel. — 2. Báti se strašidel jest pošetilost. — 3. Mistr rozumí svému řemeslu. — 4. Rozuměti řemeslu není ještě býti umělcem. — 5. Lakomec baží po zlatě. — 6. Bažiti po slávě jest znakem sobectví. — 7. Praha vyniká pěknou polohou. — 8. Vynikati cnostmi budíž snahou mládeže. — 9. Syn ctí své rodiče. — 10. Ctiti své rodiče jest dětem přikázáno. — 11. Mládež měla by časně ráno vstávati. — 12. Časně ráno vstávati jest mládeži prospěšné. — 13. Lidé se často hněvají pro pravdu. — 14. Pro pravdu se hněvati není spravedlivé.

O určování jména podstatného přívlastky.

§. 79.

Příklady. a) **Voda** je kapalná.

Mořská voda je slaná.

Louka jest pozemek.

Mlynářova louka je zaplavena.

b) **Tráva** roste.

Posekaná tráva se suší.

Liška je chytrá.

Spící liška nechytí zajice.

c) **Dno** je spodek hlubiny.

Dno potoka bývá písčité nebo bahnité.

Láska je cit.

Láska k rodičům vede dítko k dobrému.

d) **Sedm dní** čini jeden týden.

Duch svatý jest třetí Božská osoba.

e) **Můj otec** pečeje o mé vychování.

Čechy jsou naše vlast.

Onen strom jmenuje se dub.

f) Dítkám jest uložena povinnost poslouchati.

Máme chuť zpívati.

Pravidlo. Jedním a týmž podstatným jménem jmenuje se obyčejně mnoho věcí všelijak od sebe rozdílných. Tím se stává, že osoba neb věc pojmenovaná pouhým podstatným jménem nebývá dosti určita.

Aby se osoba nebo věc určitěji vytkla, k tomu užívá se:

1. podstatných jmen s přídavnými: *voda mořská, voda studničná, víno Mělnické, vlaštovčí hnízdo, knihy Mojžíšovy*;

2. podstatných jmen s určitými příčestími nebo přechodníky, na př.: *posekaná tráva, uplynulý čas, spící liška, vycházející slunce*;

3. podstatných jmen s jinými podstatnými: *dno potoka, láska k rodičům, palce u kola*;

4. podstatných jmen s číslovkami: *sedm dní, třetí Božská osoba* a t. d.;

5. podstatných jmen s náměstkami: *můj otec, naše vlast, onen strom*;

6. podstatných jmen se slovesy v neurčitém způsobě: *povinnost poslouchati, chuť psáti* a t. d.

Kterékoli slovo ku podstatnému jménu přidáváme, abychom jím určili osobu neb věc jmenovanou, tomu říkáme přívlastek jména podstatného.

Podstatné jméno s přívlastkem svým činí celek, jehož jest slovem *základním*; přívlastek pak jest slovem *určovacím* svého slova základního.

Úkoly. 117. *Rozebírajíce následující věty, stanovte v nich přívlastky každého jména podstatného a udávejte, čím se pronášejí:*

1. Hladový žaludek je hluch. — 2. Lenivá ruka hotová muka. — 3. Polekaná vrána i křoví se bojí. — 4. Dřevěný dům snadno shoří. — 5. Zimní noci jsou dlouhé. — 6. Sousedova kráva více mléka dává. — 7. Vlast naše mnohými válkami bývala pustošena. — 8. Čtyři oči více vidí než dvě. — 9. Zuby a rtové závory dvoje. — 10. Soudcům je dána moc souditi. — 11. Karel Čtvrtý vystavěl hrad Karlštejn.

118. *Z přísloví (IV. čít. čl. 3.) vyhledávejte přívlastky, říkajíce, ku kterému podstatnému jménu každý náleží a čím jest pronesen.*

119. *Kterak by zněl čl. „Slunečné hodiny“ (IV. čít. čl. 14.), kdyby se v něm vypustily všecky přívlastky? Které přívlastky bez porušení smyslu nemohou být ze článku toho vypuštěny?*

Vazba sloves s předměty.

Slovesa s předmětem ve 4. pádě.

§. 80.

Úkoly. *Rozebírejte následující věty (úk. 120. a 121.) a vypisujte z nich předmětná slovesa v neurčitém způsobě:*

120. a) 1. Hodinář dělá hodiny. — 2. Bohatství činí starosti. — 3. Voják koná službu. — 4. Lež působí hanbu. — 5. Matka strojí oběd. — 6. Hospodář chystá vůz.

Příklad ústního rozboru na větě 1.:

Podmět se pronáší slovem: *hodinář*; výrok se pronáší slovy: *dělá hodiny*. Základním slovem výrokovým jest sloveso: *dělá*. Při tom se tázeme: Co dělá hodinář? Odpověď: *hodiny*. Slovo *hodiny* je předmětem ve 4. p. ke slovesu *dělá*.

- b) 7. Kočka chytá myši. — 8. Vlk lapá ovce. — 9. Rybář loví ryby. — 10. Vojsko stíhá nepřítele. — 11. Myslivec honí zajíce. — 12. Psi pronásledují lišku. — 13. Jestráb uchvátil holuba. — 14. Truhlář běže dláto do ruky.
- c) 15. Kovář drží kleště. — 16. Země chová rudy. — 17. Krajina obsahuje dědiny, pole a lesy. — 18. Ruka má prsty.
121. a) 1. Kůň nese jezdce. — 2. Chůva vede dítko. — 3. Rolník veze obili. — 4. Kůň táhne vůz. — 5. Volí vlekou brány (vlačky). — 6. Sadař zdvihl jablko. — 7. Chlapec smekl klobouk. — 8. Prudký vítr komáry pudívá. — 9. Nouze nutí lenocha ku práci.
- b) 10. Cítíme radost i žalost. — 11. Čicháme vůni. — 12. Slyšíme zpěv. — 13. Vidíme blesk. — 14. Znamenáme neřek. — 15. Kuřata znají kvočnu.
- c) 16. Syn ctí otce, dcera matku, žák učitele, jinoch kmelu. — 17. Chválíme pilného dělníka, udatného vojáka, dobré dílo, pěkný obraz. — 18. Velebíme vlast, domov, město, umělce, hrdinu. — 19. Slavíme krále, vůdce, mudrce, svátek, památku. — 20. Haníme zlý skutek, špatnou práci. — 21. Lhář tupí pravdu.
122. Pronášejte slovesa v neurčitém způsobě vypsaná v některé osobě čísla jednotného nebo množného, času přítomného, způsobu oznamovacího, a doplňujte je vhodným předmětem ve 4. pádě!

Praavidlo. Předmětná slovesa, která se doplňují předmětem ve 4. pádě, jmenují se *slovesa přechodná*.

Přechodná slovesa dají se převésti v trpný rod, učiníme-li jejich předmět podmětem.

Úkoly. 123. Pronášejte věty z úk. 121. a) tak, aby sloveso bylo v rodě trpném. Na př. Kůň nese jezdce. — Jezdec bývá nesen koněm.

124. Každé následující sloveso přidejte ku podmětu a doplňte je některým vhodným předmětem ve 4. pádě:
- a) stavěti (zámek, kostel), kácti (dub, sloup), sázeti (keř, strom), klásti (kniha, sešit), pověsiti (obraz, zrcadlo), podpirati (most, klenutí, kmet).

- b) trhati (květina, tráva), škubati (srst, pták), dráti (peří, prádlo), lámati (hůl, kámen), drobiti (sůl, chléb), rýti (zahrada, záhon), dlabati (prkno), orati (strnisko, úhor), řezati (prut, prkno), stříhati (plátno, sukno, papír), krájeti (chléb, mýdlo, kůže), sekati (obili), žíti (trávu, obili), kopati (jáma, důl, příkop).
- c) tříti (ruka, hlava), mnouti (ruce, klas), mliti (zrní), hladiti (tvář, vlasy, srsť), leštiti (kůže, kámen), brousiti (meč, nůž, sekera, kámen), pilovati (železo, klič, zámek), strouhati (sůl, cukr, mrkev), škrábat (lice, ruce, mrkev, zemák), loupati (jablko, hruška, zemák), tlačiti (olej, víno), tisknouti (ruka, plátno, kniha), hnisti (těsto), smačknouti (papír, houba), ždímati (mokré tkaniny).
- d) čistiti, myti, práti, cídit, mazati, špiniti, zdobiti, hyzditi, hřáti, pálit, žehliti, péci, vařiti, smažiti, ničiti, hubiti, kaziti, mořiti, vyhladiti, bořiti.

Slovesa s předmětem ve 3. pádě.

§. 81.

Úkoly. 125. Rozebírejte následující věty a vypisujte z nich předmětná slovesa v neurčitém způsobě:

- a) 1. Krásnému dílu se divíme. — 2. Modlíme se Bohu. — 3. Pohané klaněli se modlám. — 4. Město poddalo a poškřítilo se nepříteli.
- b) 5. Nouze učí práci. — 6. Zvykejme čistotě! — 7. Odvyejme nezpůsobům! — 8. Sytý lačnému nerozumí. — 9. Nevěř lháři! — 10. Dítko svěřuje se rodičům. — 11. Těšíme se hojně úrodě. — 12. Kmet se raduje létu.
126. Vypsaná slovesa říkejte v rozličných osobách přítomného času a doplňujte je případními předměty!
127. Ve čl. „První řada přísloví“ (IV. čít. čl. 3.) čtěte věty, kde slovesa jsou doplněna 3. pádem a pamatujte si je!
128. Rozebírejte věty následující a vypisujte z nich předmětná slovesa v neurčitém způsobě:
- a) 1. Otec poroučí synovi. — 2. Pán rozkazuje služebníku. — 3. Vůdce velí vojsku. — 4. Král panuje svému národu. — 5. Kmet radivá jinochu.
- b) 6. Voják slouží vlasti. — 7. Děti pomáhají rodičům. — 8. Práce člověku prospívá. — 9. Mráz škodivá květu. —

10. Nekřivděte nikomu! — 11. Neubližujte ani zvířátkům! —
12. Nešfastnemu se nevysmívej! — 13. Chybujícimu nelaj!

- c) 14. Nepřátelům svým se neschováme. — 15. Zločin pokutě neujde. — 16. Letům ani cválem neutečeš. — 17. Zlému braňme, dobrému nepřekážejme! — 18. Síla sile odolá.
- 129.** *Následující slovesa přidejte ke vhodným podmětům a doplňte je vytěsnými předměty v náležitých pádech:*

diviti se (pilní mravenci), všimnouti si (polní kvítí), viděti (modrá obloha), učiti se (mateřský jazyk), vážiti si (vlast), znáti (domov), rozuměti (řeč cizí), hleděti si (pilné dilo), šetřiti (pravopis), zvykati (zima), těšiti se (vánoční nadělení), radovati se (příjemné jaro), následovati (dobrý příklad), varovati se (pomluva), veleti (vojsko), zbaviti se (nepřítel), odolati (nesnáze).

Slovesa s předmětem ve 2. pádě.

§. 82.

Úkoly. **130.** *Rozebírejte následující věty a vypisujte z nich předmětná slovesa v neurčitém způsobě:*

- a) 1. Pomněte svého slibu! — 2. Loňského sněhu nevzpomínej! — 3. V každé věci hleděkonce! — 4. Hleděte si práce! — 5. Nedbejte nesnází! — 6. Važte si času! — 7. Šetřte svého zdraví!
- b) 8. Ptejte se lidí moudrých! — 9. Dítě táže se matky. — 10. Syn poslouchá svých rodičů. — 11. Následujte dobrých příkladů! — 12. Pilnost zasluhuje chvály.
- c) 13. Tonoucí stébla se chytá. — 14. Chopte se dila! — 15. Koupaje se drž se břehu. — 16. Cizího jméni se nedotýkej! — 17. Rodiče ujmají sesvých dítek. — 18. Vlk se zmocnil jehněte.

131. *Ve čl. „Řada přísloví“ (IV. čít. čl. 3.) vyhledávejte věty, kde slovesa doplněna jsou předmětem ve 2. pádě, a pamatujte si je!*

132. *Rozebírejte následující věty a vypisujte z nich předmětná slovesa v neurčitém způsobě:*

- a) 1. Boháč želí korábu, a žebrák mošny. — 2. Nelituj podkovníčku, abys podkovy neztratil. — 3. Z želelo se matce milých dítek. — 4. Mnohý v starí pláče ztracené mládosti. — 5. Kajte se hřichů svých!
- b) 6. Ústupný vzdá se i práva svého pro zachování pokoje. — 7. Nespouštějte se Boha a přikázání jeho! — 8. Nemohli jsme se pláče zdržeti. — 9. Odřekněte se pýchy a lži! — 10. Chybili jsme svého cíle. — 11. Poutník zbloudil pravécesty.

- c) 12. Přítele v nouzi neodstupuj! — 13. Vy se dobrých přátel cizíte a varujete. — 14. Varuj se zahálky! — 15. Zchudlého bratra se nestraň! — 16. Hleďme se pochlebníkův! — 17. Střezte se lhářův! — 18. Sova štítí se světla. — 19. Chlapec ostýchá se kmeta. — 20. Boj se Boha, styd se lidí! — 21. Chudí strachují se hladu. — 22. Dítě se leká bouřky. — 23. Kovářovy děti nebojí se jisker. — 24. Spravedlivý smrti se nehrazi. — 25. Těžko jest muk se neděsiti.
- 133.** Proneste slovesa ta v rozličných osobách jednotného čísla, přítomného času, oznamovacího způsobu a doplňte je vhodným předmětem ve 2. pádě!
- 134.** Následující slovesa přidávejte ke vhodným podmětům a doplňujte je, udávajíce při tom, ve kterém pádě jest předmět:
- ctiti (otec), vážiti si (matka), poslouchati (rodiče), chváliti (syn), chytati (zajíc), chytati se (větev), držeti (v ruce meč), držeti se (strom), zdržeti se (víno), uchvátiti (holub), chopiti se (veslo), dotknouti se (žhavé železo), zatknoti (uprchlík), jimat (nepřítel), ujímati se (přítel), zmocniti (zástupce), zmocniti se (město), pustiti (sklenice z ruky), spustiti se (dobrý mrav), děsiti se (střelba).

Příklady. Hodinář dělá hodiny. Kovář nedělá hodin.

Červenka lapá mouchy. Orel much nelapá.

Pravidlo. Přechodná slovesa jsouce pronesena záporně, mívají předmět v pádě druhém.

Úkol 135. Následující věty doplňte náležitým pádem jména podstatného:

1. Chudoba — netratí (čest). 2. Pléva — nepotlačí (zrno).
3. Jeden dům — nestrpí (dva páni). 4. Vlk — nenosí (zvonec).
5. — dvakrát neošidiš (liška). 6. Ošklivá tvář — nemiluje (zrcadlo).

Slovesa s předmětem v 7. pádě.

§. 83.

Úkoly. 136. Rozebírejte následující věty a vypište z nich předmětná slovesa v neurčitém způsobě:

- a) 1. Vítr hýbá stromem. — 2. Bouře zmítá lodicí. — 3. Chlapec hází míčem. — 4. Zimnice lomcuje nemocným. — 5. Kláťte rukama. — 6. Točíme kličem.

- b) 7. Zahradník zabývá se rád květinami. — 8. Kupé městnává svým obchodem. — 9. Zaneprázňuješ s tilými řečmi. — 10. Obíráme se opravou úl. 11. Ohněm nepohrávej!

137. Rozebírejte následující věty a vypište z nich slovesa určitém způsobě:

- a) 1. Pošetilý chlubí se bohatstvím. — 2. Páv se honoří peřím. — 3. Chudým nepohrdej! — 4. Bůh světem osvědčoval se mnohými svědky. — 7. Křivě Bohé sahati se neopovažuj! — 8. Svou duší se nezakli. 9. Rukojmě zaručil se za dlužníka svou cti.

138. Volte k slovesům těm jiné případné předměty a pronášejte věty!

Slovesa s předmětem v **G. pádě**.

§. 84.

Úkoly. **139.** Rozebírejte následující věty a vypisujte z nich mětná slovesa v neurčitém způsobě:

- a) 1. Dítko mluví o své hračce. — 2. Přemýslíme o počtu. 3. Děd vypravuje o svých přihodách. — 4. Soudce se svědka o jeho stavu. — 5. Syn psal rodičům o své b) 6. Umdlený touží po odpočinutí. — 7. Lakomec b penězích. — 8. Žíznivý prahne po nápoji. — 9. Zvídychtí po novotách.
- c) 10. Cvičíme se ve psaní. — 11. Libujeme si ve procházkách. 12. Kochám se ve zpěvu ptactva.

140. Važte slovesa ta s jinými případnými předměty a jich ku pronášení vět!

O předmětných jménech přidavných.

§. 85.

Příklady. 1. Dělník jest pracovitý. — Pracovitý dělník jest **hood** čeho? — **odplaty**.

2. Dcera jest čistotná. — Dcera jest **podobna** — **kox matce**.

Pravidlo. Také jsou jména přidavná **předmětná**, se doplňují předmětem, jako předmětná slovesa.

kový předmět náleží pak ke jménu přídavnému a váže se k němu pádem druhým, třetím nebo sedmým podlé otázek: *koho* — *čeho*? *komu* — *čemu*? *čím*?

Úkoly. 141. *Vytýkejte, která přídavná jména předmětná vyškytuji se v následujících příkladech, a udejte při každém, kterým pádem se doplňuje:*

1. Posel povědom je cesty. — 2. Bůh milostiv jest všem tvorům. — 3. Bůh bohat je milosti. — 4. Kázeň mládeži prospěšna jest. — 5. Nebesa plna jsou slávy Boží. — 6. Kniže Oldřich byl lovу milovný. — 7. Rozlehlá krajina byla úrodotou naplněna. — 8. Lenoch není hoden útrpnosti. — 9. Neopatrný sám svou škodou vinen bude. — 10. Buděme pamětlivi dobrodiní! — 11. Spravedliví radostí nebeských účastní budou. — 12. Semeno blínové podobno je k máku (*k čemu?*). — 13. Pyšný žádostiv bývá chvály. — 14. Vzduch lidem i zvířatům k dýchání je nezbytný.

142. *V následujících větách doplňujte předmětná jména přídavná případnými předměty v příslušných pádech podlé otázek:*

1. Synové podobni bývají (*komu?*). — 2. Lakomec žádostiv jest (*čeho?*). — 3. Stromy na jaře bývají plny (*čeho?*). — 4. Naši předkové byli milovni (*čeho?* orba — řemeslo — zpěv). — 5. Živočichové jsou užitečni (*komu?*). — 6. Housenky škodny jsou (*čemu?*). — 7. Pes jest věren (*komu?*). — 8. Za války vojín není jist (*čím?*).

O přislovečném určení:

a) místa a směru.

§. 86.

Příklady. Budějovice leží **nad Vltavou**.

Vltava vytéká **z hor Šumavských**, teče **skrze Prahu** a vlévá se **u Mělnika — do Labe**.

Opakování. Ku které otázce odpovídá přislovečné určení místa? Ku kterým otázkám odpovídá přislovečné určení směru?

Úkoly. 143. V následujících větách vyhledávejte příslovečná určení místa a směru:

1. Videň se prostírá na úpatí posledních výběžků Videňského lesa v rozsáhlé rovině na pravém břehu Dunaje. — 2. U Vidně sbližuje se trojí hlavní horstvo říše. — 3. U Vidně Dunaj nejméně je vzdálen moře Jaderského. — 4. Pohled se Štěpánské věže jest přerozkošný. — 5. U nohou pozorovatele rozkládá se ohromné město; na jižním obzoru strmí vzhůru alpští velikáni. — 6. Ve vnitřním městě Videňském jest císařský hrad. — 7. V císařském hradě jest uloženo mnoho uměleckých pokladů. — 8. Ve dvorech hradu nalézá se jízdecká socha císaře Josefa II. — 9. Ku kostelu Augustinskému přistavena jest kaple Loretanská. — 10. V Belvederu jest nejbohatší Videňská obrazárna.

144. Napište pět vět s příslovečným určením místa a pět s příslovečným určením směru!

b) č a s u.

§. 87.

Příklady. Slunce svítí **ve dne**, měsíc **v noci**.

Slavík zpívá **do července**.

Po celý měsíc ani nesprchllo.

Opakování. Ku kterým otázkám odpovídá příslovečné určení času?

Úkoly. 145. V následujících větách vyhledávejte příslovečná určení času:

1. Okolo r. 1200. panoval v Čechách Přemysl Otakar I. —
2. Za Václava I. vtrhli do Moravy Tataři. — 3. Stříbrné hory Kutenské dávaly ve třináctém století velké užitky. —
4. Pražské groše ve krátkém čase došly všeobecné obliby. — 5. Přemyslovci vládli v Čechách až do roku 1306. — 6. Čtyři králové rodu Lucemburského panovali zemím českým 127 let. — 7. Albrecht byl v držení koruny české krátkou toliko dobu. — 8. Vladislav Jagajovec stal se králem českým po Jiřím Poděbradském. —
9. Rod Habsburský panuje v Čechách od r. 1526.

Připomenutí. Letočty vyslovujeme číslovkami řadovými buď veskrz
anebo aspoň v desítkách a jednotkách, říkajice správně: (kdy?) 1. (r.) 1885.
— léta (roku) tisícího osmistého osmdesátého pátého, nebo: roku tisíc osm
set osmdesátého pátého, nebo i: roku tisíc osm set pět a osmdesátého. —
(kdy?) okolo r. 1200. — okolo roku dvanáctistého (nebo tisícího dvoustého).
(dokud?) do r. 1806. — do roku tisícího třístého šestého. — (od kterého roku?)
od r. 1526. — od roku tisícího pětistého dvacátého šestého.

146. Napište pět vět obsahu dějepisného s příslovečným určením času!

c) z působu.

§. 88.

Příklady. Kolo **dokola** se točí.

Čas **rychle** ubíhá.

Chromý chodivá **o berli**.

Rolník prodal vlnu **za dvacet zlatých**.

Pytel jablek prodává se **po třech zlatých**.

Louky sekáme **dvakrát do roka**.

Pravidlo. Příslovečné určení způsobu odpovídá k otázkám *jak*, *kterak*, *kolikrát* se co děje, *zač*, *po čem* se cí dává.

Úkoly. 147. V následujících větách vyhledávejte příslovečná určení způsobu:

1. Kůň jde krokem. — 2. Daňkové žijí v houftech velikých i malých. — 3. Jeleni bez patrného úsilí skáčí přes široké příkopy. — 4. Laně ošetřují mláďata svá s láskou podivuhodnou. — 5. Kříže dančí prodává se draze. — 6. Obchodník prodává zboží za hotové nebo na dluh.

148. Napište pět vět s příslovečním určením způsobu!

d) přičinnosti.

§. 89.

Příklady. Jinoch byl nápomenut **sousedem**.

Vlna pochází **od ovce**.

Pro deště obilí nemohlo se sklízeti.

Pro zlato slzy tekou.

Leknutím nemohla žena ani promluviti.

Pole se cí **pluhem**.

Ze zlata razí se dukáty.

Odeslal jsem psaní **po poslu**.

Člověk **ku práci** stvořen jest.

Ptáka poznáme **po perí**.

Pravidlo. Příslovečné určení příčinnosti odpovídá k otázkám *kým* něco způsobeno jest, *od koho* neb *od čeho* co pochází, *proč* se něco děje, *čím* nebo *z čeho* se něco dělá, *k čemu* nebo *nač* co jest, *po čem* se něco poznává a pod.

Úkoly. 149. *V následujících větách vyhledávejte příslovečná určení příčinnosti:*

1. Pro pravdu se lidé nejvíce hněvají. — 2. Od mlčení jazyk nezabolí. — 3. Od nahnilých jablek i dobrá se kazí. — 4. Pravdou na zemi šíří se ráj. — 5. Lží mění se země v údolí slzavé. — 6. Zlá rada vede ke škodě. — 7. Neopatrností chlapcovou rozbita byla nádoba. — 8. Chlapec byl potrestán za svou všetečnost. — 9. Dítě se třásl zimou a strachem. — 10. Rolník se živí ze svého pole. — 11. Mnohý trpívá nevinně za viny cizí.

150. *Ustanovte příslovečná určení, která shledáváte ve čl. „Všechno s měrou“.* (IV. čít. čl. 4.)

151. *Ustanovte, která a jaká příslovečná určení shledáváte při slovesech v následujícím článku:*

Na výslunném pahorku vyhrabe si jezvec v zemi doupě. Z doupěte jeho vedou trubkovité východy. Některé vycházejí šikmo, některé vodorovně, některé kolmo.

Za dne obyčejně zdržuje se jezvec ve svém doupěti. Rád se však také vyhřívá na výsluni. Bystrým čichem zvětří člověka z daleka. Nemeškaje zalezne do své skrýše.

Pozdě v noci vychází na lov. Lapá drobná zvířata. Hubením myší a hadů stává se prospěšným. Sladké dílo čmelá bývá mu pochoutkou. Na podzim vychází na pastvu do vinic. Na zimu vystele si jezvec lůžko listím. V zimě skoro pořád spí. Po celou zimu mívá půst. Z jara bývá velice hubený.

152. *Rozeznávejte, kde v následujících neúplných větách k slovesům a jménům přídavným budete přičinovati předměty, kde příslovečná určení a kde ke jménům podstatním určení přívlastková:*

1. Ptáčník vábí — (koho?). 2. Rolník zdělává — (co?).
3. Obilí dozrává — (kdy?). 4. Sníh padává — (kdy?).

5. Jarní mráz bývá škodliv — (čemu?). 6. Lenost škodíva — (komu?). 7. Slavík zpívá — (jak?). 8. Světlo přichází — (odkud?). 9. Lev je zvíře — (jaké?). 10. Pes je strážce — (čebo?). 11. Liška se ukrývá — (kde?). 12. Pták stvořen jest — (k čemu?). 13. Komáři litají — (kolem čeho? kudy?). 14. — had jest nebezpečný (jaký?). 15. — sklo má slavnou pověst (které?). 16. Za Václava — vtrhli Tataři — (za kterého Václava? kam vtrhli?). 17. Moudrý nechlubí se — (čím?). 18. Osení se zotavilo — (čím?). 19. Kain zabil Abele — (proč?). 20. — dříví hoří plamenem (jaké?). 21. Havran je černý — (kde?). 22. U Příbrami dobývá se ruda — (jaká?). 23. Kněžna — založila Prahu (která?). 24. — rozprostírá se Malá Strana (kde?). 25. Hlas — rozléhá se po okolí (či hlas?). 26. Lamec je žádostiv — (čebo?). 27. S temene — bývá daleký rozhled (s temene čeho?). 28. Marnotratník vinen jest — (čím?). 29. Z — říše přiváží se k nám mnoho kožešin (ze které říše?). 30. Žebrák prosívá o kus — (čebo?). 31. Rolník prodal pytél — (čebo?). 32. — člověk snáší protivenství — (jaký člověk? jak snáší protivenství?).

O větách složených čili souvětích.

Rozdíl jednoduché věty a souvěti.

§. 90.

Příklady. a) Pýcha jest hřich. — Štěsti jest vrtkavé. — Slunce osvětuje zemi.

b) Pýcha předchází pád, a hanba pýchu vždycky provázi. — Štěsti se trousí, neštěsti se sype. — Slunce ještě nesvítí, den dosud nenastal.

c) Pravda nezneuctí, almužna neochudí, modlitba neopozdi.

Pravidlo. Mluvíce propovídáme jednotlivé myslénkové celky větami buď jednoduchými nebo složenými. Složeným větám říkáme též *souvětí*.

V jednoduché větě jest jediné spojení výroku s podmětem; v souvěti shledává se spojení výroku s pod-

mětem tolikeré, kolik jednotlivých vět v jeden celek jím se skládá.

V písmě se zavírá souvětí jako ukončená věta jednoduchá tečkou, otazníkem nebo rozkazníkem. Jednotlivé pak věty, ze kterých souvětí se skládá, oddělují se od sebe buď čárkou nebo středníkem.

Úkol 153. Ustanovte o každé z následujících propovědí, zdali je pronesena větou jednoduchou nebo souvětim. Každé souvěti rozložte v jednotlivé jeho věty, a ty napište tak, aby podměty jejich stály pod sebou a výroky též.

Na př. Souvěti: Nebesa vypravují slávu Boží, a dílo rukou Božích zvěstuje obloha.

	<i>Podmět.</i>	<i>Výrok.</i>
Jednotlivé věty:	a Nebesa — obloha —	vypravují slávu Boží, zvěstuje dílo rukou Božích.

1. Cnost se závistí chodí. — 2. Každá cnost má svého hánce, a každý hřich hledá omluvu. — 3. U skoupého tolary pláčí, a u štědrého i haléře skáčí. — 4. Bezedně kádi se nedoliješ. — 5. Peníze mohou mnoho, a pravda kraluje. — 6. Pravda sama se hájí. — 7. Pravda na světlo vychází, lež do tmy zachází. — 8. Za zlá slova slitne i hlava. — 9. Čelem zdi nevyrážej! — 10. Kámen v ohni se puká, vosk se v něm roztápi. — 11. Zdaliž oheň není protiven vodě? — 12. Nehřej hada za ťadry!

13. Bůh lidský rozum převyšuje. — 14. Dobrý soused drahý klénot jest. — 15. Bůh chce polepšení hříšníka. — 16. Štěstí o berli se vleče, a neštěstí litá na křídlech. — 17. Smrt nehledí na zuby. — 18. Neposmívej se starému; sám budeš stár. — 19. Zdraví je velký poklad; proto máme si zdraví vážiti. — 20. Každá nemoc má svůj lik; avšak lidé ho vždycky nevědí,

Souvěti souřadné.

§. 91.

- Příklady.* 1. Přiblížila se doba žní, a rolnici požali své obili.
 2. Praha se honosí pěknou polohou, i výstavností její jest krásná.
 3. Veverka řadí se ke hlodavcům; také zajic k nim náleží.
 4. Diamant jest nejtvrđší drahý kámen; též rubín vyniká tvrdostí.

5. Vltava je přítok labský; **tolikéž** Ohře vlévá se do Labe.
6. Vrabec požere mnoho zrni; **ale** vlaštovka žíví se tolíkem hmyzem.
7. Velehrad byl slavným sídlem moravských panovníků; **avšak** sláva jeho brzo zanikla.
8. Ráda kočka ryby ji, **než** do vody se ji nechce.
9. Není nám krátký život dán, **leč** my jej krátkým děláme.
10. Pochlebník není k nám upřímný; **a přece** ho rádi posloucháme.
11. Nejsme dobrými sami ze sebe; **nýbrž** Bůh nám k tomu milost dává.
- 12: **Budto** se chopí práce, **nebo** tě stihne bida.
13. Chmel má tenkou lodyhu; **pročež** jej hospodáři podporují tyčemi.
14. Dluhů se varuj; **sice** bude dluh s tebou z jedné mísy jistí.
15. Kopřiva má vlákno lněnému podobné; **tudíž** máme také tkaniny kopřivové.
16. Varuj se zahálky; **nebot'** zahálka jest všeho zlého počátek.
17. Člověk miní, Pán Bůh mění.
18. Trni při růži se rodí, po radosti žalost chodi.

Pravidlo. Jednotlivé věty v souvěti spojujeme spojkami.

Následující spojky jsou *spojky souřadné*:

1. **a, i, také, též, tolikéž;**
2. **ale, avšak, a přece, leč, než, nýbrž;**
3. **budto — nebo;**
4. **nebot, tudíž, pročež, sice.**

Souřadnými spojkami řadí se k sobě věty mluvnicky *samostatné*.

Někdy věty samostatné v souvěti i bez spojek k sobě jsou přiřadeny.

Souvětí o větách samostatných jmenuje se *souvětí souřadné*.

V písmě samostatné věty souvětí souřadného oddělují se jedna od druhé *středníkem* (;). Před spojkami **a, i, anebo** jsou-li věty velmi krátké, klade se místo středníku jen čárka (,).

Úkoly. 154. Souvětí souřadná, ve předcházejících příkladech uvedená, rozkládejte v jednotlivé věty samostatné, a ty napište podobným způsobem jako v úkole 153.!

155. Skládejte souřadná souvěti, vybírajíce z následujících jednotlivých vět po dvou a řadice s příslušnými spojkami k sobě ty, které ku pronesení myšlenkového celku náležejí:

1. Čerstvá jablka berou porušení od nahnilých. —
2. Lenivost zdlouha kráčí. — 3. Vám Pán Bůh dal. —
4. Cesta nepravosti jest příjemná. — 5. Víno páli. —
6. Umění chleba nejí. — 7. Pravdou na zemi šíří se ráj. — 8. Dobré děti kazivají se ve společnosti zlých. —
9. Chudoba lenivost brzo dohoní. — 10. Nám Pán Bůh slíbil. — 11. Konec nepravosti jest zahynutí. — 12. Voda hasí. — 13. Pod uměním nohy neklesají. — 14. Lží mění se země v údolí slzavé.

Na př. 3. a 10. — Vám Pán Bůh dal, a nám (Pán Bůh) slíbil.

Souvěti podřadné.

Příklady.

§. 92.

1. Žáci mají psát tak, aby to každý čísti mohl.
2. Jdi volnějším krokem, abych ti stačil.
3. Dověděli jsme se ve škole, že země má podobu koule.
4. Hvězdáři dosud nevěděli, zdali město jest obydlen.
5. Až obili dozraje, ženci je posekají.
6. Když Přemysl Otakar II. ve válce zahynul, nastala zemi české velmi smutná doba.
7. Doba mladosti uplyne vám, nežli se nadějete.
8. Kdyby ti učení bylo milé, více bys v něm prospíval.
9. Pocestný pospíchal k městu, poněvadž slunce bylo již nad západem.
10. Všecken dluh odpustil jsem tobě, jelikož jsi mne prosil.
11. Vojsko se dalo na útěk, protože nepřítel učinil útok z nenadání.

Pravidlo. Od spojek souřadných rozeznáváme spojky podřadné.

Ku podřadným spojkám náležejí:

1. Spojka **a**, složena-li je se slovesem *bych*, *bys*, *by*, *bychom*, *byste*, *by*;
2. **že**, **až**, **poněvadž**, **jelikož**, **protože**;
3. **zdali**, **nežli**, **když**.

Podřadnými spojkami připojuje se *věta podřízená* ku své větě *hlavní*.

Souvěti, které záleží z věty hlavní a podřízené, jmenejte se *souvěti podřadné*.

V souvěti podřadném věta podřízená od hlavní odděluje se vždycky čárkou.

Úkol 156. Ve předcházejících podřadných souvětích rozčenávejte věty hlavní a jejich podřízené, hledice ku podřadným spojkám!

Příklady.

§. 93.

1. **Kdo** rád pracuje, ten si snadno práci najde.
2. **Koho** lstitvý chce oklamati, toho chválí.
3. **Komu** se nelení, tomu se zelení.
4. **Co** nemilo tobě, toho jinému nečiň!
5. **Čeho** nemáš, tím se nechlub!
6. Nesud o tom, **čemu** nerozumíš.
7. **Kde** člověk neváhá, tam Pán Bůh pomáhá.
8. **Kam** slunce nechodi, tam chodi lékař.
9. **Kudy** táhlo vojsko nepřátelské, tam zůstaly krajiny zpustošené.
10. **Jak** ty jsi k jiným, tak budou jiní k tobě.
11. Jablko, **které** pozdě zraje, déle trvá.
12. Bůh, **jenž** svět stvořil, zachovává jej.

Pravidlo. Podřízené věty připojují se ke svým hlavním také vztažnými náměstkami nebo vztažnými příslovci.

Úkol 157. Rozčenávejte ve předcházejících příkladech věty hlavní a jejich podřízené, hledice ke vztažným náměstkám a příslovci!

Rozdíl souvěti souřadného a podřadného.

§. 94.

Příklady. a) *Souvěti souřadné:* Dosud slunce svítí, ještě trvá den.

Rozklad souvěti souřadného.

Podmět. *Výrok.*

Jednotlivé věty: **Slunce** **svítí** dosud;
den **trvá** ještě.

b) *Souvěti podřadná:* 1. Když slunce zapadne, nastane noc.
2. Jablko, které pozdě zraje, déle trvá.

Rozklad souvěti podřadného.

Hlavní čili vlastní podmět povědi, o kterém se výrok pronáší:

1. **Noc**

2. **Jablko**, které zraje pozdě,

podmět a výrok

podřízený čili část podmětu hlavního.

Hlavní, úplný výrok, který se o podmětě hlavním pronáší:

nastane, když slunce | zapadne.

trvá déle.

podmět a výrok

podřízený čili část výroku úplného.

Pravidlo. V souvětí souřadném, kolik je samostatných vět, tolik je též samostatných podmětů a výroků.

V souvětí podřadném činíme rozdíl mezi podmětem a výrokem hlavním čili vlastním (úplným), a mezi podmětem a výrokem podřízeným, kteréžto dva členy skládajíce pospolu mluvnickou větu, jsou jen částí výroku nebo podmětu hlavního.

Úkol 158. V následujících příkladech rozkládejte a) souřadná souvěti v podměty a výroky samostatné; b) podřadná souvěti rozkládejte v podměty a výroky hlavní; v těch pak vytýkejte podměty a výroky vět podřízených:

1. Jelenu parohy nejsou těžké, ptáku křídla nepřekážejí. — 2. Mír staví, svár boří. — 3. Číňme od Boha počátek, a dobrý bude pořádek. — 4. Den začíná vlaštovička, večer končí zpěv slavička. — 5. Když jaro nastává, vracejí se zpěvaví ptáci z teplých krajin. — 6. Když dub padne, ledakdos třísky sbírá. — 7. Člověk, který jest nevděčný, dobrodiní nezasluhuje. — 8. Strana, ve kterou ukazuje polední stín, jmenuje se sever. — 9. Kam pán káže, sluha jde. — 10. Kde člověk neváhá, tam Pán Bůh pomáhá. — 11. V srdci, v kterém sídlí cnost, v tom má stan i blaženost. — 12. Koho Pán Bůh chrání, toho šíp neraní. — 13. Kudy často vozy jezdí, tráva neroste. — 14. Proto má kovář kleště, aby se nespálil.

Ku kterým otázkám podřízené věty v souvětech odpovidaji.

§. 95.

Příklady.

Když snopy dobře vyschnou, vozi je hospodáři do stodoly.

Hospodář vozi snopy do stodoly — **kdy?** — *Když dobře vyschnou.*

Děti nemají choditi tam, kde se střílí.

Děti nemají choditi tam — **kam?** — *Kde se střílí.*

Jak si usteleš, tak si lehneš.

Tak si lehneš — **jak?** — *Jak si usteleš.*

Kde je hospodyně lízá, dává i čeládka ruce do klína.

Tam dává i čeládka ruce do klína — **kde?** — *Kde je hospodyně lízá.*

Pravidlo. Některé podřízené věty podřadných souvětí odpovídají k týmž otázkám, jako ve větách jednoduchých příslovečná určení místa, času, způsobu, příčiny.

Takovým podřízeným větám říkáme *věty příslovečné*.

Úkol 159. V následujících souvětích podřadných vypouštějte věty podřízené, a při hlavních se tažte tak, aby podřízenými se dalo odpověděti:

1. Kde jest kouř, tam i oheň bývá. — 2. Na podzim odlétají ptáci tam, kde není tuhé zimy. — 3. Když zasvitne jarní den, ozývají se ptáčkové ve svých hnizdech. — 4. Pokud žijeme, potud naději se rádi oddáváme. — 5. Až bude po vojně, vráti se naši vojínové domů. — 6. Živi budte tak, aby život váš každému byl dobrým příkladem. — 7. Neviděli jsme na čtení, poněvadž v pokoji nebylo světla. — 8. Dokud jsi ve štěsti, máš přátele dosti. — 9. Co jsem já psal, zabývala se moje sestra šitím. — 10. Vykonám vše, jak jen přijdu domů.

§. 96.

Příklady. Bůh chce, aby se hříšník polepšil.

Bůh chce — **co?** — *Abyste hříšník polepšil* = polepšení hříšníka.
Koho lstivý chce oklamati, toho chválí.

Toho lstivý chválí — **koho** chválí lstivý? = Koho chce oklamati.
Kdo rád ze svého udělí, tomu Pán Bůh nadělí.

Tomu Pán Bůh nadělí — **komu** nadělí Pán Bůh? = Kdo rád ze svého udělí.

Pravidlo. Některé podřízené věty souvětí podřadných odpovídají k otázkám *koho* — *co?*, *komu* — *čemu?* a podobným, jako předměty ve větě jednoduché.

Takovým říkáme *věty předmětové*.

Úkol 160. V následujících souvětích vypouštějte věty podřízené, a při hlavních se tažte tak, aby podřízenými dalo se odpověděti:

1. Koho Bůh miluje, křížem ho navštěvuje. — 2. Varujte se těch, kteří pravdy nemilují. — 3. Hleď pomocí tomu, kdo tvé pomoci potřebuje. — 4. Každý nejraději zabývá se tím, co ho těší. — 5. Nač ve dne mysliváme, o tom se nám v noci zdává. — 6. Lakomec baží jen po tom, aby mnoho peněz nashromáždil.

§. 97.

Příklady. Kdo rád pracuje, ten si vždy práci najde.

Co nám přiliš lahodí, snadno bývá škodlivé.

Ten si vždy práci nejde — **kdo** si vždy najde práci? — Kdo rád pracuje. Snadno bývá škodlivé — **co** bývá snadno škodlivé? — Co nám přiliš lahodí.

Pravidlo. V některých podřadných souvětích odpovídá podřízená věta k otázce *kdo* — *co?*, jako podmět ve větě jednoduché.

Takovým podřízeným větám říkáme *věty podmětové*.

Úkol 161. Z následujících souvětí čtete tak, aby se mohlo odpověděti větou podřízenou:

1. Kdo se modlit nelenuje, milosti Boží se nezabavuje. — 2. Co s nebe prší, to žádnému neškodi. — 3. Kdo Bohu slouží, dobrého má hospodáře. — 4. Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá. — 5. Kdo se povyšuje, bude ponižen. — 6. Kdo dobré čini, lepšiho se dočeká. — 7. Co zlé, láme se ve dvé. — 8. Kdo zlé strojí, nech se zlého boji.

Příklady.

§. 98.

Ono pole dobrě rodi, po kterém hospodář chodi.

Ono pole dobrě rodi — **které pole?** — Po kterém hospodář chodi.

Pravidlo. V některém podřadném souvětí odpovídá podřízená věta k otázce *který, -á, -é, jaký, -á, -é*, jako přívlastek ve větě jednoduché.

Taková podřízená věta jmenuje se *věta přívlastková*.

* * *

Hledíme-li při podřadném souvětí k tomu, na které otázky podřízené věty jeho odpovídají, rozehnáváme podřízené věty

a) *podmětové* a *předmětové*, b) *přívlastkové*, c) *přislovečné*.

Podřízená věta v souvětí svou hlavní větu buď předchází anebo ji následuje.

Přívlastková věta staví se ku podstatnému jménu, které se jí určuje, a protož vkládá se někdy mezi části věty hlavní; v tom případě odděluje se v písni počátek i konec její čárkou, na př.: *Vodě, která se prýstí ze země*, říkáme *voda pramenitá*.

Úkoly. 162. V následujících souvětích čtěte věty hlavní o sobě, a tažte se při každé tak, aby se mohlo odpověděti větou podřízenou:

1. Ta myška již lapena, s kterou kočka pohrává. —
2. Ten člověk nikomu neprospěje, který ani sobě dobrým býti nedovede. — 3. Každá ruka pěkná, která dává. —
4. Umřela ta slepička, co nesla zlatá vajíčka. — 5. Která práce byla kvapně vykonána, ta je málo platna. — 6. Který dům nemá pevného základu, ten se snadno zboří.

163. V následujících souvětích podřízených rozeznávejte a) věty hlavní a podřízené; b) o podřízených vytýkejte, které jsou podmětové, předmětové, přísluškové nebo přísluchové:

1. Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá. — 2. Proto vlčka bijí, aby se vlk vtípil. — 3. Kdo vysoko létá, nizko sedá. — 4. Kdo se chváli, není chvály hoden. —
5. Tak chval, abys nepřechválil. — 6. Když Kain zabil bratra svého, bloudil v pustinách. — 7. Kde rozum nestaci, čas pomůže. — 8. Kdo hněv svůj podmaňuje, stačnost dokazuje. — 9. Kdo chce jádro jísti, musí ořech rozlousknouti. — 10. Kdo sám běží, toho snadno hnáti. —
11. Méně myslí o sobě, když štěstí obráceno jest k tobě. — 12. Kde je ruk dosti, jde dílo v rychlosti. — 13. Milo dělati, když je čím. — 14. Kdo nebyl při dile, nebud' také při jídle. — 15. Ten groš je dobrě utracen, kterým se čtyři ušetří. — 16. Štěstí jest ptáče, jež neustále sem tam skáče.

Připomenutí. 1. Souvět obsahuje v sobě často více nežli dvě věty, a ty rozmanitě vespolek se pojí, a to:

- a) Všecky jednotlivé věty spojeny jsou souřadně, na př.: Pokora činí pokoj, pokoj činí bohatství, bohatství činí pýchu, pýcha činí válku, válka činí chudobu, chudoba činí zase pokoru. — Boj se Boha, styd se lidí, nehřeš nikdy, Pán Bůh vidi.
- b) K jedné hlavní větě pojí se několik podřízených, na př.: Kdo jest nevděčný za dobrodiní malé, ten nezasluhuje, aby se mu prokázalo dobrodiní veliké.
- c) Podřadné souvěti řadí se k jinému podřadnému anebo k větě samostatné, na př.: Kdo se povyšuje, bude ponižen, a kdo se ponižuje, bude povyšen. — Kdo každého poslouchá, zle činí, a kdo neposlouchá nikoho, činí ještě hůře. — Co v tichu vzešlo, zdárněji prospívá: hlučný počátek tichý konec mivá. — Kdo miluje práci, nalézá chleba; pracovitému hlad někdy do domu kouká, ale vjítí nesmí.
- d) Ještě jinými rozmanitými způsoby, jakž toho dokladů hojně jest v čitankách.

2. Souvět složité rozložití se dá často ve dvě hlavní polovice, kteréž odděleny jsouce dvoutečkou, samy opět z menších oddílů větných se skládají, na př.: *Syn moudrý přijímá cvičení otcovo*: ale kdož jest posměvač, neslyší, když se mu domlouvá. — *Kdo ostříhá úst svých, ostříhá duše své*: kdož pak bez uvážení mluví, pocítí zlých věcí.

O větách stažených.

§. 99.

Příklady.

- a) *Slunce svítí a hřeje. Růže kvete, vadne a opadává.*
- b) *Dub a buk jsou listnaté stromy. Železo, olovo a měď jsou důležité kovy. Jelen a daněk zdržují se v lese. Šestí a neštěstí sousedy sobě jsou.*
- c) *Ty i tvá sestra budete zalívit květiny. Otec i matka odešli. Hrušky a jablka byly loni drahé.*
- d) *Podvod a klam zradí se sám. Ani nárek ani výmluva tu nepostačila.*

Pravidlo. V některých větách shledáváme dva neb několik výroků při jednom společném podmětě, anebo při jednom společném výroku dva neb několik podmětů, kteréžto násobné členy bývají neb mohou býti souřadnými spojkami spojeny. Věty takové nazývají se *věty stažené*.

Největším dilem se věty stažené dají rozvésti v úplné věty souřadně složené, které pak mají některou část totožnou.

Na př.: *Lidé i andělé jsou tvorové Boží* — *Lidé jsou tvorové Boží, i andělé jsou tvorové Boží*.

V stažených větách s kolikonásobným podmětem klade se společný výrok z pravidla ve množném čísle.

Jsou-li ty podměty rozličných osob, řídí se výrok dle osoby mluvnickým pořadem přednější; jsou-li pak násobné podměty rozličného rodu, má ve výroku mužský rod přednost před ženským a ženský před středním.

Někdy však při kolikonásobném podmětě klade se výrok v čísle jednotném, a při podmětech rozličného rodu řídí se výrok rodem podmětu nejbližšího.

Příklady.

- a) *Kočka lapá myši a ptáky. Čáp požírá žáby, ještěrky, hady a podobná zvířata.*
- b) *Rolník pracuje doma i na poli. Hodní žáci chovají se slušně ve škole, doma i na ulici.*
- c) *Člověk pilný a šetrný domůže se jmění. Věrný, upřímný a moudrý přítel dražší jest nad bohatstvím.*

Pravidlo. Podobně jsou věty stažené, ve kterých se vyskytuje kolikonásobný přívlastek, předmět nebo příslušecné určení při jednom slově určeném.

Všeliké kolikonásobné části ve větách stažených spojeny bývají, jako plné samostatné věty souřadných souvětí, spojkami souřadnými; pokud neklademe spojek, oddělujeme v písmě jednostojné ty části čárkami.

Úkol 164. V následujících větách stažených vytýkejte, která část její jest násobná:

1. Jaro, léto, podzim a zima jsou části roku. — 2. Rolníci, zahradníci, štěpaři a lesníci pracují o zdělaní půdy zemské. — 3. Dávat a prosiť je mnoho. — 4. Sytý vlk se uspokojí, lakomec nikdy. — 5. Bůh neuví náhliv, ale pamětliv. — 6. Kuřátko pije a k nebi pohliží. — 7. Lakomec všem bývá zlý, sobě nejhorší. — 8. Slunce svítí ve dne, měsíc v noci. — 9. Pravda příkrá, ale zdravá. — 10. Cizí chyby do slunce, své do stínu stavíme. — 11. Po chodu a po řeči poznáš člověka. — 12. Nemoc na koni přijíždí a pěšky odchází. — 13. Neštěstí nechodí po horách ale po lidech. — 14. Tělesa hranatá jsou, oblá nebo kulatá. — 15. Víra, naděje a láska jsou Božské cnosti.

Připomenuti. 1. V souvěti souřadném může býtí kterákoli samostatná věta větou staženou, na př.: Červen, červenec a srpen jsou měsíce letní; do prosince, ledna a února padá zima.

2. V souvěti podřadném může býtí sama o sobě staženou jak hlavní tak podřízená věta, na př.: Synové i vnuci přáli dědovi, aby byl ještě dlouho živ a zdrav.

Řeč primá a nepřímá.

Příklady.

Otec pravil ke svým dětem: „Ve vinici naši skryt jest poklad.“

„Odkud přicházíš?“ otázel se mno ujec.

Pán rozkázel služebníku: „Neprodleně vyděj se na cestu do města!“

Bohatý kupec vychloubal se mlynáři překrásným diamantem. Mlynáři se kámen libil, i otázel so kupce: Jaký užitek máte z toho kamene? — „Žádný,“ odpověděl kupec; „kámen, ten koupil jsem toliko pro své potěšení.“

§. 100.

Otec pravil ke svým dětem, že ve vinici jejich skryt je poklad.

Ujec se mne otázel, odkud přicházím.

Pán rozkázel služebníku, aby se neprodleně vydal na cestu do města.

Mlynáři se kámen libil i otázel se, jaký užitek z něho kupce má. Kupec odpověděl, že žádný; že si ton kámen za veliké peníze koupil jen pro své potěšení.

Pravidlo. Uvádíme často slova, která byla někým pronesena. Při tom rozeznáváme větu uvozovací a řec uvedenou.

Větou uvozovací oznamuje se, čí slova se vytýkají.

Řec uvedená jest bud řečí přímou nebo řečí nepřímou.

Řec přímá uvádí vytčená slova tak, jak je pronesl jejich původce.

Řec přímou v písmě začínáme velkým písmenem, a pro větší zračitost vkládáme ji často mezi úvodníky („“). Po větě uvozovací, předchází-li uvedenou řec přímou, klade se dvojtečka (:).

Věta uvedená, kterou se vytýká něčí řec nepřímo, podřizuje se své uvozovací větě týmž způsobem, jako věta předmětová své hlavní.

Úkoly. 165. V následujících příkladech řec nepřímou proměňte v řec přímou, a větu uvozovací položte napřed:

1. Matka napomínala dceru, aby byla čistotná. —
2. Pan učitel připomenul žákům, aby po ulicích slušně chodili, a známých uctivě pozdravovali. — 3. Vůdce povzbuzoval své vojiny, aby statečně vytrvali v boji. —
4. Čtvrté přikázání Boží velí každému, aby ctil otce svého i matku svou. — 5. Pocestný tázal se dětí, kudy by měl jít do blízkého města. — 6. Abraham pravil k Lotovi, aby si pro svoje stáda vybral krajinu, kterou by chtěl. — 7. Josef žádal svých bratří, aby k němu přivedli otce Jakuba.

166. V následujících příkladech řec přímou proměňte v nepřímou:

1. Řekl had Evě: Proč přikázal vám Bůh, abyste nejedli z každého dřeva rajského? — 2. Eva odpověděla: Jime z ovoce všeho stromoví; jen z ovoce stromu, který jest uprostřed ráje, nám Bůh jísti zakázal, abychom nezemřeli. — 3. Řekl had ženě: Nezemřete, ale budete jako bohové, vědouce dobré i zlé. — 4. Řekl Hospodin Mojžíšovi: Toto díš synům Israelským: Hospodin Bůh otcův vašich poslal mne k vám. — 5. Mojžíš a Áron vešli k Faraonovi a řekli: Toto praví Hospodin, Bůh israelský: Propust lid můj, at obětuje mi na poušti.

Oddíl čtvrtý.

O t v o ř e n í s l o v .

Kmen, kořen, připona, předpona.

§. 101.

- Příklady.* a) **Bije** pět hodin. — Vozka má **bíč**. — **Bídlo** je dlouhá dřevěná tyč. — Strhla se **bitva** mezi dvěma vojsky; byl to krutý **boj**. — Obě strany **bojovaly** neustupně. — Na **bojišti** zůstalo mnoho padlých a raněných. — Války se vedou na obranu nebo na **výboj**. — Římané byli národem **výbojným**.
b) **Kuň nese** jezdce. — Povodeň jednomu **přinesle**, druhému **odnesle**. — Vitr **roznáší** bylinná seménka na všecky strany. — Orel se **vznáší** vysoko. — **Nosič nosí** břemena. — **Nůž** a **nosidlo** jsou věci na **nošení**.

Pravidlo. Slova nejsou nahodilé skupiny hlásek, nýbrž jsou vytvořena ze svých *kmenův* určitými *příponami* a *předponami*.

Kmen jest základní část slova.

Přípony připínají se ku kmeni na jeho konci a jsou buď *ohybací*, pokud se jimi slova skloňují neb časují, buď *odvozovací* čili *tvorné*, pokud se jimi odvozují či tvorí základy slov nových.

Předpony předrážejí se kmeni slova. Mohou-li státi jinak také samy o sobě před pády slov sklonných, říká se jim *předpony předložkové*.

Není každý kmen pravotním původem slov, nýbrž mnoho slovních kmenů má společný pravotní původ, a to jest *kořen* slov.

Která slova mají společný kořen, těm říkáme slova původem *přibuzná*.

Kořen slov je vždycky jednoslabičný a při tom buď samohláskou ukončený čili *otevřený* jako **bi-**, nebo souhláskou *zavřený* jako **nes-**.

Úkol 167. Na vytčených slovech v následujících příkladech rozčlenávejte kmen, přípony odvozovací a ohybací a předpony! — Vyhledejte slova původem příbuzná a stanovte společný jich kořen:

1. *Vozka napájí* koně. — 2. *Hlídač hlídá* polní úrodu. —
3. Zralé obilí *sváží* se do stodoly. — 4. S osamělého vrchu bývá široký *rozhled*. — 5. Krásný je *pohled* s Petřína na Prahu. — 6. *Pivo* jest *nápoj opojný*. — 7. *Mydlář* dělá v mydlárně *mydlo*, kterého užíváme při mytí a praní. —
8. *Myji* se. — 9. Při učení se *neohlížíme*. — 10. Kuřátko *pije* a k nebi *pohlíží*. — 11. Častá *dohlídká* práci pohání. — 12. *Umyvačka umývá* kuchyňské nádobi. —
13. Hospodář *vezé* na trh ovoce. — 14. Máme nový *vůz*. —
15. *Převozník* u *přívozu* čeká a převáží lidi přes vodu. —
16. *Veslem* se *vesluje*.

Připomenutí. Ve slovech složených jsou dva kmeny v jeden slovní celek spojeny, na př. kratochvíle, pivovár, zeměpán, zlatohlávek, medvěd, trávitov, kazisvět, parolod, hromosvod, dělostřelec, dobrodini, zlosyn; — bohalojsný, tvrdošijný, krátkozraký, čtvernochý.

Slova o jednom kmeni jsou *slova prostá* čili *jednoduchá* a to bud původní, jako: *biji* — *bít*, *nesu* — *nést*, *klečím* — *klečeti*, *mluvím* — *mluviti* — *mluva*, nebo od jiných odvozená, jako: *bič* — *bičiště* — *bičovati*, *nosič* — *nůše*, *mluvnice* — *mluvnický*.

Slova předponami z jiných slov utvořená pokládají se za složená, jako: *kladu* — *nakládám* — *náklad* — *nákladný*, *zakládám* — *základ* — *základný* — *zakladatel*; město — *předměstí*, slovo — *přísloví*, hora — *pohoří*, ruka — *bezruký*, Bůh — *bezbožný*, moc — *nemoc*, čas — *nečas*.

Stupňování samohlásek v kořenu slovesném.

§. 102.

Příklady. Blesk *bije* a *zabíji*. Pták *letí*; *létá* (lítá) přes hory doly. *Nesu* knihu; *nosím* ji často do školy. Slavík *pěje*; *zpívá* dlouho do noci. Krtek v zemi *ryje*; *podrývá* drn. Otec *budí* synka; *synek* ze sna se *probouzí*. Kovář *kuje*; *ková* koně. *Hod* míčem; házej jen sám! Obili *rostě*; *vzrůstá* znenáhla. Matka *kladě* dítko do postele; *ukládá* je tam pozorně.

Pozorujme slova *bije*, *nesu*, *pěje*, *ryje*, *budí*, *roste*, *klade*; jsou v nich kmeny *bi*, *nes*, *pě*, *ry*, *bud*, *rost*, *klad*, a v těch samohlásky **i**, **e**, **ě**, **y**, **u**, **o**, **a**.

Pravidlo. Ze samohlásek pokládáme za nejslabší měkké krátké **i**; **e**, **ě**, **y**, **u**, **o**, **a** jsou postupně mocnější čili závažnější.

(Pozorujme slova *bije* — *zabijí*; jest v nich týž kořen *bi*, ale po prvé je v něm *i* krátké, po druhé dlouhé.)

Samohláska každá stává se prodloužením závažnější; dvojhláska **ou** (*budí* — *probouzí*) závažnější jest než **o** i než **u**.

(Pozorujme slova o stejných kořenech *bije* — *zabijí*, *letí* — *létá* — *lítá*, *nesu* — *nosím*, *pěje* — *zpívá*, *ryje* — *podrývá*, *budi* — *probouzí*, *kuje* — *ková*, *hod* — *házej*, *roste* — *vzrůstá*, *klade* — *ukládá*; znamenáme v nich ve všechn, že v témž kořeně slabší samohláska může se změnit v závažnější, což se jmenuje stupňování samohlásek.)

V kořenech slovesných stupňují se zhusta slabší samohlásky a to zejména:

i	stupňuje se v	i ,
e	" " "	é , í nebo v o ,
ě	" " "	i ,
y	" " "	ý ,
u	" " "	ou neb ov ,
o	" " "	á neb ú ,
a	" " "	á .

Úkoly. 168. Ze kterých slovesních kořenů odvozena jsou slovesa v následujících větách vyznačená? Jaká změna stala se s původními kořeny?

1. Bednář *pobíjí* sudy. — 2. Dívka *dovíjí* věnce. — 3. Dítko *dopíjí* své mléko. — 4. Krejčí *došívá* oděv. — 5. Sestra *dolívá* sklenici. — 6. *Užívajme* moudře věku své mladosti! — 7. Pes *hlídá* ovce. — 8. Co tvé práci říká otec? — 9. *Brodíme* se vodou. — 10. Rolník celý den *vozí* obilí. — 11. Ovcák *honí* stádo na pastvu. — 12. Malé dítko ve snu se *usmívá*. — 13. Vlasy *pokrývají* temeno a týl. — 14. Zpurný se *zpousí* poslechnouti. — 15. *Ploveme* ke břehu. — 16. Hbitý rychle v práci se *otáčí*. — 17. Zahaleč *okrádá* své bližní o ne nahraditelný čas.

169. Stupňujíce v následujících slovesních kořenech samohlásku, odvozujte slovesa příponami a předponami:

bi-je, při-, u-, do-;
 pi-je, při-, u-, do-;
 vi-je, u-, do-;
 ši-je, při-, ob-, pro-, se-, na-, za-, do-;
 li-je, do-, za-, pře-, roz-;
 ple-te, s-, roz-, do-, o-;
 hře-je, o-, vy-, na-, pro-, roz-;
 vě-je, od-, za-, pro-, o-;
 my-je, o-, vy-, pře-;
 pust-i, s-, roz-, do-, při-, pře-, vy-, od-;
 voz-i (z kořene veze), s-, roz-, pře-, do-, za-, od-;
 kvet-e, roz-, vy-, od-, do-.

Přípony rodové a odvozovací.

§. 103.

Příklady. Les jest <i>tich</i> .	Zajic má rychlý <i>běh</i> .
Dědina bývá <i>ticha</i> .	Lepší <i>chvála</i> nežli <i>hana</i> .
Všecko jest <i>ticho</i> .	Na mostě se plativá <i>mýto</i> .
<i>tichý</i> les,	<i>duch</i> — <i>duše</i> ,
<i>tichá</i> dědina,	<i>had</i> — <i>hádě</i> ,
<i>tiché</i> údolí,	<i>pán</i> — <i>paní</i> ,
<i>rybí</i> ploutev,	<i>květ</i> — <i>kvítě</i> .

Pravidlo. Příponami **-a**, **-o** značí se ženský a střední rod jmen přídavných neurčitých a jmen podstatných. Jsou to přípony rodové. Podobně rodovou příponou u podstatných jmen jest **-e**, **-ě**, **-í**.

Rodovými příponami určitých jmen přídavných jsou: **-ý**, **-á**, **-é**, **-í**.

Příklady. a) Keř odkvetl.

Růže zvadla.

Listí zrudlo.

Dům jest kryt.

Studně bývá kryta.

Jmění bývá skryto,

Žák bývá chválen,

žákyňě chválena,

ditě chváleno.

Onen muž jest mi znám,

krajina jest nám známa,

jméno jest známo.

Hyříl a *Výskal* jsou bratří.

Bida je metla na lenocha.

Peklo je místo hrůzy.

Dům má kryt.

Cistota půl zdraví.

Sito je na prosévání.

Vojenský stan byl postaven.

Kachna káčá.

Sukno se souká.

Dým vystupuje.

Sláma je na stlani.

Písmo je pěkné.

- Jsem **živ**,
i matka má je **živa**.
Na trhu bývá **živo**.
Pes je **chytrý**,
liška chytrá,
zvíře **chytré**.
- b) Kámen je **těžký**,
měď **těžká**,
oledo **těžké**.
Kdo **číje**, má **čich**.
Kde něco **hnije**, dělá se **hnis**.
Bič je nástroj na bití.
- c) **slad-ký**, **slas-t'**, **sladko-st'**, **peč-eť**, **louk-ot'** (luk), **per-ut'**, **koh-out'**,
lop-ata, **tek-utý**, **let-itý**, **kul-atý**;
hřeb-en, **pol-eno**, **havr-an**, **smet-ana**, **běh-oun**, **hlt-on**,
níž-iná, **ovčín**, **Praž-an**, **svat-yne**, **věz-en**, **červ-ený**,
dřev-ěný, **tet-in**;
voj-ák, **mal-ík**, **souč-ek**, **vlad-yka**, **voj-sko**, **ohn-isko**, **boj-iště**,
Praž-ský, **div-oký**.

Pravidlo. Souhláskové odvozovací přípony jsou:

1. **-l**, **-t**, **-n**, **-m**, **-v**, **-r**;
2. **-k**, **-ch**, **-s**, **-č**, **-c**, **-š**, **-z**.

Tyto jednoduché souhláskové přípony jsou základním živlem přečetných jiných souhláskových přípon. Tak na př. jediná přípona **-t** jest základním živlem ve příponách: **-tí**, **-ť**, **-st'**, **-eť**, **-ot'**, **-ut'**, **-out'**, **-ata**, **-utý**, **-itý**, **-atý** a t. d.

Krátké a dlouhé samohlásky připon slovotvorných.

§. 104.

Příklady. Voják nosí zbraň.

Nejmenší prst jmenej se malík.

Lesník ošetřuje lesy.

Pravidlo. Ve příponě **-ák** jest dlouhé **á**, ve příponě **-ík** nebo **-ník** měkké dlouhé **í**.

Úkoly. 170. Ze kmenů následujících slov utvořte slova odvozovací příponou **-ák**, krátce kmenovou samohlásku, kde je dlouhá:

bodati, tesati, žebrati, voda, skot, hora, levý, chudý; — toulati, pástti, zpívati, sila.

171. Ze kmene následujících slov tvořte jména zdrobnělá:

a) příponami **-ek, -ko**:

kruh, dluh, pruh, suk, buk, sud, brus, kus, hrad, stan, sad, chlad, klas, hlas, plot, krok, roh; slovo, tělo, čelo, dřevo. (Příponou **-ek, -ko** se v těchto slovech kmenová samohláska dlouží.)

b) příponami **-ík, -íček, -ek, -eček**:

kůň, vůz, nůž, kůl, důl; dům, stůl, vůl. (Kmenové ú těchto slov příponami **-ík, -íček, -ek, -eček** mění se v krátké **o**.)

c) týmiž příponami:

chrám, krám, trám, žbán, háj, strom, záhon, spis; les, hřeb. (Příponami **-ek, -eček, -ík, -íček** nemění se v těchto slovech délka kmenové samohlásky.)

d) příponou **-ka**:

houba, trouba, kráva, tráva, brána, skála, jáma, mísa, hlína, lípa, sira, žila, řípa. (Příponou **-ka** ve slovech těchto krátí se kmenová samohláska; avšak nikoli ve slovech: mírka, dírka, knížka, chvílka, kůrka, hůlka, šnůrka.)

e) příponami **-ka, -ek, -ko**:

zahrada, posada, hromada, beseda, osoba, oprat; obraz, provaz, skřivan, havran, potok, pramen, kořen, hřeben, kolovrat; sídlo (šídelko), křídlo, jídlo, zrcadlo, hovado. (V těchto a podobných slovech víceslabičních dlouží se příponami **-ka, -ek, -ko** samohláska ve slabice předposlední.)

f) změnou přípon **-adlo, -idlo** ve zdrobňovací **-átko, -ítko**: struhadlo, zrcadlo, kruhadlo, stupadlo, věšadlo, klekadlo, pravidlo, stinidlo, kružidlo.

172. Ku kmenům následujících slov přičinujte slovotvornou příponu **-ník (-ík):**

dílo — dělný, role — rolní, ruka — ruční, den — denní, zpěv — zpěvný, bojovati — bojovný, hodovati — hodovní, železo — železný; zlato, obuv, zámek, mez, seno, cediti, sto.

§. 105.

Příklady. Kolář dělá kóla. Pisař piše. Malíř maluje obrazy. Kovářna je dílna kovářova.

Pravidlo. Přípona **-ář** v některých slovech je s dlouhým, v některých s krátkým **a**.

Příponu **-ář** s dlouhým **á** mají slova:

*kolář, kovář, konvář, mydlář, mlynář, rybář, řezbář,
bednář, truhlář, cihlář, lhář.*

Příponu **-ar** s krátkým **a** mají slova:

*tesař, dřevař, pekař, pilář, vinař, knihař, sochař,
strunař, vladař, sadař, štěpar.*

Přípona **-íř** má měkké dlouhé **í**.

Přípona **-árn** (-árn-a) má dlouhé **á**, přípona **-írn** (-írn-a) měkké dlouhé **í**.

Úkol 173. *Pište následující slova, doplňujíce jejich přípony náležitými samohláskami:*

meč-ř, nož-ř, uhl-ř, hrnč-ř, věj-ř, hav-ř, pek-rna, mydl-rna, kav-rna, pis-rna, vin-rna, plov-rna, obraz-rna, tov-rna, suš-rna, muč-rna, kresl-rna, tav-rna.

§. 106.

Příklady. Brusi-č má **brousi-ti**, prodava-č prodáva-ti, saze-č sáze-ti.
Roháč má rohy.

Pravidlo. Přípona **-č** přičinuje se k základu způsobu neurčitého a zní tedy s předcházejícím příznakem **i**, **a**, **e** krátce. Dlouhá kmenová samohláska příponou touto se zkracuje.

Příponu **-áč** s dlouhým **á** mají slova:

*boháč, bradáč, vousáč, oráč, sekáč, ucháč, pekáč, koláč,
kropáč.*

Úkol 174. Ze základu neurčitého způsobu následujících sloves tvořte slova příponou **-č**:

*topiti, nositi, hasiti, pálti, mámiti, krájeti, zaháleti,
vykládati, pokrývat, vázati, hádati, posmívati se, trápiti.*

§. 107.

Příklady. Dědic dědi pozůstalost. Máme bici hodiny, hrací strojek,
Pravé ruce říkáme pravice. kropící konev, psací pero,
Zajíc je zvíře bázlivé. modlící knížky.

Pravidlo. Přípona **-ic** je krátká ve slovech:

dědic, paníc, knězic, králevic;

naproti tomu s dlouhým měkkým **í** se píše ve slovech:

zajíc, krajíc, měsic, tisíc, střevic.

Přípona **-ice**, **-nice** píše se s měkkým krátkým **i**.

Přípona **-cí**, kterou tvoříme přídavná jména udávající, **nač** co jest, krátí kmenovou samohlásku kromě dvojhlásky **-ou**.

Rozeznávejme: *písici žák a psací pero, myjicí se osoba a mycí houba, nádenník dříví skládající a skladací postel, houpající se chlapec a houpací kůň.*

Úkol 175. Říkejte a pište slova s příponou **-ice** nebo **-nice**!

Připomenutí. Ve slově *svíce* není příponou **-ice** nýbrž pouhé **-e**; avšak ve slově *lžice* (ližice) píšeme **-ice** s dlouhým **i**.

§. 108.

Příklady. Ovčí **in** nebo **li** ovčí **ne** je chlév pro ovce.

Bylina roste a hyne.

Havran je černý. *Pražan* přísluší do Prahy.

Pravidlo. Přípona **-ín** píše se dlouze "ve slovech: *ovčín, kravín, čeledín, dvořenín, měštěnín*. — Krátké měkké **i** má přípona **-in** slova *Hospodin*, jakož i přípona přisvojovacích jmen přídavných **-in, -ina, -ino**, jako: *tetín, tetína, tetíno — sestřín, sestřína, sestříno — sousedčín, sousedčína, sousedčíno*.

Přípony **-ina**, **-inec** mají měkké krátké **i**.

Připomenutí. Ve slovech *hlína, špína* není příponou **-ina** nýbrž **-a**.

Příponu **-an** sluší rozeznávat od přípony **-(j)an**, kterou se měkčí předchozí tvrdá souhláska.

Úkoly. 176. Pište podstatná jména odvozená příponou **-ina, -inec**!

177. Příponou **-(j)an** tvořte jména osob ze jmen místních:

Berlín, Londýn, Vídeň, Hamburk, Amerika, Afrika, Písek, Dubrovník, Rakousy, Hradec, Pardubice, město, vesnice, obec.

§. 109.

Příklady. Kopříva je palčivá.

Uhlí je palivo.

Pravidlo. Přípona **-iv (-iva, -ivo, -ivý, -ivá, -ivé)** má měkké krátké **i**.

Připomenutí. Ve slově *síliva* není příponou **-iva** nýbrž **-a**.

Úkol 178. Pište slova s příponou **-iv (-iva, -ivo, -ivý, -ivá, -ivé)**!

§. 110.

Příklady. Po obili posečeném zbývá na poli strnisko čili strniště.

Pravidlo. Přípona **-isko**, **-iště** píše se s měkkým krátkým i.

Úkol 179. Pište slova s příponou **-isko** nebo **-iště**!

§. 111.

Příklad. Kaza-tel chce káza-ti.

Pravidlo. Přípona **-tel** přičinuje se k základu způsobu neurčitého; při tom dlouhá kmenová samohláska se kráti.

Úkol 180. Příponou **-tel** utvořte slova ze základu neurčitého způsobu následujících sloves:

učiti, staviti, vykoupiti, hájiti, vykládati, skládati, hlásati, obývati, čítati, bádati.

Kráceni a dloužení kmenové samohlásky při tvoření slov.

a) Při rozmnnožení slabik ve slově.

§. 112.

Příklady chvála — pochvala,
rám — nerad.

Pravidlo. Dlouhá kmenová slabika v prostých slovech jednoslabičných a dvojslabičných má s délkou zároveň přízvuk.

Vzroste-li slovo o slabičnou předponu, přechází přízvuk z kmene na předponu, a kmenová samohláska se kráti.

To se děje ve slovech: krása — okrasa, sláva — oslava, tráva — otrava, váha — povaha, síla — posila, víra — nevěra — pověra, smích — posměch, rád — úrad, pád — dopad — úpadek a j.

§. 113.

Příklady. ží-ti — uží-ti,
zvá-ti — pozva-ti,
nés-ti — vynés-ti.

Pravidlo. Dvojslabičný neurčitý způsob sloves má kmenovou samohlásku prodlouženou.

Vzroste-li dvojslabičný neurčitý způsob sloves o slabičnou předponu, krátí se prodloužená samohláska; jen u sloves I. třídy kmene zavřeného délka kmenové samohlásky slabičními předponami se nemění.

Pišeme tedy: píti — vypíti, upíti, dopíti, napíti se; — líti — vylíti, ulíti, dolíti, nalíti; — šíti — vyšít, ušít, došít, sešít; — psát — dopsati, napsati, sepsati, vypsati;

ale: něsti — vyněsti, rozněsti, doněsti, přiněsti; — městi — zaměsti, rozměsti, doměsti, vyměsti; — péci — upéci, napéci, dopéci, vypéci a t. d.

§. 114.

Příklad. Pán — panovati.

Pravidlo. Dlouhou kmenovou samohlásku krátí slovesa VI. třídy, ať jsou již utvořena ze jmen podstatných nebo přídavných anebo ze sloves třídy jiné.

Protož pišeme: král — kralovati, práce — pracovati, rád — radovali se, péče — pečovati, jméno — jmenovati, lito — litovati, kupiti — kupovati, chýliti — schylovati, dýchatí — vydychovati, rozšíriti — rozširovati, oužiti — zužovati, stíhl — stolovati, důl — dolovati a t. d.

b) *Při tvorbení způsobu rozkazovacího.*

§. 115.

Příklady. souditi — sud — sudiž,
kácti — kácej.

Pravidlo. V rozkazovacím způsobě dlouhá kmenová samohláska vůbec se krátí, pokud jednotné číslo jest jednoslabičné.

Pročež se piše: tlouci — tluku — tluc, péci — peku — pec, brániti — bránim — braň, kázati — káži — kaž, hájiti — hájim — haj, mlátit — mlátim — mlat;

avšak: kouleti — koulim — koulej, házeti — házim — házej, stáčeti — stáčim — stáčej, vrážeti — vrážim — vrázej.

c) **Při tvorění jmen přídavných.**

§. 117.

Příklady. pták — ptačí pára — parní
chvála — chvalný láska — laskavý

Pravidlo. Tvoříme-li z podstatných jmen jednoslabičných a dvojslabičných jména přídavná, krátí se z pravidla kmenová samohláska.

Píšeme tedy: louka — luční, pán — pánský, žába — žabí, sláva — slavný, spása — spasný, sláma — slamní, jádro — jádrný, péče — pečlivý, díra — děravý, plíseň — plesnivý, řípa — řepový, mák — makový, vůle — volný, štáva — šťavnatý;

avšak: krásný, vládní, bázlivý, léčivý, mléčný, chlěvní, říčný, moučný, soudní.

Připomenutí. Kterak odvozovacími příponami -č, -cí, -tel kmenové samohlásky se kráti, a kterak délka samohlásek mění se tvorěním jmen zdrobnělých, bylo již na svém místě podotčeno.

Dloužení samohlásek ve předponách.

§. 118.

<i>Příklady.</i> na-kláda-ti	ná-klad	pří-klad	náhoda
na-klada-cí	ná-klad-ný	pří-klad-ný	záplava
na-klada-č	ú-klad	vý-klad	zástupce
na-klada-tel	ú-klad-ný	vý-klad-ní	úředník

Pravidlo. Předpony **na-**, **za-**, **při-**, **u-**, **vy-** podržují samohlásky krátké, tvoříme-li jimi slova ze základu způsobu neurčitého.

Samohláska předpon těch se však prodlužuje, tvoříme-li jimi slova ze samého kmene.

Píšeme tedy: **na-běra-cí**, **na-běra-č**, **na-běra-čka**, **na-dyma-č**, **na-dyma-cí**, **na-leva-cí**, **na-leva-č**, **vy-dava-tel**, **na-pravitelný**, **vy-pravi-telný**; **u-kaza-tel**, **za-pisova-tel**;

ale: **ná-boj**, **vý-boj**, **vý-bor**, **vý-bor-ný**, **ná-hod-a**, **pří-hod-a**, **vý-hod-a**, **vý-hod-ný**, **ú-kaz**, **pří-kaz**, **vý-kaz**, **zá-kaz**, **pří-dav-ek**, **pří-dav-ný**, **ná-prav-a**, **vý-prav-a**, **ú-prav-a**, **pří-prav-a**, **ná-pis**, **zá-pis**, **zá-pis-ník**, **ú-pis**, **vý-pis** a t. d.

Připomenutí. Z pravidla toho vyjímají se slova: **zahrada**, **zahradník** (naproti: **náhrada**, **náhradník**), **ujma**, **nauka**. Pamatujme si též slova s příponou **-ka** a s dlouhou kmenovou samohláskou, jako: **vyházka**, **zacházka**, **vytáčka**, **zatáčka**, **vyhláška**, **přihláška**, **příkryvka** a p.

Úkol 181. V následujících příkladech stanovte, mají-li míti předpony krátké nebo dlouhé samohlásky:

1. Komu se —jme byt nebo pole, ten plati z toho —jem.
2. Housle jsou hudební —stroj.
3. Dítky se těší na otcův —vrat.
4. Po —padu slunce bývají na obloze červánky.
5. Věje —padní vitr.
6. Vydan byl —kaz kaziti stromy.
7. Zapalovacím sklem může se —páliti.
8. Horlivý koná dilo se —palem.
9. Okolo pole bývá —kop.
10. Žáci čítají pěkné —běhy.
11. Duha je pěkný vzdušný —kaz.
12. Kdo utiká, dal se na —těk.
13. Měsíc —chází.
14. Před —chodem slunce vzduch se ochlazuje.
15. —metač —meta ulice.
16. —borný žák jest radostí učitelů.
17. Byt —mykán bývá na —mek.
18. —mky dělá —mečník.
19. Vydání čili —lohy máme si zřídit podlé —jmů.
20. Žákům ve škole dávány bývají —lohy čili —koly.

Čeledi slovní čili sousloví.

§. 119.

Příklady. 1. *bi.ji* — *bi.ti* — (**bi**) = bil, -a, -o, bit, -a, -o, biti; — bičovati, bičiště, zábičina; — bidlo, bidélko; — bitva, bitevní; — zabiti, dobiti, ubiti, přibiti, rozbiti, nabiti, sbiti; — zabijeti, dobijeti, ubijeti, přibijeti, rozbljeti, nabijeti, sbijeti; — boj, bojovati, bojovný, bojovník, bojiště; — výboj, výbojný, příboj, náboj, odboj, odbojný.

2. *nes.u* — *nés.ti* — (**nes**) = nesl, -a, -o, nesen, -a, -o, nesení; — odnesu — odnésti, donesu, přinesu, vynesu, roznesu, snesu; — vynesení, snesení; — nosim — nositi, nosil, -a, -o, nošen, -a, -o, nošení; — nosič, nosička, nosidla, nosítka, nůše, nůška; — výnos, výnosný, výnosnost, přinos, nános; — odnášim — odnášeti, donášim, přinášim, vynášim, roznášim; — odnašeč, donašeč, vynašeč, roznaseč; — donáška, odnáška, vynáška, zanáška.

3. pán, panáček, panský, panství, panstvo, panoš, paní, panička, panic, panický, panna, panenka, panenský, panenství, zpanilý, zpanilosť; — panovati, panování, panovník, panovnice, panovnický.

Pravidlo. Veškerá slova z jednoho společného původu odvozená činí dohromady čeleď slovní čili sousloví.

Úkoly. 182. Seberete slova odvozená ze společného původu a) ruka;
b) hora; c) ryba.

183. Která slova znáte ze sousloví sloves:

- a) plynu — pluji — plovu — plavu; b) vezu — vězti — vozím — svážim; c) mluvím — mluviti; d) čtu — čisti; e) piši — psati; f) řku — řici; g) sluji — slouti (slovo — sláva).

Úkoly slohové.

a) Opisy nezměněné.

1. S náležitým přízvukem čtěte několikráté povídku „Všechno s měrou“! (IV. čít. čl. 4.) Říkejte ji z paměti! Opisujte ji čistě dle čítanky, šetřice při tom pravopisu!
2. Provedte týž úkol i se čl. „Dvě kamenů“! (IV. čít. čl. 5.)
3. Napište z paměti čistě a správně povídku ve čl. „Uhlíř a bělič“! (IV. čít. čl. 6.)
4. Napište z paměti čistě a správně povídku „Mnoho a málo bázňe“! (IV. čít. čl. 7.)
5. Napište z paměti čistě a správně povídku „Smělost bez opatrnosti neprospívá“! (IV. čít. čl. 9.)
6. Napište z paměti čistě a správně povídku „Nejlepší lékařové“! (IV. čít. čl. 10.)
7. Napište z paměti básničku (ze III. dílu čítanky) „Straka lakomá“!
8. Napište z paměti básničku (ze III. dílu čít.) „Pyšný páv“!
9. Napište z paměti čistě a správně bájku „Kámen broušený a nebroušený“! (V. čít. čl. 5.)
10. Napište z paměti čistě a správně povídku „Žadatel“! (V. čít. čl. 3.)
11. Napište z paměti čistě a správně bájku „Lampa“! (V. čít. článek 4.)
12. Napište z paměti čistě a správně povídku „Kolo dokola se točí“! (V. čít. čl. 10.)
13. Napište z paměti čistě a správně povídku „Kdo do tebe kamenem, ty do něho chlebem“! (V. čít. čl. 12.)
14. Napište z paměti čistě a správně povídku „Stokrát nic umořilo osla“! (V. čít. čl. 13.)

15. Napište z paměti čistě a správně článek „Radla“! (V. čít. čl. 103.)
16. Napište z paměti čistě a správně článek „Vosy papírnice“! (V. čít. čl. 143.)

b) Opisy s malou proměnou.

17. Článek „Důvěra v lásku mateřskou“ (IV. čít. čl. 42.) napište s následujícím začátkem:

V zuřivém boji u Králové Hradce vyšel jeden vojenský lékař, aby přispěl nebohým poraněným. První raněný, kterého na bojišti spatřil, a t. d.

18. Ze čl. „Jelen, daněk a srnec“ (IV. čít. čl. 115.) vypište jedině to, co se týká jelenů, laní a kolouchů. Učiňte výpis ten

- a) z prvních šesti odstavců,
- b) z následujících čtyř odstavců,
- c) z posledních pěti odstavců.

19. Vypište ze článku toho jedině to, co se týká srnce.

20. Ze čl. „Slavík a červenka“ (IV. čít. čl. 123.) vypište jen to, co se týká slavíka.

21. Vypište z téhož článku jen to, co se týká červenky.

22. Ze článku „Užovka a zmije“ (V. čít. čl. 138.) vypište to, co se týká užovky.

23. Vypište z téhož článku to, co se týká zmaje.

24. Přečtěte si dobře povídku „Hrdina svého povolání“ (V. čít. čl. 16.) a pište ji tak, jako by popisoval příhodu v ní vypravovanou hlidač sám, dávaje o ni v dopise zprávu svým starým rodičům. Začátek může být tento:

Moji milí rodiče!

Podařilo se mi, že jsem se o novém roce dostal za hlidače k železné dráze, která vede z Kamenného Mostu k Římským Lázním ve Štýrsku. Hned na počátku své služby měl jsem příležitost dokázati, že rád konám své povinnosti a t. d.

c) Stručné odpovědi k otázkám.

25. Odpovídajice k daným tuto otázkám větami jednoduchými, udávejte druh každé věci a to takový, ku kterému ne-náleží žádná jiná z věci jmenovaných.

Co jest osel? ovce? vepř? myš? ježek? kočka? orel? datel? slavík? čáp? husa? slepýš? rosnice? roháč? bělásek ovocný? topol? šeřík? pomněnka? petržel? metlice? oves? hřib? skalice zelená? síra? granát? zlato?

Na př.: Osel jest kopytník.

Metlice jest tráva.

26. Odpovidajíce k otázkám tuto položeným, udávejte druhy věci, které jsou vždy dvěma pospolu jmenovaným věcem společné, ode všech ostatních pak rozdílné:

Co jest kůň a osel? — jelen a srnec? — zajíc a veverka? — krtek a rýsek? — lev a medvěd? — jestráb a výr? — žluna a strakapoud? — drozd a kos? — labut a kachna? — užovka a zmije? — ropucha a rosnice? — chroust a majka? — dub a lípa? — dříšťál a šeřík? — slzička a koukol? — okurka a meloun? — stoklasa a metlice? — ječmen a pšenice? — hřib a ryzec? — safír a diamant? — cín a stříbro?

Na př.: Kůň a osel jsou kopytníci.

Safír a diamant jsou drahé kameny.

27. Odpovězte ku každé následující otázce tak, aby v odpovědech udáno bylo, v čem věci, o nichž se tážeme, se shodují:

1. Co jest jelen, dub, křemen? — 2. Co jest kůň, orel, ještěrka, štika? — 3. Co jest vůl, krtek, pes? — 4. Co jest orel, čáp, labut? — 5. Co jest jabloň, dub, borovice? — 6. Co jest ledek, železo, vápenec? — 7. Co jest dům, kabát, kád?

Na př.: Co jest husa, kopřiva, sůl?

Husa, kopřiva, sůl jsou věci přírodní.

28. Odpovězte k týmž otázkám tak, aby v odpovědech udán byl hlavní rozdíl věci těch, o kterých se tážeme.

Na př.: Co jest husa, kopřiva, sůl?

Husa jest zvíře, kopřiva rostlina, sůl nerost.

29. Bájku „Červ a skopec“ (IV. čit. čl. 17.) napište dle následujících otázek:

Oč se založil červík se skopcem? Kterak přijal skopec podání červíkovo? Co měl za jisté? Kterak začal svou

práci? Kterak naň působilo, že neprospíval? Co se mu stalo, když posléz veškerou mocí do vrat trknul?

Jak konal červík práci svou? Čím nahrazoval nepatrný prospěch? Jaký byl toho konec?

30. Přečtěte čl. „Praha“ (IV. čít. čl. 59.) a odpovězte dle něho k následujícím otázkám:

Na kterých výšinách rozkládají se Hradčany? Co jest jejich nejpřednější částí? Kolik dvorů v sobě zavírá královský hrad? Co jest hlavním stavením královského hradu? Kolik dvorů a komnat má královský zámek? Které prostory ještě mimo to? Kde jest první dvůr? Čím jest ohrazen? Co se nalézá na druhém dvoře? Co se nalézá na třetím dvoře? Co se zdvívá mezi třetím a čtvrtým dvorem? Kolika kaplemi obstoupeno jest presbyterium toho chrámu? Která kaple jest nejpamátnější? Co památného jest viděti uvnitř chrámu?

31. Které jsou části domu? Které jsou prostory v domě? Které jsou části pokoje? Části okna? Části dveří?
32. Které jsou části židle? knihy? meče? nože? sekery? kladiva? sudu? hodinek kapesních?
33. Které jsou části vozu žebřinového?
34. Co dělá ze dřeva tesař? truhlář? bednář? kolář? Co mimo tyto výrobky dělá se ještě ze dřeva?
35. Co jest ze železa *a)* v pokoji, *b)* v kuchyni, *c)* v hospodářství polním, *d)* u krejčího a obuvníka, *e)* u truhláře, *f)* u zámečníka.
36. Dle následujících otázek složte popis koně:

Jak se jmenují vnější části koně? Čím jest porostlá kůže? — Které jsou části hlavy? — Které jsou části trupu? — Které jsou části nohy? — Jaké postavy jest kůň? Jaká (dle tvaru) je hlava koně? čelo? boltce ušní? oko? nozdry? pysky? krk? hrud? hřbet? nohy? — Jaká je srst koně? Co zdobí jeho šíji a jeho ohon? Co má kůň na konci tlapky? — Kolik zubů má kůň? Čím se živí? Ku kterým zvířatům naleží?

37. Dle následujících otázek složte popis jestřába:

Které jsou vnější části těla jestřábiho? Čím jest porostlá kůže? Z čeho jest složeno péro? Které jsou části hlavy? Jakého tvaru je lebka? Které má části? Z čeho je složen zobák? Co viděti jest na horní čelisti svrchu u kořene? Co jest v ozobí? Co jest vnitř zobáku mezi jeho čelistmi? Jaké barvy je zobák? Jaké barvy jest ozobí?

38. Dle následujících otázek složte popis medvěda hnědého:

Jak dlouhé a vysoké jest medvědí tělo? Jaká jest jeho srst? hlava? čelo? oči? uši? tlama? krk? trup? ocas? nohy? Kolik má medvěd zubů? Kde přebývá medvěd?

39. Dle následujících otázek popište doupě křečkovo:

Kde si zakládá křeček doupě? Čemu se to doupě podobá? Z kolika se skládá oddělení? Nač jsou ta oddělení? Čím jest lože vystláno? Jaké východy vedou z doupěte?

40. Dle následujících otázek učiňte popis ťuhýka:

Kdo si ťuhýk dělá hnizdo? Kolik tam mívá vajíček? Jaké peří má? Jak zpívá? Čím se živí? Jak ho lze vypludit ze sadů?

41. Které jsou části mlýna vodního? Kde viděti jest kolo vodní, kde kolo paleční? Čím jsou obě ta kola spojena? Jak rychle otáčí se kolo paleční? Do čeho zasahuje jeho palce? Čím se točí celý mlýnský stroj? Kde visí koš? Co padá z koše do středu běhouna? Kde se roztrírá zrní? Do čeho padá rozemleté obili? Kam se vyprášuje mouka? Kam padají otruby?

42. Ve které části města leží naše škola? Kolik patrové je to stavení? Kam (ve kterou stranu a ulici) obrácen je hlavní vchod? Kolik síní učebných je v naší škole? Které jsou tam jiné místnosti? Kolik žáků (žaček) chodi do té školy vůbec? Kolik do každé třídy? Kdy bylo školní stavení vystavěno?

43. Jak dlouhý bývá zrostlý losos? Jak těžký? Jaký tvar má tělo? Čím je ozbrojena huba? Kde jsou umístěny ploutve? Jaké barvy je povrch těla?

44. Kde přichází losos na svět? Kde nejvíce žije? Kam putují lososy z jara? V jakých řadách? Jaké překážky bývá jim překonati? Proč přicházejí do svého rodiště? Jak dlouho se tam zdržují? Za jak dlouhý čas vylihnou se z jiker mladí lososi? Kdy putují do moře?
45. Jaká tykadla má hrobařík? Jakou hlavu? štit? krovky? Jaké jsou nohy? Kolik článků mají chodidla? Co mají chodidla na konci? Jak zbarven je hrobařík?
46. Co činí hrobaříci s nalezenými mrtvolami drobných zvířat? Proč je pochovávají? Co se líhne z vajíček? Čím se živí ponravy? Jak se proměňují? Čím se živí dospělí hrobaříci?

d) Vytýkati obsah článků čtených.

47. Ve čl. „Jezvec“ (IV. čít. čl. 17.) čtěte jen popis těla jezevčího! Dle popisu toho sestavte si otázky, ku kterým se v něm odpovidá.
48. Čtěte „O vlku“ (IV. čít. čl. 118.) jen potud, pokud se popisuje tělo vlka, a pozorujte, ku kterým otázkám se v popise tom odpovidá.
49. Ze čl. „Ještěrka obecná“ (IV. čít. čl. 124.) čtěte toliko popis těla ještěrky. Sestavte dle toho popisu otázky a potom sami k otázkám těm z paměti odpovídejte!
50. Vedte si týmž způsobem při popisu kapra ve čl. „Kapr a parma“! (IV. čít. čl. 126.)
51. Čtěte čl. „Jelen, daněk, srnec“! (IV. čít. čl. 115.) Pozorujte, pokud se v něm odpovídá k otázce:
1. Které krajiny milují tato zvířata, žijíce na svobodě?
 2. V jakých společnostech se drží?
 3. Jak tráví den a noc?
 4. Co požírají?
 5. Jaké jsou jejich smysly?
 6. Jaké jsou jejich pohyby?
 7. Jak se ukazuje plachost jejich?
 8. Jak se ukazuje jejich pečlivost o mládáta?
 9. Kterak zvěř parohatá vyměňuje své parohy?
 10. Kterak u zvěře parohaté daří se krocení?
 11. Kterého užitku poskytuje zvěř parohatá?

(Čtouce článek ten část po části, říkejte: Až potud vypravuje se o zvěři parohaté, které krajiny miluje, žijíc na svobodě a t. d. — Čtěte článek ten tak, aby jedni z vás dávali otázky z předu uvedené, druzí pak aby říkali odpovědi. — Napište z paměti, co hlavně vypravuje se ve čl. „Jelen, daněk a srnec“. Na př.: Ve článku „Jelen, daněk a srnec“ vypravuje se hlavně toto 1. a t. d.)

52. Z kolika hlavních oddílů skládá se čl. „Jezvec“? (IV. čít. čl. 117.) Ve kterém popisuje se tělo jezevčí? Ve kterém popisuje se život jezevce? Udejte co nejkratčeji, čeho se týká první odstavec oddílu životopisného? Co se vypravuje o jezevci v odstavci druhém téhož oddílu? v odstavci třetím? čtvrtém? v pátém? v šestém? v sedmém?
53. Čtouce článek „Medvěd hnědý“ (V. čít. čl. 127.), srovnávejte pokud se v něm popisuje:
 1. medvědí tělo;
 2. povaha mláďat;
 3. potrava mladých a starých medvědů;
 4. příbytek medvěda;
 5. kterak medvěd tráví zimu;
 6. čím prospívá;
 7. jaké jsou jeho duševní schopnosti.
54. Ku kterým hlavním otázkám odpovídá se ve článku „Křeček“? (V. čít. čl. 128.)
55. Stanovte, ku kterým podrobným otázkám odpovídá se ve článku „Pavouk křížový“ (V. čít. čl. 145.) v odstavcích těch, kde se popisuje tělo jeho.
56. O kterých věcech mluví se ve čl. „Rak říčný“ (V. čít. čl. 146.), pokud se popisuje jeho tělo?
57. O čem mluví se v té části téhož článku, kde se popisuje způsob živobytí raka říčného?
58. Pekařské řemeslo.

1. Pekař peče z mouky žitné chléb, ze pšeničné housky, rohlíky, koláče a všeliké jiné pečivo. Věci, jichžto při své práci potřebuje, jsou: díž, kopist, vály, ošatky, prkna, pec, lopaty, hřebla, pometlo.

2. Díž jest nádoba nízké štoudvi podobná, s okrouhlým víkem, kterým se přikrývá horní otvor. Do díže nasype

se mouky, k niž se přidá vlažné vody a kvasu, má-li se péci chléb; na bílé pečivo zadělává se mouka pšeničná mlékem a kvasnicemi čili droždím.

3. Kopistě je nástroj dřevěný, nahoře k držení způsobilý, dole v úzkou dlouhou lopatku rozšířený. Kopisti hněte se mouka s vodou a kvasem, aby se z toho stalo vazké těsto, které v zakryté díži nechá se skynouti.

4. Vály jsou ploché, rovné desky z hladkých prken lipových. Těsto na válech vykynulé hněte se rukama, a dává se mu tvar bochníků, rohlíků, žemlí, housek plétencích, buchet, koláčů i jiný všeliký.

5. Ošatky jsou okrouhlé plétenciny ze slámy prohloubené na způsob mis. Na ošatky dávají se vyválené z těsta bochníky.

Prkna jsou hladká, rozličně široká. Mají-li se na ně klásti věci z těsta, posypávají se moukou, anebo se pokrývají mastným papírem nebo plechem.

6. Pec pekařská jest nízce klenutá, a má v předu otvor zvaný čelesno, nad ním pak sopouch. Hřeblo jest nástroj hrabací, nasazený na dlouhou tyč. Co pracuje se těsto, třeba jest vytopiti náležitě pec a rozžaviti ji do červena. Z vytopené peci všecko uhlí hřeblem se vyhrabe, a popel mokrým slaměným pometlem se vymete.

7. Lopatka pekařská jsouc okrouhlá neb obdlouhlá, má rovněž tak dlouhou rukověť jako hřeblo. Lopatkou sází se do žhavé ale vyčištěné peci chléb i co jiného péci se má.

8. Malé bochníky nepekou se tak dlouho jako veliké; pšeničné upékou se dříve nežli žitné. Ze tří kilogrammů žitné mouky nabudeme čtyř, z pěti kilogrammů mouky pšeničné nabudeme sedmi kilogrammů pečiva. Že pečivu váhy přibude, to pochází od vody nebo od mléka, kterým se zadělává.

O čem se jedná v každém jednotlivém odstavci tohoto popisu? — Rozeznávejte v jednom každém odstavci popis věci a popis práce!

59. Učiňte předešlý popis ve dvou oddilech; v jednom buď mluveno toliko o věcech u pekaře, ve druhém o jeho práci.

c) Napodobování.

60. Proměňte bájku „Pes a kus masa“! (IV. čít. čl. 12.)

Místo psa jmenujte jestřába, an letí nízko nad jezerem; místo masa položte uchvacenou kachnu divokou. Jestřáb vida v jezeře svůj obraz, co myslí? Chtěje pak domnělému soku kořist vyrvati, co učini? — Konec všeho jest, že vraze do vody přijde o svůj lup.

61. Dle bájky „Slunečné hodiny“ (IV. čít. čl. 14.) napište jinou; v bájce té učini se následující změny:

místo slova:

napiše se:

slunečné hodiny	= trouba (píštala, housle);
honositi se	= nadýmati se;
vznešená hodnost	= divotvorná schopnost;
spravovati se královnou oblohy	= naplněnu býti uměleckým duchem;
lidé spravují se stínem hodin	= lidé tančí dle zvuku trouby;
slunce vstoupí za mraky	= hudebník odloží nástroj;
posmívati se hodinám	= nedbati o troubu (píštalu, housle);
zbavenu býti slunce i stínu	= zbavenu býti zvuku i vlády.

62. Proměňte bájku „Falešný tolar a člověk“ (IV. čít. čl. 16.); v bájce té

místo slova:

napiše se:

nebo:

falešný tolar	= vlk	= pochlebník;
člověk	= ovčák	= mudřec;
děliti se	= lišiti se	= rozeznávati se;
tolar dobrý	= ovčácký pes	= věrný přítel;
bílý	= chytrý	= přívětivý;
okrouhlý	= opatrný	= laskavý;
takovým rázem	= takovou postavou	= na pohled upřímný;
znamenaný	= vyznačený	
pohrdati	= zaháněti	= zapuzovati;
podstata	= oddaná povaha	= nezištná upřímnost.

63. Proměňte bájku „Vlk a kamzik“ (IV. čít. čl. 18.)! V bájce té místo slova: napiše se: nebo: nebo:
 kamzik = kachna = myš = rolník;
 státi na skále = plouti po rybnice = skrývati se v díře = hospodařiti na výnosném statku;
 vlk = liška = kočka = lichvář;
 sežratí = zkaziti;
 vylézti na horu = dostati se na rybník = vlézti do doupeče = násilně oloupti;
 sestoupiti na rovinu = připlouti na břeh = vyjíti ven = oddati se zábavám;
 milejší pastvina = pohodlné místo k odpočinku = světlo k veselému poskoku = větší potěšení.

64. Dle článku „Vlk“ (IV. čít. čl. 118.) a to dle prvních osmi odstavců toho článku učiňte popis lišky!
65. Proměňte bájku „Kámen broušený a nebrůšený“ (V. čít. čl. 5.), aby místo broušeného granátu jmenována byla pěkná socha, která se honosí lepostí a souměrností svých údů a posmívá se balvanu vydobytému z lomu.
66. Tuto bájku změňte na povídku o žáku ze školy vystupujícím, který se honosí pěkným vysvědčením a posmívá se chlapci, který do školy teprve vstupuje.
67. Povídku „Závistivý soused“ (V. čít. čl. 27.) vypravujte o závistivém žáku, který nepřeje pilnému jeho pěkného vysvědčení, za to však jest napomenut učitelem.
68. Podlé úkolu „Řemeslo pekařské“ vypracujte jiný popis nazvaný „Řemeslo kovářské“!
69. Milý příteli!

V dlouhé a trapné nemoci mé dokazoval jsi mi upřímný svůj soucit způsobem mnichonásobným. Těšival jsi mne v laskavých dopisech svých, posílal jsi mi knihy k ukrácení chvíle, ano i na dalekou cestu jsi se odvážil, abys mne navštívil.

Děkuji Ti za to z celého srdce.

Uslyšíš jistě rád nyní příznivější zprávu o mně. Pozdravil jsem se již tak, že bez nebezpečí mohu vycházet

do pole a do zahrady. Ano dnes jsem byl po dlouhé době po prvé ve škole. O jak mne tam těšilo! Spolužáci mne rádi viděli, podávali mi ruce a vitali mne přívětivě. — Pan učitel pravil: Těším se tomu, že jsi opět zdráv.

Za mé nepřítomnosti přibylo škole několik nových obrazů. Jsou to obrazy nejznámějších ssavců, ptáků a ryb, všecky veliké, pěkné a zřetelné. Pan učitel vyprávoval o některých zvířatech zábavné příběhy. Čas ve škole uběhl mi velmi příjemně. Kéž bych nebyl již nikdy nucen pro nemoc školu zameškávat. Budu od té doby velice opatrný, abych si své zdraví zbytečně nezkazil.

A nyní ještě jednou díky Tobě; Tvým pak laskavým rodičům srdečné pozdravení.

Tvůj

V Záhoří 10. května 1885.

přítel
Stanislav.

70. Dle tohoto příkladu píše zahradnický učeník Jaromír ujci svému o svém pozdravení, a jak opět nastoupil do své práce zahradnické.

f) Volné proměňování slohu.

71. Povídku „Uhliř a bělič“ (IV. čít. čl. 6.) vypravujte šíreji!
72. Povídku „Přilišná bázeň škodí“ (IV. čít. čl. 8.) vypravujte jiným způsobem!
73. Bájku „Zlomený roh“ (IV. čít. čl. 23.) vypravujte prostomluvou!
74. Vypravujte prostomluvou bájku „Holubice a straka“! (IV. čít. čl. 24.)
75. Vypravujte prostomluvou bájku „Vrabec a kůň“! (IV. čít. čl. 25.)
76. Vypravujte prostomluvou bájku „Vlk a pes“! (IV. čít. čl. 26.)
77. Vypravujte jiným způsobem bájku „Vlk a kamzík“! (IV. čít. čl. 18.) — Proveděte i napodobení té bájky v úk. 63. po každé poněkud jinými slovy!
78. Učiňte popis „datla černého“ svým vlastním způsobem a kratčeji nežli ve čl. 121. IV. čít.!

79. Popište co nejkratčejí čápa, vytknouce v popise tom ze (IV. čít. čl. 122.) jen to, co se vám vidí býti nejdůležitějším.
80. Učiňte popis užovky, vypouštějíce ze čl. „Užovka“ (IV. čít. čl. 125.), co se vám zdá býti vedlejším.
81. Básničku „Lakomý a závistný“ (V. čít. čl. 28.) vypravujte prostomluvou!
82. Vypravujte prostomluvou básničku „Vůz sena“ (V. čít. čl. 44.)!
83. Vypravujte prostomluvou básničku „Páv“ (V. čít. čl. 61.)!
84. Učiňte dle čl. „Netopýr“ (V. čít. čl. 126.) popis netopýra, avšak co nejkratší.
85. Učiňte co nejkratší popis zajíce, přečetše si popis obšírný v V. čít. čl. 129.
86. Dle čl. „Slon“ (V. čít. čl. 131.) učiňte kratičké popsání slona!
87. Popis vrány ve čl. téhož jména (V. čít. čl. 136.) podejte co nejkratčejí!
88. Pište svému příteli na venkově, kterak by mohl pěstovati hedvábnictví, řídice se článkem „Bourec morušový“ (V. čít. čl. 144.).
89. Přečetše čl. „Jak jsme bohatí“ (V. čít. čl. 21.) učiňte svému příteli písemné připomenutí, „proč si máme vážiti zdraví“!
90. Následující dopis napište, podlé svého uznání jej proměňujíce:

Milý Vojtěše!

Již dávno nespatřil jsem Tebe, ani jiného ze svých milých spolužáků. Čtrnácte dní svírala mne nemoc tak, že jsem se nemohl hnouti z lůžka; nyní se chvála Bohu již zotavuji, avšak z pokoje vyjíti nesmím. Stýská se mi po vás velice, a trápi mne dlouhá chvíle. Lékař mne sice těší, že asi za deset dní budu moci opět do školy, ale deset dni je doba dlouhá.

Jakkoli toužím po škole, obávám se přece, že jsem svou nemocí mnoho zameškal. Obava ta pobádá mne, abych Tě dnes obtěžoval prosbou, doufaje, že jí neoslyšíš.

Prosím Tě snažně, napiš mi krátce, jak jste poslední dobou v jednotlivých školních předmětech postoupili, a zdali jste dostali jaké úkoly, zejména v počtech a v mluvnici.

Učiníš-li tak, prospěješ mně tím velice. Ubude mi jednak starostí, zvím-li nač se mám připravovati, a zaměstnáním užitečným ukrátím si čas.

Ještě jednou Tě prosím, abys mi tuto službičku lásky neodepřel; uvidíš, že také vždy ochoten budu, podlé sily a možnosti své za prokázanou laskavost se Ti odsloužiti.

Tvůj

V Roudnici dne 1. května 1884.

přítel

Prokop.

91. Napište odpověď k tomuto dopisu!
 92. Bětuška by ráda matce své ku jmenovinám něco vyšila; prosí tedy přítelkyni svou Miladu o nějaké vzorky.
 93. Napište odpověď k tomu dopisu!
-

Obsah.

Oddil prvni.

Řečajejí části.

	Strana
Věta, slovo, slabika, hláska	8
§. 1. Úkoly 1. a 2.; §. 2. Úkoly 3., 4., 5. a 6.	
Samohlásky krátké a dlouhé. §. 3. Úkoly 7., 8. a 9.	5
Samohlásky a souhlásky tvrdé a měkké. §. 4. Úkoly 10. a 11.	
Souhlásky obojetné. §. 5. Úkoly 12. a 13.	6
Které souhlásky na konci slov a slabik jednostejně znějí	
§. 6. Úkoly 14. a 15.	7

Oddil druhý.

Tvarosloví.

O jménech podstatných.

Rod, číslo a pády jmen podstatných. §. 7. Úkol 16.	8
Sklonba podstatných jmen rodu mužského	9
Vzory „holub“ a „dub“. §. 8. Úkoly 17. a 18.—Vzory „muž“ a „meč“.	
§. 9. Úkol 19.; §. 10. Úkoly 20. a 21.	
Sklonba podstatných jmen rodu ženského	11
Vzor „ryba“. §. 11. Úkol 22.—Vzor „země“. §. 12. Úkol 23.—	
Vzory „dlaň“ a „kost“. §. 13. Úkoly 24. a 25.; §. 14. Úkoly 26.,	
27., 28., 29., 30., 31., 32. a 33.	
Sklonba jmen podstatných rodu středního	16
Vzor „slovo“. §. 15. Úkol 34.—Vzor „pole“. §. 16.—Vzory „poupě“	
a „símě“. §. 17.—Vzor „psaní“. §. 18. Úkoly 35. a 36.	

O jménech přídavných.

Rozdíl jmen přídavných. §. 19.	19
Sklonba jmen přídavných	20
Určitých trojího východu. §. 20. Úkol 37.—Určitých jednoho	
východu. §. 21. Úkoly 38. a 39.—Přídavná jména neurčitá. §. 22.	
Úkol 40.—Přídavná jména přisvojovací. §. 23. Úkoly 41. a 42.;	
§. 24. Úkol 43.; §. 25. Úkol 44.; §. 26. Úkol 45.	
Stupňování jmen přídavných	25
§. 27. Úkoly 46. a 47.; §. 28.	

O náměstkách.

Strana

Rozdíl náměstek. §. 29. Úkol 48.	27
Sklonba náměstek	28
Náměstky já, ty — my, vy — se. §. 30. — Náměstka on, ona, ono.	
§. 31. Úkol 49. — Náměstky můj, tvůj, svůj — náš, váš. §. 32. Úkol 50.	
§. 33. Úkol 51. — Náměstky ukazovací. §. 34. Úkol 52.; §. 35. —	
Náměstky tázací a vztazné. §. 36.	

O číslovkách.

Rozdíl číslovek. §. 37. Úkoly 53., 54., 55., 56. a 57.	33
Sklonba číslovek	34
Číslovky určité. §. 38. Úkol 58.; §. 39. Úkol 59. — Číslovky neurčité.	
§. 40. Úkol 60.	

O slovesech.

Osoba a číslo sloves. §. 41. Úkoly 61., 62. a 63.	37
Čas sloves. §. 42. Úkoly 64. a 65.	38
Rozdíl sloves dle trvání děje	
Slovesa trvací a končící. §. 43.; §. 44. Úkoly 66., 67. a 68. — Slovesa okamžitá a pokračovací. §. 45.; §. 46. Úkoly 69., 70. a 71. —	
Slovesa končící a pokračovací. §. 47. Úkoly 72., 73. a 74.	
Způsob sloves. §. 48. Úkoly 75., 76. a 77.	43
Rod slovesný. §. 49. Úkoly 78., 79., 80., 81. a 82.	44
Tvary slovesa	45
Tvary určité. §. 50. — Tvary neurčité. §. 51.; §. 52.; §. 53. Úkol 83.	
Kterak slovesnými tvary značíme rod, způsob a čas slovesa. §. 54.; §. 55.	48
Šestero tříd časovacích. §. 56. Úkoly 84., 85., 86. a 87.	49
Časování slovesa	51
Osobní přípony tvaru určitého. §. 57. Úkol 88.; §. 58. Úkol 89.	
Přípony příčestní činného i trpného. §. 59.; §. 60. Úkoly 90., 91. a 92.	
Přípony přechodníkův. §. 61. Úkol 93.; §. 62. Úkol 94.	
Obrazec časování slovesného. §. 63. Rod činný. — Rod trpný	59

Slovce nesklonná.

O příslovčích. §. 64. Úkol 95.; §. 65. Úkol 96.	61
O předložkách	62
Předložky s pádem jedním. §. 66. Úkoly 97., 98. a 99.; §. 67. Úkoly 100., 101. a 102. — Předložky s pádem dvojím. §. 68. Úkoly 103. a 104.; §. 69. Úkoly 105. a 106. — Předložky s pádem trojím. §. 70. Úkoly 107., 108., 109. a 110.	

Oddil třetí.

Vět sloví.

O větě jednoduché.

Čím se pronáší podmět a výrok věty jednoduché. §. 71. Úkoly 111., 112. a 118.	65
Jaké jsou věty dle způsobu výroku. §. 72.; §. 73. Úkol 114.	66

O doplňku čili předmětě	66
Rozdíl sloves podmětných a předmětných. §. 74. Úkol 115.; §. 75.	
Slovesa neosobná. §. 76. — Slovesa zvratná. §. 77.	
O doplňování a určování sloves. §. 78. Úkol 116.	69
O určování jména podstatného přívlastky. §. 79. Úkoly 117., 118. a 119. —	
Vazba sloves s předměty	71
Slovesa s předmětem ve 4. pádě. §. 80. Úkoly 120., 121., 122., 123.	
a 124. — Slovesa s předmětem ve 3. pádě. §. 81. Úkoly 125., 126., 127.,	
128. a 129. — Slovesa s předmětem ve 2. pádě. §. 82. Úkoly 130., 131.,	
132., 133., 134. a 135. — Slovesa s předmětem v 7. pádě. §. 83. Úkoly 136.,	
137. a 138. — Slovesa s předmětem v 6. pádě. §. 84. Úkoly 139. a 140.	
O předmětných jménech přídavných. §. 85. Úkoly 141. a 142.	78
O příslovečném určení	77
a) místa a směru. §. 86. Úkoly 143. a 144. — b) času. §. 87. Úkoly 145.	
a 146. — c) způsobu. §. 88. Úkoly 147. a 148. — d) příčinnosti.	
§. 89. Úkoly 149., 150., 151. a 152.	

O větách složených čili souvětích.

Rozdíl jednoduché věty a souvěti. §. 90. Úkol 158.	81
Souvěti souřadné. §. 91. Úkoly 154. a 155.	82
Souvěti podřadné	84
§. 92. Úkol 156.; §. 93. Úkol 157.	
Rozdíl souvěti souřadného a podřadného. §. 94. Úkol 158.	85
Ku kterým otázkám podřízené věty v souvětích odpovídají	86
§. 95. Úkol 159.; §. 96. Úkol 160.; §. 97. Úkol 161.; §. 98. Úkoly 162. a 163.	
O větách stažených. §. 99. Úkol 164.	90
Řeč přímá a nepřímá. §. 100. Úkoly 165. a 166.	91

Oddil čtvrtý.

O t v o ř e n í s l o v .

Kmen, kořen, připona, předpona. §. 101. Úkol 167.	98
Stupňování samohlásek v kořenu slovesném. §. 102. Úkoly 168. a 169.	94
Připony rodové a odvozovací. §. 103.	96
Krátké a dlouhé samohlásky přípon slovotvorných	97
§. 104. Úkoly 170., 171. a 172.; §. 105. Úkol 173.; §. 106. Úkol 174.;	
§. 107. Úkol 175.; §. 108. Úkoly 176. a 177.; §. 109. Úkol 178.;	
§. 110. Úkol 170.; §. 111. Úkol 180.	
Kráčení a dloužení kmenové samohlásky při tvorbení slov	101
a) Při rozmnovení slabik ve slově. §. 112.; §. 113.; §. 114.	
b) Při tvorbení způsobu rozkazovacího. §. 115.	
c) Při tvorbení jmen přídavných. §. 117.	
Dloužení samohlásek ve předponách. §. 118. Úkol 181.	108
Čeledi slovní čili soušloví. §. 119. Úkoly 182. a 183.	104
Úkoly slohové	150